ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM YÖNETİMİ VE POLİTİKASI ANABİLİM DALI
EĞİTİM EKONOMİSİ VE PLANLAMASI PROGRAMI

YÜKSEKÖĞRETİMDE PİYASALAŞMA ÜZERİNE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

DOKTORA TEZİ

ABDULLAH BAĞCI

ANKARA
KASIM, 2019

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
1946

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM YÖNETİMİ VE POLİTİKASI ANABİLİM DALI
EĞİTİM EKONOMİSİ VE PLANLAMASI PROGRAMI

YÜKSEKÖĞRETİMDE PİYASALAŞMA ÜZERİNE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

DOKTORA TEZİ

ABDULLAH BAĞCI

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. KASIM KARAKÜTÜK

ANKARA
KASIM, 2019

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Abdullah Bağcı adlı öğrencinin hazırladığı "Yükseköğretimde Piyasalaşma Üzerine Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'deki Yükseköğretim Yöneticilerinin Görüşleri" başlıklı bu çalışma Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı / Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Doktora Programı'nda jüri üyelerince oy birliği ile **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	Jüri Üyeleri	İmza
Başkan	Prof. Dr. Hasan Hüseyin Aksoy	.....
Üye	Prof. Dr. Kasım Karakütük	.....
Üye	Prof. Dr. Yaşar Kondakçı	.....
Üye	Prof. Dr. Murat Özdemir	.....
Üye	Doç. Dr. Seher Yalçın	.....

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından .../.../20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulunca .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yasemin Karaman Kepenekçi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Abdullah Bağcı

ÖZET

YÜKSEKÖĞRETİMDE PİYASALAŞMA ÜZERİNE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Bağcı, Abdullah

Doktora, Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kasım Karakütük

Kasım 2019, xiii + 179 Sayfa

Bu araştırmanın amacı, piyasalaşmanın Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de yükseköğretime etkilerini üniversite yöneticilerinin görüşlerine dayanarak betimlemek ve piyasa merkezli uygulamaların üniversitenin işlevlerine yansımalarını katılımcıların deneyimlerinden yararlanarak değerlendirmektir. Ayrıca, araştırma kapsamında yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerinin yükseköğretim alanında uzman akademisyenlerce nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığını anlamak ve açıklamak üzere yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerini katılımcıların anlatılarına dayalı olarak açıklayan bir piyasalaşma modeli geliştirmek amaçlanmıştır. Bu araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın nicel bölümüne İngilizce ve Türkçe anketleri doldurarak 258 yükseköğretim yöneticisi (134 Türk-124 Amerikalı) katılmıştır. Araştırmanın nitel bölümünde de 22 öğretim üyesiyle (11 Türk-11 Amerikalı) görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda, yükseköğretimde piyasalaşma süreci; temelinde ideolojik boyutu oluşturan neoliberalizm ve küreselleşmenin olduğu üç boyutlu (ideolojik, kavramsal ve eylemsel) bir modelle açıklanmıştır. Nicel araştırmada piyasalaşmayla ilişkilendirilen kavramlara ilişkin ABD'li ve Türk yükseköğretim yöneticilerinin algıları arasında anlamlı bir fark bulunmamış olsa da nitel araştırma kapsamında ABD'li ve Türk katılımcıların piyasalaşmayla ilişkilendirilen bazı kavramları farklı anlamlandırabildikleri, piyasalaşmanın yansıması olarak değerlendirilen bazı uygulamaların işleyişine ilişkin farklı deneyimleri olduğu görülmüştür. Ayrıca ABD'li katılımcıların yükseköğretimde nitelik ve eşitliğe ilişkin kaygılarını daha çok yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında değerlendirdikleri görülürken Türk katılımcıların eşitlik ve nitelikle ilgili kaygılarının piyasalaşmayla

birlikte bazı yerel Türkiye'ye özgü durumlarla ilişkilendirme eğiliminde olduğu anlaşılmıştır. ABD'li öğretim üyelerinin piyasalaşma kapsamında yükseköğretime erişim ve yükseköğretimde eşitlikle ilgili kaygıları daha çok öne çıkarken, Türk öğretim üyelerince yükseköğretimde eğitim ve araştırmaların niteliğine ilişkin kaygılar daha çok vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye'de Yükseköğretim, ABD'de Yükseköğretim, Piyasalaşma

ABSTRACT

THE PERCEPTIONS OF HIGHER EDUCATION AMINISTRATORS IN TURKEY AND IN THE USA ABOUT THE MARKETIZATION OF HIGHER EDUCATION

Bağcı, Abdullah
PhD, Department of Educational Administration and Policy
Advisor: Prof. Dr. Kasım Karakütük
November 2019, xiii + 179 Pages

The study aims to explore the perception of faculty members and university administrators regarding the market based practices in higher education. The study also aims to propose a marketization model explaining marketization process in Turkey and in the USA based on the perceptions and experiences of faculty members from Turkey and the USA. In this study, both quantitative and qualitative research methodology were employed. First, questionnaires in Turkish and in English were used to describe how the proposals concerning the economic market impact on higher education were perceived by higher education administrators and semi-structured interview forms were utilized to explore and describe the experiences and narratives of faculty members. The total number of participants for the surveys was 258 (134 Turkish-124 American) and the number of participants for the interviews was 22 (11 Turkish-11 American). The marketization process was described in a tree-dimensional (ideological, conceptual and practical) marketization model where neoliberalism and globalization constituted the background ideological dimension. Although no significant differences were found between the perception of Turkish and American higher education administrators regarding certain concepts associated with marketization in quantitative study, qualitative study revealed that the interpretation of certain associated concepts or experiences regarding the application of certain practices associated with marketization were different. It was also noted that while the concerns of American faculty members about the quality and equity issues in higher education were associated more with the marketization process, Turkish faculty members tended to associate their concerns more with other local issues regardless

of the marketization process. While equity and access issues in higher education were emphasized more as serious concerns associated with marketization by American faculty members, Turkish faculty members highlighted their concerns regarding the quality of research and education.

Key Words: Turkish Higher Education, American Higher Education, Marketization

ÖNSÖZ

Karşılaştırmalı çalışmalar ve eğitim-ekonomi ilişkisi yüksek lisans öğrencisi olduğum dönemden beri ilgimi çekmiştir. Ankara Üniversitesi Eğitim Ekonomisi ve Planlaması doktora programına başladıktan sonra Türkiye'de yükseköğretimde olan hızlı genişleme ve Amerika Birleşik Devletleri yükseköğretimi model alınarak tasarlandığını düşündüğüm yükseköğretimde reform arayışları ilgimi Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye yükseköğretim sistemleri ve bu sistemlerin piyasalaşma bağlamında çözümlenmesine yöneltti. Sonuç olarak hem Türkiye yükseköğretim sistemindeki arayışlara hem de Amerika Birleşik Devletleri yükseköğretim sisteminin daha iyi anlaşılmasına katkı sunabileceğini düşündüğüm, katılımcıların anlatılarına dayalı olarak bir piyasalaşma modeli açıklayan ve yükseköğretimde piyasalaşma bağlamında karşılaştırmalı bir çözümleme içeren bu tez ortaya çıktı.

Bu çalışma, çalışmayı yapabilmem için gerekli olan bilgi ve deneyimin kaynağı olan değerli hocalarımın eseridir. İlkokuldan doktora yeterlik sürecine kadar üzerimde emeği olan bütün hocalarıma minnet borçluyum. Ankara Üniversitesi Eğitim Ekonomisi ve Planlaması doktora programında katıldığım dersleri sayesinde tez konuma ilişkin ilk düşüncelerimin oluştuğu Prof. Dr. L. Işıl Ünal ve Doç. Dr. Seçkin Özsoy'a; tez izleme komitesinde değerli görüş ve zamanlarını vererek tezin gelişmesine katkı sunan Prof. Dr. Hasan Hüseyin Aksoy ve Prof. Dr. Yaşar Kondakçı'ya; tez yazım sürecinde farklı aşamalarda destek olan tüm hocalarıma çok teşekkür ederim. Hem bilge bir insan hem de örnek bir akademisyen olarak tez öğrencisi olmaktan gurur duyduğum, en yoğun zamanlarında bile gereksinim duyduğumda her zaman yardımcı olan ve tez yazım sürecinin her aşamasında desteğini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Kasım Karakütük'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, Uluslararası İşbirliği Projeleri kapsamında sunduğum SB I-2015-7809 sayılı projeyi destekleyen ve ABD'de çalışmalarımı olanaklı kılan Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
ÖNSÖZ viii
İÇİNDEKİLER ix
ÇİZELGELER DİZİNİ xii
ŞEKİLLER DİZİNİ xiii
BÖLÜM 1 1
GİRİŞ 1
Problem 1
Amaç 10
Araştırmanın Önemi 11
Sınırlılıklar 12
Tanımlar 12
BÖLÜM 2 15
KURAMSAL ÇERÇEVE 15
ABD'de Yükseköğretimin Tarihçesi 15
Koloni Dönemi (1636-1740) 15
İkinci Kuşak Koloni Üniversiteleri (1741-1774) 16
Erken Cumhuriyet Dönemi (1775-1800) 17
Hukuksal Ayrışma ve Özel Mezhepsel Üniversitelerin Yayılması (1800-1849) 18
Toprak Bağışı Üniversiteleri (1850-1890) 18
Günümüzdeki Yapının Şekillenmesi ve Şehir Üniversiteleri (1891-1944) 19
Kitleselleşme ve Altın Çağ (1945-1970) 20
Geçiş Süreci ve Neoliberal Dönem (1970-2019) 20
Türkiye'de Yükseköğretimin Tarihçesi 21
İslamiyet'ten Önce Türklerde Yükseköğretim 22
İlk Müslüman Türk Devletlerinde Yükseköğretim 22
Anadolu Selçuklularında Yükseköğretim 23
Osmanlılarda Yükseköğretim 24
Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretim 26
ABD ve Türkiye Yükseköğretim Sistemlerinin Gelişimindeki Benzerlik ve Farklılıklar 27
Günümüzde ABD ve Türkiye Yükseköğretim Sistemleri 31
ABD Ekonomisinin Tarihçesi 38
Türkiye Ekonomisinin Tarihçesi 41
Piyasalaşma ve Yükseköğretim 44

İlgili Araştırmalar 50
BÖLÜM 3 57
YÖNTEM 57
Araştırmanın Modeli 57
Çalışma Grubunun Oluşturulması 59
Veri Toplama Araçları 65
Verilerin Derlenmesi 67
Nicel Verilerin Derlenmesi 67
Nitel Verilerin Derlenmesi 69
Verilerin Çözümlenmesi 69
BÖLÜM 4 73
BULGULAR VE YORUM 73
Yükseköğretimde Piyasalaşma Süreçlerini Açıklamaya Yönelik Modele İlişkin Bulgular ve Yorum 74
Piyasalaşmanın İdeolojik Boyutlarına İlişkin Bulgular ve Yorum 75
Piyasalaşmanın Kavramsal Boyutlarına İlişkin Bulgular ve Yorum 77
Piyasalaşmanın Eylemsel Boyutlarına İlişkin Bulgular ve Yorum 87
ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Yükseköğretimde Piyasalaşma Konusundaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum 95
ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşma Kavramları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum 105
ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşmanın Yansıması Politika ve Uygulamalar Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum 108
Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Eğitimin Niteliğine İlişkin Bulgular ve Yorum . 111
Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Araştırma Etkinliklerinin Niteliğine İlişkin Bulgular ve Yorum 116
ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Yükseköğretimde Piyasalaşmanın Niteliğe Etkisi Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum 124
Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Yükseköğretimde Eşitliğe/Yükseköğretime Erişime İlişkin Bulgular ve Yorum 129
ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Yükseköğretimde Piyasalaşmanın Yükseköğretime Erişimde Etkisi Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum 135
BÖLÜM 5 137
SONUÇLAR VE ÖNERİLER 137
Sonuçlar 137
Yükseköğretimde Piyasalaşma Süreçlerini Açıklamaya Yönelik Piyasalaşma Modeline İlişkin Sonuçlar 137
ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşma Kavram ve Uygulamaları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Sonuçlar 145
Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Niteliğine İlişkin Sonuçlar 146
Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Yükseköğretimde Eşitliğe/Yükseköğretime Erişime İlişkin Sonuçlar 148

Öneriler 150
Uygulama Önerileri 150
Araştırma Önerileri 153
KAYNAKLAR 155
EKLER 165
EK 1. Türkçe Anket 166
EK 2. İngilizce Anket 169
EK 3. Türkçe Görüşme Formu 172
EK 4. İngilizce Görüşme Formu 174
EK 5. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurul Onayı 175
EK 6. Pittsburgh Üniversitesi Araştırma Onayı 176
BENZERLİK BİLDİRİMİ 177
ÖZGEÇMİŞ 179

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 1. ABD'de Yükseköğretim Kurumlarının Türü ve Sayısı 33
Çizelge 2. Carnegie Temel Sınıflandırmasına Göre ABD'de Yükseköğretim Kurumları 34
Çizelge 3. Yükseköğretimde Kurum, Öğrenci ve Öğretim Elemanı Sayıları 37
Çizelge 4. Yükseköğretim Bütçesi İstatistikleri 37
Çizelge 5. ABD'deki Üniversitelerden Katılımcı Sayısı 60
Çizelge 6. Türkiye'deki Üniversitelerden Katılımcı Sayısı 61
Çizelge 7. Katılımcıların Çalışma Alanları 62
Çizelge 8. Çalışma Grubunun Deneyim Süreleri 62
Çizelge 9. Çalışma Grubunun Cinsiyet Dağılımı 63
Çizelge 10. Çalışma Grubunun Yönetim Görevleri 63
Çizelge 11. Çalışma Grubunun Unvanları 64
Çizelge 12. ABD'li ve Türk Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşma Algıları 96
Çizelge 13. ABD'li Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşmaya İlişkin Görüşleri 102
Çizelge 14. Türk Yükseköğretim Yöneticilerin Piyasalaşmaya İlişkin Görüşleri 104
Çizelge 15. ABD'li ve Türk Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşma Kavramlarına Katılma Yüzdeleri ve Anlamlılık Değerleri 106
Çizelge 16. ABD'li ve Türk Yükseköğretim Yöneticilerinin Politika ve Uygulamaları Piyasalaşmayla İlişkilendirme Yüzdeleri ve Anlamlılık Değerleri 109
Çizelge 17. ABD'li ve Türk Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşmanın Niteliğe Etkisi Hakkındaki Görüşleri 125
Çizelge 18. ABD'li Yükseköğretim Yöneticilerin Piyasalaşmanın Eğitimin Niteliğine Etkisi Hakkındaki Görüşleri 126
Çizelge 19. Türk Yükseköğretim Yöneticilerin Piyasalaşmanın Eğitimin Niteliğine Etkisi Hakkındaki Görüşleri 128
Çizelge 20. Türk ve ABD'li Yükseköğretim Yöneticilerin Piyasalaşmanın Erişime Etkisi Hakkındaki Görüşleri 136

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemine, amaçlarına, önemine, sınırlılıklarına ve araştırmada kullanılan bazı kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

Problem

Türkiye'de çeşitli yükseköğretim kurumlarının Osmanlı, Selçuklu ve öncesi dönemlerde var olduğu bilinmekle birlikte, ilk modern yükseköğretim kurumları olarak Osmanlı döneminden Cumhuriyete miras kalan İstanbul Üniversitesi ve Cumhuriyet kurulduktan sonra temelleri atılmış olan Ankara Üniversitesi akla gelmektedir. Bu üniversitelerin yanı sıra Cumhuriyet dönemi boyunca yükseköğretime oldukça önem verilmiş ve farklı dönemlerde ülkenin farklı bölgelerinde çeşitli yükseköğretim kurumları açılmıştır. Açılan bu kurumların geliştirilebilmesi için de daha çok batı toplumlarındaki yapılanmalar örnek alınarak reformlar gerçekleştirilmiştir. Günümüzde de ülke için ideal bir yükseköğretim yapılanması arayışları devam etmektedir. Toplumların, siyasi ve ekonomik yapılarının değiştiği bir süreçte yükseköğretim yapılanmalarının aynı kalması beklenemez, ancak geçmişten günümüze dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan değişimin anlaşılması ve diğer bölgelerine ve o bölgelerdeki kurumlara etkilerinin çözümlenmesi yapılan reformların daha sağlıklı bir temele dayandırılmasında yararlı olacaktır.

Modern üniversitenin her ne kadar Avrupa'da Aydınlanma ile ortaya çıktığı genel kabul görse de farklı yükseköğretim yapılanmaları bilinen tarih boyunca var olmuştur. İlkçağda eski Mezopotamya, Anadolu veya Mısır uygarlıklarında yükseköğretim yapan kurumların olduğu bilinmektedir. Ancak bu kurumlar her ne kadar bir yüksekokul olarak düşünülse de yapı ve işlevleri açısından modern üniversitenin öncüleri sayılmamaktadır (Lucas, 2007). Ortaçağ İslam dünyasında da medreseler yükseköğretim yapan kurumlar olarak var olmuşlardır. Makdisi (2004) Ortaçağ İslam dünyasındaki bu kurumların çeşitli nedenlerle modern üniversitenin öncülleri olarak görülemeyeceğini belirtmiş ve onları

daha çok bir vakıf kurumu olarak Amerika Birleşik Devletlerindeki yerel yüksekokullara (community college) yakın görmüştür.

Avrupa'da kilise okullarından üniversiteye geçişte öğrenciler ve öğretmenlerin oluşturdukları akademik buluşma ortamı olarak düşünülebilecek "Studium" ve "Discipulorumlar" daha sonra ortamın genişlemesi ve kilise dışına çıkmasıyla "Studium Generale" olarak nitelenmiştir. Ancak 15. yüzyılda günümüz anlamıyla üniversitenin karşılığı olan "Universitate" kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreçte Avrupa'da iki kurum dikkati çekmektedir. Bunlar, öğrenci veya hoca adaylarının loncası olarak örgütlenmiş Bolonya ve hoca loncası olarak örgütlenmiş olan Paris Üniversiteleridir. Bolonya hukuk eğitimiyle öne çıkarken, Paris teoloji eğitiminin merkezi olmuştur. Ortaçağ Avrupasında günümüzde olduğu gibi üniversite yakınında bulunduğu şehrin ekonomik ve kültürel canlılığına katkısından dolayı üniversitenin veya hocaların şehri terk edebilecek olması ihtimali onlara yerel ve dini otorite karşısında hukuki bir ayrıcalık ve göreceli bir özerklik vermiştir. Belki de bu ayrıcalıklı durumun sonucunda üniversiteler kilisenin etkisinden uzaklaşma ve özerkleşme fırsatıyla birlikte günümüzdeki yapılarına benzer özgün kurumlar olarak ortaya çıkma fırsatı bulmuştur (Lucas 2007; Makdisi, 2004).

Her ne kadar geleneksel metinlere bağlı olarak sadece bilginin aktarıldığı kurumlar olan Bolonya ve Paris Üniversiteleri ilk üniversiteler olarak değerlendirilebilecek olsa da 19. yüzyılda kurulan Berlin Humboldt Üniversitesi araştırma ve öğretimin birlikte yapılması nedeniyle modern üniversitenin şekillenmesinde ve kurumsallaşmasında önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de cumhuriyet döneminde modern üniversiteler ilk olarak kurulduğunda kıta Avrupasındaki yükseköğretim modelleri örnek alınmıştır. Özellikle Fransız ve Alman yükseköğretim sisteminin etkileri günümüzde bile belirgindir. Geleneksel olarak kıta Avrupasındaki yükseköğretim kurumları genellikle kamu tarafından finanse edilmiş ve buralarda görevli akademisyenler kadrolu devlet memurları olarak görev yapmışlardır. Üniversite rektörleri yerel veya merkezi devlet organları tarafından atanmış ve yükseköğretim kurumları ülkelerindeki yerel veya merkezi devlet otoritelerinin denetimi altında olmuştur. Yine de devlet organları akademik işlerle ilgili olarak doğrudan müdahalelerde bulunmamış ve akademisyenler geniş akademik özgürlüklere sahip olagelmiştir (Oktik, 1995).

Kıta Avrupası yükseköğretim modelinin iki farklı ve etkili yükseköğretim geleneği olan Humboldt ve Napolyon modellerinden oluştuğu söylenebilir. Napolyon veya Fransız modelinin en belirgin özellikleri arasında merkezi yönetimin esas olması ve

mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesi sayılabilir. Bu modelde yükseköğretim kurumları kamu kurumları olarak düşünülür ve onların etkinlikleri devlet tarafından kurulup yönlendirilen profesyonel kurumlar tarafından kontrol edilir. Böyle bir yapı yükseköğretim kurumlarının öğretim programları ve amaçların belirlenmesi, personel alımı ve örgüt yapısı gibi konularda özerk olabilmelerini zorlaştırır (Sam and Sijde, 2014). Bu model daha çok devletin gereksinim duyduğu yüksek eğitimli işgücünü, memurları, askerleri ve akademisyenleri devletin kontrolü altında yetiştirmek amacıyla yapılandırılmıştır ve bu kurumlarda yetiştirilecek kişilerin yeterliğe dayalı seçiminde ve özellikle yüksek nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde oldukça başarılı bir model olduğu değerlendirilmiştir (Rüegg, 2004).

Humboldt modelinin 1810 yılında Wilhelm von Humboldt tarafından Berlin Üniversitesinin kurulmasıyla ortaya çıktığı kabul edilir. Bu modelin bazı temel özellikleri arasında öğrencinin öğrenme ve öğretmenin öğretme özgürlüğü (Lernfreiheit/Lehrfreiheit), araştırma ve öğretimin birlikte yapılması (Einheit von Lehre und Forschung), sosyal bilimler ile fen bilimlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi (Wissenschaft) ve bilimsel eğitimin (Bildung durch Wissenschaft) meslek eğitiminden (Ausbildung, Spezialschulmodell) ayrı düşünülmesi sayılabilir (Ash, 2006, 246). Böhm (2010) bu modelin dayandığı üç temel özelliği Wilhelm von Humboldt'un 1809'da yazdığı makalesinden yola çıkarak özerklik, evrensellik ve sürekli araştırma ve bilgiyi keşfetme arayışı olarak özetlemiş ve bununla birlikte devletin görevinin araştırma ve öğretim için gerekli olan maddi araç ve olanakların sağlanması olduğunu belirtmiştir. Humboldt'un dönemin ülke yönetimindeki etkisi sayesinde bu modelde üniversitelere devlet içerisindeki çatışmalara rağmen kendi iç işlerini dini ve siyasi baskılardan bağımsız olarak düzenleyebilme hakkı verilmiştir (Kruze, 2006). Humboldt'a göre devletin görevi entelektüel kaynakların zenginliğini akademik personeli seçtikten sonra onların işlerini yapabilmeleri için akademik özgürlüğü garanti ederek sağlanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Berlin Humboldt Üniversitesiyle özdeşleşen Alman modeli üniversiteler birçok İngiliz, Fransız ve Amerikalı araştırmacı için çekim merkezleri olmuş ve sadece diğer Avrupa ülkelerindeki değil aynı zamanda ABD ve Japonya'daki üniversite yapılanmalarını da etkilemiştir (Rüegg, 2004).

Anglo-Sakson yükseköğretim modelinde yükseköğretim kurumları Yükseköğretimi Finansman Kurulu (HEFCE) (2017 Yükseköğretim ve Araştırma Yasasıyla 2018 yılında HEFCE yerine kurulmuş olan Öğrenci Ofisi ve Birleşik Krallık Araştırma ve Yenilik Ofisleri aracılığıyla) isimli kuruluş aracılığıyla büyük oranda kamu

tarafından finanse edilir. Hükümetler yükseköğretim kurumlarına önemli miktarda kaynak ayırmalarına karşın, onların yönetimine doğrudan karışmazlar. Üniversitelerin resmi temsilcileri üniversite kurullarıdır ve personelin atanması, eğitim-öğretim etkinliklerinin düzenlenmesi, üniversitenin bütün mal varlıklarının ve bütçesinin yönetilmesi gibi yönetim etkinliklerinden bu kurullar sorumludur (Oktik, 1995). Sam ve Sijde'ye göre (2014) Anglo-Sakson yükseköğretim modeli temel bilimler eğitimiyle (liberal arts education) profesyonelliğin ve kişilik gelişiminin, belirli becerilerin geliştirilmesini amaçlayan mesleki-teknik eğitime tercih edildiği özerk akademik disiplinlerden ve kurumlardan oluşan bir sistemdir.

20. yüzyılın başlarında Avrupa'daki yükseköğretim modellerinin temel özelliklerini taşımakla birlikte piyasada rekabetçi ve çoğulcu olabilmek için yerel yönetim anlayışıyla kitleselleşmeyi gerçekleştiren kendine özgü bir yapı olarak Anglo-Amerikan yükseköğretim modeli ortaya çıkmıştır. Farklı ülkelerde farklı yerel gereksinimlere göre değişen uygulama farklılıklarına karşın Anglo-Amerikan yükseköğretim modeli birçok ülkede daha belirgin bir model olarak yaygınlaşmaktadır. Bir zamanlar bu modelin oluşumunda örnek alınan Avrupa üniversiteleri de kitleselleşme, yönetim, program yapıları ve finansman açılarından bu modelden etkilenmektedir. Avrupa'da yükseköğretimin kitleselleşmesi ve yükseköğretimde kamu finansmanının giderek azalması üniversiteleri girişimci etkinliklerle yeni kaynak arayışlarına itmektedir (Sam ve Sijde, 2014).

Anglo-Amerikan yükseköğretim modelinin kaynağı ve merkezi olan ABD'de çok çeşitli yükseköğretim kurumları bulunmaktadır. ABD'de Ulusal Eğitim İstatistikleri verilerine göre 2017 güz döneminde lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim veren 2407 üniversite, iki yıllık ön lisans eğitimi veren 1476 yüksekokul vardır. Devlet üniversiteleri ve yüksekokulları büyük oranda kamuca finanse edilerek devlet tarafından atanan veya seçilen yetkililerce yönetilirken özel kurumlar büyük oranda özel finansmana dayanmakta ve özel kurumların kendi yetkilileri tarafından seçilen veya atananlarca yönetilmektedir. Özel yükseköğretim kurumlarının bazıları kâr amacı gütmezken bazıları kâr amacı güden kurumlardır. Bunların sayısı da hızla artmaktadır (Kena ve diğerleri, 2015). ABD'deki yükseköğretim kurumlarının yönetiminde basit tek tip bir yönetim tarzı yoktur. Özellikle devlet kurumlarının yönetim ve yönlendirilmesinde yerel yetkililerin, eyalet temsilcilerinin ve federal hükümet organlarının dahil olduğu karmaşık bir yapı mevcuttur. Aslında, her eyalet kendi içinde bulunan yükseköğretim kurumlarının temel finansörüdür ve kendine özgü yönetim ve denetleme sistemini kurmuştur. Federal

hükümetin öğrenci kredilerinin düzenlenmesinde önemli bir rolü vardır ancak harçların düzenlenmesi, eğitimin niteliği ve finansman düzeyinin belirlenmesi gibi konularda doğrudan bir kontrolü yoktur (Pickard, Hasley ve O'Brain, 2014).

Geçmişten günümüze yükseköğretim yapılanmalarının nasıl olması gerektiği ile ilgili üzerinde uzlaşılabilecek bir tanım ve görüş olmadığı ve yükseköğretimin yapılanmalarının içinde bulunduğu döneme, toplumsal ve ekonomik yapıya göre değiştiği görülmektedir. Yükseköğretimin yaşadığı değişim veya evrim sürecinde en dikkat çekici ve tartışmalı konulardan birisinin piyasanın yükseköğretim yapılanmalarındaki rolü veya yeridir. Bu konu yükseköğretimin öncülü sayılabilecek Eski Yunan Akademisinden başlayarak günümüze kadar tartışılagelmiştir. Eski Yunan uygarlığında bir tür piyasa mekanizması içerisinde öğrencilerin gereksinimlerine cevap verecek paralı bir yükseköğretim sistemini savunan Protagoras, Hippias ve Isocrates gibi sofist filozofların düşüncelerine Eflatun, Aristo ve Sokrat gibi filozoflarca şiddetle karşı çıkılmıştır. Bu filozoflar rekabet, kâr amacıyla ders okutulması ve para için çalışılmasını erdemli bir toplumun oluşmasına engel görmüş ve piyasa karşıtı bir tutum takınmışlardır (Stabile, 2007). Sokrat ve Eflatun gibi filozofların öğrenciyi müşteri gözüyle görme ve öğrenciden eğitim karşılığında para alma konusunda sofistlere karşı eleştirel tutumları bu durumun öğrenci-öğretmen ilişkisine gölge düşürdüğü düşüncesine dayanmaktaydı. Ancak böyle bir yaklaşımın günümüzde fazlasıyla hayalci bir duruş olarak değerlendirilmesi olasıdır (Furedi, 2011).

Günümüzde de "Üniversite nedir?", "İdeal yükseköğretim yapılanması nasıl olmalıdır?" sorularına verilebilecek çok farklı yanıtlar vardır. Çünkü tek bir tür üniversite yoktur ve yükseköğretim sistemleri her zamankinden daha karmaşıktır. Yükseköğretim sistemi içinde geçmişin izlerini taşıyan kurumlarla birlikte tamamen farklı özellik ve yapılarda yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin en hızlı yaşandığı ve diğer ülkelerdeki sistemleri de etkileyen Amerikan yükseköğretimi incelendiğinde bağışlarla, yüksek harçlarla ve devlet yardımlarıyla desteklenen çok geniş bütçelere sahip olan araştırma üniversiteleriyle birlikte hemen hemen hiçbir araştırmanın yapılmadığı küçük bütçeli yerel yüksekokullar (Community Colleges) işleyiş ve yapı açısından aynı sistem içinde olsa da çok farklıdır. Yükseköğretimde piyasa merkezli bir anlayış ve öğretim teknolojilerinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan sanal üniversiteler ve uluslararası şirketler gibi küresel piyasaya açılma ve üretilen bilginin pazarlanması amacındaki uluslararası üniversiteler için ortak bir tanımlama yapabilmek oldukça güçtür. Kuşkusuz Amerikan üniversitelerindeki bu değişim ülkedeki toplumsal, ekonomik ve politik yapıdan bağımsız

olarak gerçekleşmemektedir. Kâr amacı güden özel üniversitesinin ortaya çıkabilmesi devletten bağımsız bir burjuvazinin oluşmasına, harçların oldukça yüksek olmasına karşın üniversitelerin öğrenci bulabilmesi de ülkede geniş bir orta sınıfın olmasına bağlıdır. Amerika'ya özgü bir felsefe olan pragmatizmin de bu gelişmelerin gerçekleşmesinde ve toplum tarafından benimsenmesinde katkısı olduğu söylenebilir.

Günümüzün oldukça karmaşık ve son derece farklı yükseköğretim alanında yükseköğretim sistemlerini sınıflandırmak her ne kadar zor olsa da kabaca piyasalaşmış ve piyasalaşmakta olan sistemler şeklinde bir gruplandırma yapılmaktadır. Bu bağlamda Amerikan yükseköğretim sistemi piyasalaşmış sisteme en yakın örnek olarak değerlendirilmektedir. Avustralya, Japonya ve Kore yükseköğretim sistemleri de piyasalaşmış olarak nitelendirilirken Fransa, İtalya, Portekiz ve İskandinav ülkelerinin yükseköğretim sistemleri piyasalaşmakta olan sistemler olarak kabul edilmektedir (Brown, 2011). Piyasalaşmış yükseköğretim sisteminin bazı özellikleri arasında geniş kapsamlı bir kurumsal özerklik, hem kâr amacı güden hem de gütmeyen kurumlar için serbest piyasaya giriş ortamı, istediği okulu seçme konusunda gerçek tercih hakkına sahip öğrenciler için güçlü bir rekabet ortamı, eğitim masraflarının büyük oranda harçlarla sağlanması, öğrencilerin yaşam giderlerinin büyük oranda kendilerince karşılanması, kurumların finansmanında özel kaynakların kullanılması gibi maddeler sıralanmaktadır. ABD, Birleşik Krallık, Yeni Zelanda ve Kanada yükseköğretim yapılanmaları piyasalaşmış sistemler kategorisi içerisinde yer almakta, kıta Avrupası sistemleri ve birçok diğer yükseköğretim sistemi piyasalaşma yönünde bir değişim süreci içerisinde bulunmaktadır (Brown ve Carasso, 2013).

Dünyanın farklı kıtalarında farklı ülkelerin yükseköğretim sistemlerindeki değişimine bakıldığında son dönemde piyasalaşma yönünde bir eğilim gösterdikleri görülmektedir. Birçok ülkede bazıları tarafından eleştirilen bazıları tarafından desteklenen piyasa güçleriyle uyumlu bir yükseköğretim yapılanması oluşturmaya yönelik politikalar ve reform planları uygulamaya geçirilmiştir. Araştırmacılar piyasalaşmış bir sistem olarak değerlendirilen Amerikan yükseköğretim sisteminden esinlenilerek başlatılan yükseköğretim sistemlerini piyasalaştırmaya yönelik devlet politikalarının ve reform girişimlerinin kapsamlı çözümlemelerini yapmaya çalışmaktadır. Piyasalaşmanın hem gelişmekte olan ülkelerin hem de gelişmiş ülkelerin yükseköğretim sistemlerine olumlu veya olumsuz etkileri ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Örneğin, Birleşik Krallıkta kurumsal kaynakların kullanımındaki verimlilik artışı, harcamalarda kayda değer bir artış olmamasına karşın yükseköğrenim gören öğrenci

sayısındaki önemli artışlar, mezuniyet ve iş bulma oranlarının azalmamış olması, uygulamalı araştırma, teknoloji transferi, danışmanlık ve sürekli eğitim etkinliklerindeki artış piyasanın olumlu etkileri arasında değerlendirilirken, piyasa merkezli uygulamalar sonucunda ortaya çıkan yükseköğretimde nitelik ve eşitlik sorunları bağlamında çekinceler belirtilmektedir (Brown ve Carosso, 2013).

Almanya'da modern yönetim yapılarının oluşturulması, modern yönetim tekniklerinin kullanılması, performansa dayalı ücretlendirmeye geçilmesi, yaşam boyu iş güvencesinin kaldırılması, öğretim ve araştırma etkinliklerinin değerlendirmeye katılması gibi piyasa merkezli uygulamalar Alman üniversitelerini daha rekabetçi ve verimli kılmak için politikacılar tarafından desteklenirken üniversite profesörlerinin çoğu tarafından üniversitenin özerkliğini, üniversitede öğrenme ve öğretme özgürlüğünü zayıflatacağı gibi gerekçelerle uygun görülmemektedir (Harley, Muller-Camen ve Collin, 2004). Üniversitelerin sanayiyle ve iş dünyasıyla yakın ilişkileri ve kamu dışındaki finansman kaynaklarına olan bağımlılığın artması özellikle teknik disiplinlerdeki profesörler tarafından sorun olarak görülmezken, bu durumun piyasayla doğrudan yakın bir bağı hiçbir zaman olmamış olan sosyal bilimlerdeki fakülteler için bir tehdit olduğu değerlendirilmektedir (Regini, 2014).

Çin'de devletçi sosyalist ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte ülkenin yükseköğretim sisteminde 1980'lerin başından itibaren uygulanan politikalarla piyasalaşma doğrultusunda büyük bir değişim yaşanmıştı. Bu değişimin yansıması olan uygulamalardan başlıcaları arasında hizmetten yararlananın bedelini ödemesi ilkesinin benimsenmesi, finansal kaynakların çeşitlendirilmesi ve verimliliğin artırılması için kurumlar arası rekabetin başlatılması sayılabilir (Xiaonan, 2010). Çin yükseköğretim sisteminde eğilim artan bir hızda devletin yükseköğretimin tek finansörü ve koruyucusu olduğu eski merkezi yükseköğretim sistemiyle uyumsuz olan yeni kalkınma amaçları doğrultusunda yükseköğretimdeki hızlı büyümenin de sonucu olarak piyasalaşma yönünde olmuştur. Bu yönde bir eğilim yönetim yetkisinin merkezden yerele devredilmesi, kalite güvence sistemlerinin geliştirilmesi, kamu finansmanının azaltılması, harç uygulamasının başlaması ve özel üniversitelerin kurulması gibi piyasalaşmaya yönelik reformlarda görülebilmektedir (Wang, 2008). Çin'de yükseköğretimin piyasalaşmasıyla birlikte kurumların verimliliğinin ve hesap verebilirliğinin artması ile sistemin sosyo-ekonomik beklentileri karşılamada daha duyarlı duruma gelmesi, değişimin olumlu yönleri olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında toplumda eşitsizliklerin belirginleşmesi, eğitim ve araştırma etkinliklerinde

niteliğin düşmesi, uzun vadeli toplumsal ve entelektüel gereksinimler yerine kısa vadeli beklentilerin karşılanmasının tercih edilmesi bu değişimin potansiyel olumsuz etkileri olarak belirtilmektedir (Qiping ve White, 1994). Yükseköğretimde piyasalaşmaya yönelik uygulanan politikalar toplumsal adalet ve eğitimde eşitlik gibi konularda endişelere yol açmaktadır (Mok ve Lo, 2000).

Toplumsal ve ekonomik yapıları benzer olmalarına karşın Avrupa üniversiteleri bu gelişmelerden etkilenmekte ancak Avrupa üniversitelerinde piyasalaşma yönünde değişim dirençle karşılaşmakta, hızlı ve kolay olmamaktadır. Örneğin, belki de idealist felsefi temellere oturması nedeniyle kıta Avrupa'sının köklü üniversiteleri piyasanın kontrolünde şirketler gibi işletilmeye ve yönetilmeye karşı direnmektedir. Üniversitelere devletin finansal desteği çok daha fazladır ve harçların düşük olması nedeniyle üniversite eğitimi çok daha erişilebilir olabilmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında sistemi her ne kadar kıta Avrupası modellerinden etkilenmiş olsa da Anglo-Sakson geleneğinden gelen Amerikan modelinin günümüzde yükseköğretimin dönüşümünde etkilerinin daha belirgin olduğu görülmektedir. Özellikle Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından hazırlanarak 2012 yılında tartışmaya açılan Yükseköğretim Kanunu Taslağında yer verilen çeşitli ilke ve düzenlemelerde ABD yükseköğretim sistemindeki uygulamalardan esinlenildiği anlaşılmaktadır. Mevcut Yükseköğretim Kanununun değişmesi ve yeni bir yükseköğretim yapılanmasına gidilmesi gerektiği toplumun çoğu kesimleri ve akademisyenler tarafından benimsenen ortak bir taleptir. Ancak yükseköğretimin Türkiye'de yeniden yapılandırılmasında ve kurumsallaşmasında gelişmiş ülkelerin ve özellikle ABD'nin uygulamalarının yeterince değerlendirilmeden ve çözümlenmeden benimsenmesi beklenen sonuçları vermeyecektir (Türel, 2003). "Herhangi bir alanda yeniliği kestirebilmek için bilim adamları o alandaki egemen paradigmanın uygulanması konusunda en fazla yol almış durumlara (vaka) bakılması gerektiğini iddia ederler" (Şimşek, 1997, 138). Bu bağlamda Türk Yükseköğretim Sisteminde yapılması planlanan reformların anlaşılması ve yapılacak olan değişikliklerin nasıl doğurguları olacağının kestirilebilmesi için ABD'de yükseköğretim yapılanmasının incelenerek karşılaştırmalarda bulunulması Türkiye'de sağlıklı bir yapı oluşturulabilmesi adına önemlidir.

Çetin (1997) Türkiye'de üniversite reformlarını incelediği çalışmasında Türkiye'de üniversite probleminin kanun veya kurallarının değiştirilmesi yoluyla çözülebilecek sistemsel bir sorun olmadığını; maddi kaynakların yetersizliğinin, halkın sosyo-ekonomik durumunun düşüklüğünün, bir üniversite ideali ve geleneğinin

oluşmamış olmasının temel sorunlardan olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Arslan (2005) Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yönetsel yapıyı değiştiren ilgili çevrelerin katılımı ve uzlaşımı olmadan yasal düzenlemelerle yapılan üniversite reformlarının istenilen sonuçları doğurmadığından söz etmekte ve bu reformların sonuncusu olan 1981'de yapılan düzenlemeler ile getirilen birçok uygulamanın ilk günden tartışılmaya başlandığını ve yeni arayışların hiç gündemden düşmediğini değerlendirmektedir. Türkiye'de yükseköğretim sisteminin geliştirilmesinin bütün bileşenlerin katılımıyla gerçekleşebilecek zamana yayılmış bir süreç olarak düşünülmesi ve bu süreçte özgün bir yapının oluşturulabilmesi için diğer ülkelerdeki yükseköğretim sistemlerinin incelenerek anlaşılması kolaycı taklitçiliğe düşmeden dersler çıkarılabilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin yükseköğretim sistemine ilham kaynağı olan ve Türk yükseköğretim sisteminde yapılan değişikliklerde de çoğu zaman model olarak alınan Amerikan yükseköğretim sisteminin geçirdiği değişim ve gelişmelerin tam olarak araştırılıp incelenmeden ideal olarak değerlendirilmesi rasyonel değildir. Türkiye'de yükseköğretimin yeniden kurumsallaşmasında "Madem ki gelişmiş ülkeler (ve özellikle ABD) böyle uygulamalara yönelmişlerdir, öyleyse doğrudur!" kolaycılığına düşmemekte yarar vardır (Türel, 2003, 157). Ne yazık ki ülkemizde yükseköğretimle ilgili reform girişimlerinde temel alınan sistemler yeterince araştırılmadan kopyalama kolaycılığına düşülmekte ve bu nedenle yükseköğretimin sorunlarını tam olarak çözmeyerek yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ülkemiz için özgün bir yapılanmanın ortaya çıkabilmesi özellikle piyasalaşmış bir yükseköğretim modeli olarak değerlendirilen ABD yükseköğretim sisteminin ve ABD'deki piyasa süreçlerinin yükseköğretime etkisinin çözümlenmesiyle bağlantılıdır.

Ayrıca Türkiye'de yükseköğretimin geleceğinin öngörülüp planlanması için geçmişteki evriminin incelenmesi ve yaşanan değişimlerde piyasa ekonomisi çerçevesinde gerçekleşen uygulama ve politikaların değerlendirilerek günümüzdeki yapı içerisinde piyasanın rolünün ortaya konulabilmesi önemlidir. Bu konuda serbest piyasa ekonomisi içerisinde yükseköğretim kurumlarının işleyiş özellikleri ve piyasa kavramının tam olarak ne anlama geldiği anlaşılmaya çalışılmalıdır. Bugün Türkiye'de genellikle piyasa konusu paralı eğitim ve eğitimin özelleştirilmesi tartışmaları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bir yandan eğitim ve bilim tamamen piyasa dışı bir alan olarak tanımlanırken diğer yandan eğitim ve bilimde piyasanın asıl yönlendirici etken olması gerektiği söylenmektedir. Bu noktada piyasacı veya piyasa karşıtı ayrımı çerçevesinde

piyasa-eğitim ve daha özelde piyasa-yükseköğretim ilişkisi değerlendirilmektedir. Böyle bir değerlendirmenin hem piyasanın hem de yükseköğretim-piyasa ilişkisinin anlaşılmasında bir engel olduğu düşünülmektedir (Özsoy, 2011). Bu nedenle kamusal-özel, devletçi-piyasacı genel ayrımlarının dışında yükseköğretimde piyasalaşmanın daha iyi anlaşılmasına ve yükseköğretime yansımalarının çözümlenmesine gereksinim vardır. Bu çözümleme yapılırken günümüzde yükseköğretimin sorunlarına kaynaklık ettiği düşünülen nitelik, eşitlik ve verimlilik konularında yükseköğretimin zayıf veya eksik yönlerinin oluşmasında veya giderilmesinde piyasanın etkisinin nasıl olduğu ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda piyasalaşmış bir sistem olarak değerlendirilen ve dünyadaki birçok ülkenin yükseköğretim sistemini de etkileyen ABD yükseköğretimi içinde bulunan yükseköğretim yöneticilerinin ve akademisyenlerin piyasalaşmaya ilişkin deneyim ve görüşleri bilinmelidir. Bunun yanında Türkiye'de yükseköğretimde piyasalaşma bağlamında yükseköğretim yöneticilerinin ve ilgili akademisyenlerin görüşlerinin betimlenmesi yükseköğretimin günümüzde yaşadığı değişim sürecinin ve gelecekte ortaya çıkması olası eğilimlerin anlaşılabilmesi için gereklidir. Bu bağlamda ABD ve Türkiye'de yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerini konu edinen araştırmaların yapılmamış olması bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, piyasalaşmanın ABD ve Türkiye'de yükseköğretime etkilerini üniversite yöneticilerinin görüşlerine dayanarak betimlemek ve piyasa merkezli uygulamaların üniversite yöneticilerinin gündelik yaşantılarına yansımalarını onların deneyimlerinden yararlanarak değerlendirmektir. Ayrıca, araştırma kapsamında yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerinin yükseköğretim alanında uzman akademisyenlerce nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığını anlamak ve açıklamak üzere yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerini katılımcıların anlatılarına dayalı olarak açıklayan bir piyasalaşma modeli geliştirmek amaçlanmaktadır. Bu genel amaçlar doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. ABD ve Türkiye'de yükseköğretimin gelişiminde yaşanan benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
2. Yükseköğretimde piyasalaşma süreçleri nasıl bir modelle açıklanabilir?

3. ABD ve Türkiye'deki üniversite yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşma konusundaki görüşleri nelerdir?
4. ABD ve Türkiye'deki üniversite yöneticilerinin piyasalaşmayla ilgili olduğu düşünülen kavramlar hakkındaki görüşleri nelerdir? ABD ve Türkiye'deki üniversite yöneticilerinin bu kavramlarla ilgili görüşleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
5. ABD ve Türkiye'deki üniversite yöneticilerinin piyasalaşmanın yansıması olduğu düşünülen politika ve uygulamalar hakkındaki görüşleri nelerdir? ABD ve Türkiye'deki üniversite yöneticilerinin bu politika ve uygulamalarla ilgili görüşleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
6. ABD ve Türkiye'deki öğretim elemanlarının piyasalaşmanın yükseköğretimde eğitim-öğretimin niteliğine, araştırma etkinliklerinin niteliğine ve eşitliğe etkileri konusunda görüşleri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Ülkemizde son dönemlerde yükseköğretim alanında çok önemli değişimler yaşanmıştır. Yükseköğretim kurumlarının sayısında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Bu durum yükseköğretimi daha geniş kitleler için erişilebilir kılarken çok çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Yeni sorunlar var olan ve çözüm bekleyen eski sorunlara eklenince yükseköğretimi düzenleyen yeni yasalar ve yükseköğretimle ilgili yeni model ve yapılanma arayışlarını da kaçınılmaz kılmıştır. Bu noktada Yükseköğretim Kurulu (YÖK) yeni bir yapılanma öngören bir yasa taslağı önerisi (Yükseköğretim Kanunu Taslağı, 2012) hazırlayarak tartışmaya sunmuştur. Yükseköğretim kanununun değişmesi veya yeni bir yükseköğretim yapılanmasına gidilmesi toplumun çoğu kesimleri ve akademisyenler tarafından benimsenen ortak bir istem olmasına karşın yeni yapılanma veya yükseköğretim modelinin nasıl olması gerektiği konusunda ayrışmalar ortaya çıkmıştır. ABD ve Türkiye'de piyasa ekonomisi merkezli uygulamaların ve gelişmelerin yükseköğretime etkisinin incelenmesi var olan yükseköğretim yapılanmasının daha iyi anlaşılabilmesi ve gelecekteki değişimin daha iyi planlanabilmesi için önemlidir. Yükseköğretimde değişimin gerekliliği kabul edilen bir konudur ancak değişimin yönü (piyasa merkezli bir yapılanmaya doğru veya kâr amacı güdülmeyen kamusal bir hizmet olarak sunumuna yönelik) konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bu noktada yükseköğretim

hizmetinin en belirgin ve yaygın bir şekilde piyasa merkezli olarak sunulduğu ABD yükseköğretiminin incelenmesi ve ABD örneğinden dersler çıkarılması, Türkiye'deki uygulamaların ve değişimin daha sağlam temeller üzerinde gerçekleştirilebilmesi için önemlidir. ABD dikkate alınarak ülkemizde günümüzde geçerli olan piyasa koşullarının ülkenin yükseköğretimine etkileri hakkında üniversite yöneticilerinin algı ve düşüncelerinin betimlenmesinin Türkiye'deki gelişmelerin daha iyi değerlendirilebilmesi ve daha sağlıklı bir yükseköğretim sistemi oluşturulabilmesi için gereklidir. Araştırma kapsamında elde edilecek sonuçlarla Türkiye için uygun, sağlıklı bir yükseköğretim yapılanmasının hazırlanması konusunda yükseköğretimin bileşenlerine ve konuyla ilgili sınırlı alanyazına katkıda bulunulması umulmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma 2016-2017 ve 2017-2018 öğretim yıllarında Türkiye'de (Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi) ve ABD'de (Arizona State University, University of Arizona, Colorado State University, University of Colorado, Florida State University, University of Florida, Ohio State University, University of Cincinati, Pennyslvania State University, The University of Pittsburgh, University of California Berkeley ve University of California Los Angeles) seçilen üniversite yöneticilerinin ve akademisyenlerin görüş ve deneyimleri ile sınırlıdır. Vakıf üniversitesi ve özel üniversite yöneticileri ile araştırma üniversitesi olarak belirlenmemiş olan devlet üniversitelerin yöneticileri araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırma, veri toplama tekniği olarak anket ve görüşmeyle sınırlıdır. Anket ve görüşmeler farklı yollarla uygulanarak (hem internet üzerinden hem de yüz yüze görüşmelerle) veri toplanmıştır.

Tanımlar

Bu araştırmada kullanılan kimi kavramların tanımları şöyledir:

Üniversite Yöneticileri: Türkiye'de ve ABD'de seçilmiş olan üniversitelerde rektör, rektör yardımcısı, dekan, dekan yardımcısı, enstitü müdürü, enstitü müdür

yardımcısı, yüksekokul müdürü, yüksekokul müdür yardımcısı, bölüm başkanı, bölüm başkan yardımcısı ve anabilim dalı başkanı olarak görev yapan kişilerdir.

Piyasa: İktisat kuramında piyasa, bir ürün veya hizmetin istem ve sunumunun fiyat mekanizması aracılığıyla dengelendiği bir sosyal eşgüdüm aracıdır (Brown, 2011, 11).

Yükseköğretimde Piyasalaşma: Yükseköğretimde piyasalaşma yükseköğretimde öğrencilerin, araştırmaların ve üniversitenin diğer etkinliklerinin istem ve sunumunun bir fiyat mekanizmasıyla dengelendiği bir piyasada sunulması girişimleridir (Brown, 2015, 5). Piyasa güçlerinin ve değerlerin politika oluşturulmasında ve yönetsel kararların alınmasına etkili olması sonucu ortaya çıkan finansal kaynakların çeşitlendirilmesi, iç ve dış rekabet ile hesapverebilirlik gibi alt eğilimleri kapsar (Yao Ho, 2006, 143). Piyasalaşma artan öğrenci ve kurum sayılarıyla yükseköğretim sistemlerinin devlet tarafından kamu kaynaklarıyla finanse edilemeyecek kadar genişlediği ve karmaşıklaştığı, üniversite içinde ve üniversiteler arasında rekabetin daha verimli ve etkili kurumlar oluşturacağı, özel sektörden alınan araştırma ve öğretim etkinliklerini gözlemleyen, ölçülebilir kılan, karşılaştıran ve değerlendiren yönetim ilkelerinin yükseköğretimin işleyişini iyileştireceği varsayımlarına dayanır (Naidoo, Shankar ve Veer, 2014, 62-63).

BÖLÜM 2

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırma ile ilgili kuramsal çerçeve ABD yükseköğretim sisteminin tarihçesi, Türkiye'de yükseköğretimin tarihçesi, ABD ve Türkiye yükseköğretim sistemlerinin gelişimindeki benzerlik ve farklılıklar, günümüzde ABD ve Türkiye yükseköğretim sistemleri, ABD ekonomisinin Tarihçesi, Türkiye ekonomisinin tarihçesi, piyasalaşma ve yükseköğretim ile ilgili araştırmalar ana başlıkları altında verilmektedir.

ABD'de Yükseköğretimin Tarihçesi

Amerikan yükseköğretim sistemi 1636'da Harvard'ın kuruluşundan itibaren günümüze kadar öğretilen konular, öğrenci yaşantıları ve kurum çeşitliliği açılarından sürekli bir değişim süreci içerisinde olmuştur. Bu değişim süreci savaş dönemleri dışında üniversitelerin kuruldukları bölgelerde kültürel, siyasal, ekonomik ve dini iç etkenlerin ve güçlerin sonucu aşamalı olarak gerçekleşmiş ve ilk dönemlerden itibaren Amerika'ya özgü bir yapılanma meydana gelmiştir (Geiger, 1992; Geiger, 2011; Tewksbury, 1969; Thelin, 2011). Bu bölümde Amerikan yükseköğretiminin tarihsel gelişimi ayırt edici özellikleriyle farklı dönemler altında açıklanmaya çalışılacaktır.

Koloni Dönemi (1636-1740)

İngiliz kolonilerinin Amerika'da genişlediği ve yeni kolonilerin kurulduğu 1636-1740 arası Amerikan yükseköğretiminin doğuş dönemi olarak adlandırılabilir. Bu dönemdeki Harvard Üniversitesi, William ve Mary Üniversitesi (1693) ve Yale Üniversitesi (1701) gibi ilk kuşak Amerikan üniversiteleri bağlantılı oldukları kiliseler tarafından kurulan ve aynı zamanda bulundukları kolonilerdeki sivil hükümetlere bağlı olan Protestan reform sürecinin okullarıydı. Koloni döneminde kurulan bu okullar

yönetim ve işleyiş açısından özgün olmalarına ve zamanla özgünlüklerinin belirginleşmesine karşın aslında İngiltere'deki Oxford ve Cambridge modellerinin "Yeni İngiltere" uyarlamalarıydı (Geiger, 1992; Lucas, 2006; Thelin, 2011).

Din savaşlarının bir ürünü olan Harvard zamanla mezhepsel kimliğinden sıyrılarak 18. yüzyıla doğru daha kozmopolit ve hoşgörülü bir yapıya evrildi. Katı Kalvenizm'den uzaklaşan bu evrim püriten toplumdaki daha laik ve ticari öğelerin ağırlık kazanmasının bir sonucuydu. İngiltere Kilisesi (The Church of England) tarafından kurulan 1730'lara kadar bir üniversiteden çok lise gibi eğitime devam eden William ve Mary Üniversitesinde de benzer bir süreç yaşanmıştır. Ancak Yale Üniversitesi 1830'lara kadar reform döneminin mezhepsel ideallerini korumuştur. Bu dönem üniversitelerin yönetiminde asıl sorumlu olan bağlı bulundukları kiliselerin yetkilileri ile üniversitelere maddi olarak destek veren sivil koloni hükümetlerinin yetkilileri arasında otorite çatışmalarının yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu çatışmaların sonucunda üniversitenin yönetim yetkilerinin çoğunun devredildiği güçlü rektörler ortaya çıkmıştır. Dönemin üniversitelerinde eğitim dili Latinceydi ve öğretim programları ortaçağ üniversitelerinin mirası olan klasik diller (Latince ve Yunanca) ile felsefe ve mantık eğitimini esas alan liberal beşeri bilimler eğitimini amaçlamaktaydı. İlk kurulan okulların kuruluş belgelerinde kiliselerin gereksinimi olan din adamlarının yetiştirilmesinin amaçlandığı belirtilmekte ancak dini eğitim beşeri bilimler eğitimini izlemekteydi. Bu okulların mezunları çoğunlukla din adamı olmakla birlikte kamu hizmetinde çalışanlar ve başka işlerle meşgul olanlar da vardı. Koloni döneminin sonlarına doğru kilisenin üniversiteler üzerindeki gücü ve etkisi azalırken laik eğitim ve yönetim anlayışı belirginleşmişti (Geiger, 1992; Geiger, 2011; Thelin 201).

İkinci Kuşak Koloni Üniversiteleri (1741-1774)

İlk dönem çeşitli mezhep kiliseleri tarafından kurulan üniversitelerden farklı olarak 1746 yılında kurulan Princeton Üniversitesi (College of New Jersey) koloni valisinin liderliğinde 12 kilise üyesi ve 10 yerel temsilciden oluşan bir mütevelli heyetince kurulmuştu. Bu okulda presbiteryen mezhebinin ağırlığı hissedilmekteydi, ancak bununla birlikte okulun diğer Protestan mezheplerine de açık, hoşgörülü bir yapısı vardı (Altbach, Berdahl ve Gumport, 2011). İkinci kuşak Amerikan üniversiteleri olarak değerlendirilebilecek bu dönemde kurulan Columbia Üniversitesi (Kings College, 1754),

Pensilvanya Üniversitesi (The College of Philedelphia, 1755) ve Brown Üniversitesi (College of Rhode Island, 1765) de farklı mezheplerin yoğunlaştığı benzer yapıda okullardı (Brubacher ve Rudy, 1976; Geiger, 2011; Tewksbury, 1969).

Bu dönemde Protestan reformunun teokratik idealleri savunulabilir olmaktan çıkmıştı. Latince ve Yunancanın eğitim programlarındaki önemi devam etmesine karşın Latince eğitim dili olmaktan çıkmıştı. Eğitim programları daha laik amaçlar çerçevesinde yapılandırılmış ve üniversite mezunları artan oranlarda kiliseyle bağlantılı işlerden çok, hukuk alanı ve diğer kamu hizmetlerine yönelmişlerdi. Üniversitelerde farklı mezheplerin baskın öğe olmalarına karşın, ilk koloni üniversiteleri zamanla diğer mezhep üyelerine karşı daha hoşgörülü ve hiç kimseyi hiçbir dini/mezhepsel teste tabi tutmaksızın tüm mezheplerin üyelerine açık kurumlara dönüşmeye başlamıştı (Brubacher ve Rudy, 1976; Geiger, 2011; Lucas, 2006).

Erken Cumhuriyet Dönemi (1775-1800)

Amerikan yükseköğretiminin gelişimi bağımsızlık savaşı süresince ve sonrasında her ne kadar duraklamış olsa da eski koloni üniversiteleri yeni oluşan devletlerde (eyaletlerde) varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bu süreçte (1775-1800) henüz bir üniversitesi bulunmayan Maryland, Georgia, Güney Karolina, Kuzey Karolina ve Vermont eyaletlerinde günümüzdeki devlet üniversitelerinin öncülleri olarak kabul edilen yeni üniversiteler oluşturulmuştur. Amerikan bağımsızlık savaşından sonra özveri, vatanseverlik, erdemli yurttaş olmak gibi idealler ön plana çıkarılmış yeni cumhuriyetin liderlerinin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde yükseköğretimde aydınlanmanın etkisi zirveye ulaşmış ve teoloji eğitimi bile bilim ve mantığın doğrularıyla uyumlu olacak şekilde yapılandırılmıştır. Cumhuriyetçi eğitim vizyonu doğrultusunda düzensiz mali desteklere karşın bazı eyaletlerde eyalet yönetiminden yetkililer üniversiteler mütevelli heyeti başkanlıklarına getirilmişlerdir (Brubacher ve Rudy, 1976; Geiger, 2011; Jeynes, 2007; Thelin, 2011).

Hukuksal Ayrışma ve Özel Mezhepsel Üniversitelerin Yayılması (1800-1849)

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde özellikle koloni döneminde çeşitli mezhepler tarafından kurulmuş olan üniversitelerin yönetimlerindeki kamu kontrolü ve özel işleyiş arasındaki ikilikten kaynaklanan yetki tartışmaları yoğunlaşmıştı. Bu belirsizlik 1819'da Yüksek mahkeme tarafından Dartmouth Üniversitesi Davasının karara bağlanmasıyla ortadan kalktı. Mahkeme diğer üniversiteler içinde emsal oluşturan New Hampshire eyalet yönetiminin bağımsız bir vakfa ait kurumun yapısını değiştiremeyeceği kararını vererek üniversite üzerindeki yetki tartışmalarını sonlandırmıştır. Bundan sonra doğu eyaletlerindeki bazı eski üniversiteler kamu kontrolünden çıkarak tamamen özel okul statüsüne geçmiş ve hem devlet hem de kilise tarafından sahiplenilen eski kuşak üniversitelere alternatif çeşitli mezheplerin kiliseleri tarafından tamamen kiliseye ait yeni özel mezhepsel üniversiteler (denominational colleges) kurulmuştur. Bu üniversitelerin kurulmasıyla 1820'lerden sonra öğrenci sayıları büyük oranda artmış yeni bölge ve eyaletlerde de üniversiteler açılmıştır. Ülkenin batıdaki sınır bölgelerinde yeni eyalet yerleşimleri oluşturulur oluşturulmaz eyalet şehirlerinin ekonomik ve kültürel yaşamını canlandıracağına inanıldığı için üniversiteler kurulmuştur (Brubacher ve Rudy, 1976; Geiger, 2011; Lucas, 2004; Tewksbury, 1969; Thelin, 2011).

Toprak Bağışı Üniversiteleri (1850-1890)

1850-1890 arası Amerikan yükseköğretiminde kadınların ve Afrika kökenli Amerikalıların yükseköğretime katıldığı, lisansüstü eğitimin (1876 Johns Hopkins Üniversitesi) başladığı, mühendislik ve tarım alanlarında eğitim verecek üniversitelere çok büyük toprak tahsislerinin yapılmasını sağlayan 1862 Morrill Toprak Bağışı Yasasıyla (Morrill Land Grant Act) özellikle tarım ve teknik alanlarda farklı programlar içeren devlet üniversitelerinin kurulduğu, özel üniversitelerin ağırlığını koruyarak eğitim, işletme ve tarım gibi çeşitli dallarda programların oluşturulduğu bir dönem olmuştur (Geiger, 1992; Lucas, 2006; Thelin, 2011). Bu dönem Amerikan İç Savaşının (1961-1965) da sona ermesiyle kamu hizmeti ruhuyla yeni gelişen sanayi ve tarımı destekleyecek eyalet sınırları içindeki herkese hizmet etme idealinde büyük devlet üniversitelerinin yükselişine sahne olmuştur (Altbach, 2001).

Günümüzdeki Yapının Şekillenmesi ve Şehir Üniversiteleri (1891-1944)

1890'dan Birinci Dünya Savaşına kadar geçen dönemde üniversitelerin büyük oranda günümüzdeki yapılarına benzemelerini sağlayan bir standartlaşma süreci yaşanmıştır. Birçok üniversitede mühendislik, işletme ve eğitim gibi alanlarda fakülteler açılmış; maden, ormancılık, diş hekimliği, eczacılık, veterinerlik, mimarlık, güzel sanatlar ve müzik gibi alanlarda bölümler oluşturulmuştur. Öğrencilerin okullara kabulleri, sunulan dersler, öğretim ortamları, lisansüstü programlar, kredi saatleri, ders dönemleri, üniversite dergileri ve üniversite spor takımları birçok konuda standart bir işleyiş oluşmuştur. Bu standartlaşmada ve bazı normların oluşmasında Toprak Bağışı Üniversiteleri Birliği (Land Grant College Association), Ulusal Devlet Üniversiteleri Birliği (The National Association of State Universities) ve Amerikan Üniversiteleri Birliği (The Association of American Universities) gibi kurumların ortaya çıkmış olması etkili olmuştur. Bu dönemde üniversitelerin kiliselerle olan bağları zayıflamıştır, öğrenci sayısındaki kayda değer artış devam ederken yeni açılan yükseköğretim kurumu sayısında önemli bir artış olmamıştır (Geiger, 2004; Geiger, 2011).

Amerikan yükseköğretim kurumları sahip olunan kaynaklar ve kabul koşullarındaki seçicilik açısından hep belli oranda hiyerarşik bir yapı göstermişler ancak iki dünya savaşı arasında geçen dönemde bu yapı daha da belirginleşmiştir. Bu dönemde günümüzde sarmaşık ligi (ivy league) olarak da adlandırılan bazı elit üniversiteler lisans programlarının nitelikleri, seçiciliği, yüksek statülü profesyonel işlere öğrenci yetiştirmeleri, lisansüstü programların ve araştırma etkinliklerinin çeşitliliği, öğrenci başına düşen harcamaların yüksekliği ve sadece bölgesinden değil ülke genelinden öğrenci almaya başlamaları gibi göstergeler açısından diğer üniversitelerden ayrışmışlardır. Seçkin okullar daha seçici duruma gelirken kurulan ve gelişen yeni üniversitelerle Amerikan yükseköğretimi kitleselleşmeye başlamıştır. Bu dönemde şehir üniversiteleri (municipal universities), yüksek öğretmen okulları (teachers' colleges) ve meslek yüksekokulları (vocational/technical colleges) gibi yükseköğretim kurumları kurulup yaygınlaşarak yükseköğretimin kitleselleşmesinde etkin olmuşlardır. Özellikle özel üniversiteler mezunlarından ve sanayileşmenin sonucunda zenginleşen sermaye sahiplerinden yüksek bağışlar elde etmişlerdir Geiger, 2004; (Geiger, 2011; Thelin, 2011).

Kitleselleşme ve Altın Çağ (1945-1970)

Amerikan yükseköğretim tarihinde en kayda değer gelişmelerin İkinci Dünya Savaşından 1970'e kadarki dönemde gerçekleştiği söylenebilir. Savaştan dönen askerlerin topluma tekrar uyum sağlayabilmesi için 1944 yılında çıkarılmış olan Gazilerin Uyumu Yasası (GI Bill) gereğince çok sayıda savaş gazisi genç üniversitelerde eğitim fırsatı yakalamış ve yükseköğretimde okullaşma oranı %15'ten %45'e çıkarak üniversite eğitimi gerçek anlamıyla kitleselleşmiştir. 1940-1970 yılları arasında lisans öğrencilerinin sayısı beş kat, lisansüstü öğrencilerin sayısı dokuz kat artmıştır. Savaştan önceki dönemde bütün yükseköğretim kurumlarında toplam 1.5 milyon öğrenci varken sadece 1947 yılında 1 milyondan fazla savaş gazisi yükseköğretime katılmıştır. Bu öğrenci seli daha çok büyük devlet üniversitelerine akmış ve onlar da eski seçkin özel üniversiteler gibi daha seçici duruma gelmiştir. Bu dönemde hem iki yıllık yerel yüksekokullar (community colleges) hem de lisansüstü eğitim programları önemli oranda yaygınlaşmıştır (Geiger, 2011; Thelin, 2011).

Rusya'nın 1957 yılında Uzaya Sputnik uydusunu fırlatmasından sonra ABD'de teknolojik açısından geri kalmamak adına özellikle fen bilimlerinde lisansüstü eğitim, Ulusal Bilim Vakfı (The National Science Foundation), NASA ve Ulusal Sağlık Enstitüsü (The National Institute of Health) gibi kurumların desteğiyle altın çağını yaşamıştır. Bu süreç sadece fen bilimleriyle sınırlı kalmamış bütün disiplinlerde yeni mezun doktora öğrencilerinin çalışmalarıyla en güncel ve kapsamlı bilgi üretilerek yayılmıştır (Geiger, 2004; Graham ve Diamond, 1997; Thelin, 2011). Bu akademik devrimin sonucunda ortaya çıkan idealizm Vietnam Savaşının da etkisiyle 1960'ların sonlarında büyük öğrenci hareketlerinde kendini göstermiştir. 1960'lı yılların sonlarındaki üniversitelerde yaygın şiddet eylemlerine karşın akademik standartlardaki artış gibi dönemin olumlu etkileri kalıcı olmuştur (Geiger, 2011; Lucas, 2006).

Geçiş Süreci ve Neoliberal Dönem (1970-2019)

ABD'de 1970'ler 1980'lerde yükseköğretim politikalarının değişmesine kadarki süreç bir geçiş veya duraklama dönemi olarak görülmüştür. Federal hükümetin üniversitelere olan maddi desteği azalmasına rağmen yöntem değiştirerek (doğrudan üniversitelerin etkinlikleri yerine öğrencilere burs olarak verilmeye başlanması) devam

etmiş, ancak yükseköğretime kayıtlı öğrenci sayısında iç savaştan sonra ilk kez düşüş yaşanmıştır (Thelin, 2011).

1980'lerle birlikte Amerikan yükseköğretimi yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde yükseköğretimde devlet desteğinden çok özel sektör desteğinin oranında önemli artışlar olmuştur. Öğrenci harçlarında da büyük artışlar meydana gelmiştir. Öğrenci harçları önceki yıllarda orta gelirli bir ailenin bütçesinin göreli olarak az bir oranına denk gelecek şekilde sabit kalırken, 1980-1990 yılları arasında iki kat artmıştır. Bu artışlar 2000'lerin başından itibaren çok daha fazla olmuştur. Özel üniversiteler yükseköğretime olan istemin yükseköğretim ücretleri nedeniyle düşmesinin önüne geçmek için ihtiyacı olan öğrencilere yüksek burslar verme yoluna giderken devlet üniversitelerindeki öğrenciler içinse federal öğrenci kredileri yükseköğretime olan istemin azalmasına engel olmuştur. Bu dönemde özel üniversiteler artan öğretim ücretlerinden, büyük ölçekli bağışlardan ve yatırımlardan elde ettikleri gelirlerle ekonomik refah yaşarken bölgesel devlet üniversiteleri ve yerel yüksekokullar (community colleges) devlet desteğinin azalması nedeniyle ekonomik açıdan sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. Bu sürece büyük devlet üniversiteleri araştırma etkinliklerini ve öğrenci harçlarını artırarak daha iyi uyum sağlayabilmiştir. Bu süreçte üniversitelerdeki araştırmanın ekonomik gelişmeye katkı sağlaması gerektiği birçok çevrede sarsılmaz bir inanç durumuna gelmiştir. Üniversitelerdeki çalışmaların ticarileşmesi ve üniversitelerde üretilen teknolojinin özel sektöre transferi federal hükümetçe özendirilmiştir. 2008-2010 ekonomik bunalımı yeni bir dönemin başlangıcının işareti olarak değerlendirilse de 1980'lerle başlayan eğilim devam etmektedir (Geiger, 2011).

Türkiye'de Yükseköğretimin Tarihçesi

Türk yükseköğretim tarihinin incelenmesi Türklerin tarih sahnesindeki varlığının zamansal açıdan eskiliği ve mekânsal açıdan da oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olması gibi nedenlerle Amerikan yükseköğretim tarihinin incelenmesine oranla daha karmaşık ve zordur. Bu konu daha önce araştırmacıların ayrıntılı anlatımları ile olabildiğince öz olarak aktarılmaya çalışılacaktır. Türk yükseköğretiminin İslamiyet'ten önce, ilk Müslüman Türk devletlerinde, Anadolu Selçuklularında, Osmanlıda ve Türkiye Cumhuriyetinde olmak üzere beş dönemde incelenebileceği değerlendirilmektedir.

İslamiyet'ten Önce Türklerde Yükseköğretim

Türkler Müslüman olduktan sonra oluşturulan ilk medreselerin ortaya çıkmasında Türklerin İslamiyet'ten önceki din ve töreye dayalı kurumlarının etkisi yadsınamaz. İlk medreselerin Horasan bölgesinde Budist Vihara Manastırlarından esinlenilerek oluşturulduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda İslamiyet'ten önce Budist olan Uygur Türklerinde medreselere benzer ve onların öncülleri sayılabilecek dini yükseköğretim kurumları bulunmaktaydı (Akyüz, 2015; Turan, 2014).

İlk Müslüman Türk Devletlerinde Yükseköğretim

İlk Müslüman Türk devleti olarak kabul edilen Karahanlılarda (930-1212) Taşkent, Buhara, Balasagun ve Kaşkar gibi şehirlerde büyük medreseler bulunmaktaydı. Bu medreselerde Farabi, İbni Sina ve Ahmet Yesevi gibi tıptan astronomiye çok farklı alanlarda önemli düşünür ve bilim insanları yetişmişti (Akyüz, 2015; Özkan, 2014). Ayrıca 963-1186 yılları arasında hüküm süren diğer bir Türk devleti olan Gazneliler Devletinde de önemli şehirlerde medreseler kurulmuş, ünlü bilgin Biruni ve ünlü şair Firdevsi bu devirde yaşamıştı (Gül, 2014).

Tarihte Türk yükseköğretiminin sistemli duruma gelmesinde ve kurumsallaşmasında 1067 yılında Büyük Selçuklu Devletinin (1037-1157) ünlü veziri Nizamülmülk tarafından Bağdat'ta Nizamiye Medreselerinin kurulmasının etkisi önemlidir. Ancak bu tarihten önce de Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey tarafından 1040 yılında Basra ve Nişabur'da kurulan medreselerin yanı sıra zamanla dönemin önemli şehirlerinden olan Isfahan, Herat ve Merv gibi şehirlerde medreseler kurulmuş ve bu şehirler önemli bilim ve kültür merkezleri durumuna gelmişti (Akyüz, 2015). Turan (2014) Selçuklu Tarihi üzerine yazdığı kitabında "bir ilim ocağı olarak, medreselerin devlet eliyle teşkilatlanması, tahsilin vakıf suretiyle meccani olması ve İslam dünyasına yayılması Selçukluların eseridir" demektedir.

Anadolu Selçuklularında Yükseköğretim

Büyük Selçuklu Devletinin eğitim geleneğini Anadolu Selçuklu Devleti devam ettirmiştir. Bu dönemde de eğitim ve kültür etkinliklerine önem verilmiş Konya, Kayseri, Sivas başta olmak üzere Erzurum, Tokat, Sinop, Çankırı, Kırşehir, Isparta, Antalya, Urfa, Diyarbakır ve Mardin gibi şehirlerde birçok medrese kurulmuştur. Anadolu Selçuklu Devletinin dağılmasından sonra ortaya çıkan beylikler Anadolu Selçuklularının eğitim mirasına sahip çıkmış ve birçok açıdan Moğol istilasının olumsuz etkilerinin yaşandığı zor bir dönem olmasına karşın mevcut medreselerdeki eğitim faaliyetleri devam ettirilmiş ve birçok yeni medrese yaptırılmıştır. Sadece dönemin beylik merkezleri olan Alanya, Adana, Beyşehir, Birgi, Eğirdir, Elbistan, Manisa, Niksar, Kastamonu ve Kütahya gibi şehirlerle birlikte Anadolu'da birçok şehirde çok sayıda medrese açılmıştır (Çiftçioğlu, 2006; Gül, 2014).

Anadolu'da kurulmuş olan medreseler Büyük Selçukluların kurduğu medreselerle amaçları, işleyişleri ve ders programları açısından benzer yapıda ve onların devamı niteliğindeydi. Hem Büyük Selçuklularda hem de Anadolu Selçuklularında medreseler vakıf kurumları olup işleyişleri vakfiyelerle belirlenmekteydi. Müderrislerin (medrese hocalarının), diğer medrese çalışanlarının maaşları vakfiyelerde belirtilirdi. Ayrıca öğrencilere de harçlık (burs) verilirdi. Medresede eğitim, barınma ve yemek ücretsizdi. Bu kurumlarla gereksinim duyulan din, devlet ve ilim insanlarının yetiştirilmesi ve Hristiyanlarla beraber yaşanılan bölgelerde Türklerin hoşgörü içinde kültürlerini koruyup yayabilmesi amaçlanmaktaydı. Bu medreselerde fıkıh, tefsir ve hadis gibi din derslerinin yanında edebiyat, felsefe, tıp ve fen dersleri de okutulmaktaydı (Gül, 2014; Özkan, 2014).

Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde Anadolu'da Türk-İslam medeniyetinin gelişmesine ve yerleşmesine büyük katkıları olmuş olan Mevlana Celâlettin, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli ve Aşık Paşa gibi birçok önemli ilim insanı ve düşünür yetişmiştir. Anadolu'da ilim ve kültürün gelişip yayılmasında Asya'da Moğol istilasından dolayı zamanın önemli düşünürlerinin Anadolu'ya gelmesi de etkili olmuştur. Bu dönemde ilim adamları sultanlar ve beyler tarafından maddi ve manevi açıdan desteklenmişlerdir. Sultanlar, beyler ve önemli devlet adamları adına önemli eserler ortaya konulmuştur. Medreselerde okutulan kaynakların ve yazılan eserlerin büyük çoğunluğu Arapça, bir kısmı da Farsçaydı. Beylikler döneminde ise medreselerde Türkçe eğitim verilmeye ve Türkçe eserler yazılmaya başlanmıştır (Akgüz, 2015; Çiftçioğlu, 2006; Özkan, 2014).

Osmanlılarda Yükseköğretim

Osmanlılar, Anadolu Selçuklularının dağılmasıyla ortaya çıkan beyliklerden birisi olarak Selçuklulardan miras aldıkları medrese geleneğini devam ettirdiler. Osmanlılarda bilinen ilk medrese Orhan Bey tarafından İznik'te kurulan medresedir. Daha sonra fethedilen ve başkent yapılan Bursa ve Edirne'de Orhan Bey, I. Murat, Yıldırım Beyazıt ve II. Murat tarafından medreseler yaptırılmıştır (Doğan, 2012; Gül, 2014; Özkan, 2014).

İstanbul'un fethinden Tanzimat'a kadar olan ve klasik dönem olarak adlandırılan dönemin başında Fatih Sultan Mehmet'in büyüyen devletin gereksinim duyduğu nitelikli devlet adamlarını, din adamlarını ve kadıları yetiştirmek için kurdurduğu medreselerle yükseköğretim yeniden yapılandırılarak kurumsallaştırıldı. Bu dönemin en kayda değer kurumu Sekiz Medrese anlamına gelen Medaris-i Semaniye veya bilinen adıyla Sahn-ı Seman Medreseleridir. Buraya öğrenci yetiştirmek amacıyla ortaöğretim düzeyinde Tetimme adıyla sekiz medrese daha yaptırılmıştı. Bu dönemde Fatih İstanbul'un bir bilim merkezi olması için uğraş vermiş, Semerkant'tan ünlü matematikçi ve astronomi bilgini Ali Kuşçu gibi önemli bilim adamlarının İstanbul medreselerine gelmesini sağlamıştır (Akgüz, 2015; Doğan, 2012; Özkan, 2014).

Klasik dönemde diğer kayda değer bir gelişme Kanuni Sultan Süleyman zamanında Süleymaniye Medreselerinin kurulması olmuştur. Süleymaniye Medreseleri bir cami, bir sıbyan mektebi, bir Darüttıp, bir Darüşşifa, bir Darülkurra, eczane, kütüphane, hamam, imarethane ve dört genel medreseden oluşan bir külliyenin parçasıydı. Eğitim programları açısından Sahn-ı Seman Medreselerinden farklı değildi. Klasik dönemde bu medreselerde kelam, fıkıh, felsefe, hadis, güzel konuşma (belagat), matematik, geometri, astronomi, tarih ve coğrafya gibi dersler okutulmuştur. Bu dönemde de medreselerde Türkçe kullanımı genellikle sözlü açıklama ve tartışmalarla sınırlıydı; okutulan kitaplar ve öğretim dili esas olarak Arapçaydı (Akgüz, 2015; Bilim, 1998; Özkan, 2014). Süleymaniye medreselerinde ayrıca doktor ve mühendis gereksinimine yönelik hastane ve Tıp medresesi ile dört matematik medresesi de bulunmaktaydı (Gül, 2014; Bilim, 1998)

Medreseler her ne kadar varlıklarını cumhuriyet dönemine kadar devam ettirmiş olsalar da zamanla çok çeşitli nedenlerle bozulmuşlar, çağın ve toplumun gereksinimlerini karşılamaktan uzaklaşmışlardır. Bu dönemde Avrupa'da ise Coğrafi Keşiflerin de etkisiyle Rönesans ve Reform yaşanmış ve bunun sonucunda Avrupa'da skolastik düşüncenin etkisi kırılarak bilim ve teknik alanında önemli gelişmeler olmuştur.

Askeri alanda Avrupa'ya karşı yenilgilerin başlaması ve medreselerin çürümüşlüğü ve ıslahının zorluğu üzerine Osmanlıda, özellikle askeri eğitim alanında yenilenme ve reform süreçleri başlamıştır. Bunun sonucunda Hendesehane (1734), Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1793), Tıphane-i Amire ve Cerrahane-i Mamure (1826), Mekteb-i Ulumu Harbiye (1834) ve Muzıka-i Humayun (1834) gibi modern askeri okullar açılmıştı (Akgüz, 2015; Bilim, 1998; Doğan, 2012; Özkan, 2014).

Ordunun gereksinimlerini gidermeye dönük askeri eğitim kurumlarının açılmasıyla başlamış olan genel anlamda eğitimde ve özelde yükseköğretimde modernleşme süreci Tanzimat'la birlikte sivil alana da yayılarak devam etmiştir. 1859 yılında kurulan Mekteb-i Mülkiyeyle devletin gerek duyduğu dönemin sivil yönetici kadrolarını yetiştirmek amaçlanmıştır. 1846 yılında kurulan Muvakkat Eğitim Meclisi ilk modern üniversite olacak olan Darülfünun'un kurulması çalışmalarını başlatmıştır. 1863 yılında çeşitli konferanslar şeklinde etkinlikler olmasına karşın Darülfününun eğitim-öğretime tam olarak başlaması 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden sonra gerçekleşebilmiştir (Akgüz, 2015; Arslan, 1995; Bilim, 1998).

Tanzimat'tan sonraki süreçte ayrıca eğitim kademeleri günümüzdeki yapıya benzer şekilde (ilkokul-ortaokul-lise-yükseköğretim) yapılandırılmış ve taşra örgütü kurularak iptidailer (ilkokul), rüştiyeler (ortaokul) ve idadiler (lise) yaygınlaştırılmıştır. Bu okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmuallimin-i Rüşti (Ortaöğretmen Okulu-1848) ve Darülmuallimin-i Sıbyan (İlköğretmen Okulu-1868) kurulmuştu. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi uyarınca daha sonra ayrıca Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu-1870) ve Darülmuallimin-i İdadi ve İstanbul Darülmuallimini (Öğretmen Lisesi ve İstanbul Öğretmen Okulu-1874) kurulacaktı (Akgüz, 2015; Bilim, 1998).

Bu döneme mesleki-teknik eğitimde de yeni yükseköğretim kurumu olarak değerlendirilebilecek okullar açılmıştır. Bunlardan ilki 1847 yılında kurulan Ziraat Okuludur. Bunun yanında 1857 yılında Orman Mektebi, 1873 yılında Maden Mektebi ve 1848 yılından sonra Sanayi mektepleri açılmıştır (Akgüz, 2015; Bilim, 1998; Tutkun, 1998).

Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşının yaşandığı Cumhuriyet'in kurulmasından önceki zorlu süreçte bile yükseköğretim alanında önemli gelişmeler olmuştur. Darülfünun yeniden düzenlenerek bugünkü yapısına benzer beş fakülte (Hukuk, Tıp, Edebiyat, Fen ve İlahiyat) oluşturularak okulun akademik özerkliği

tanınmıştır. 1915 yılında sadece kız öğrencilerin eğitim göreceği İnas Darülfununu kurulmuştur. 1909'da Dişçi Mektebi, 1914'te Darülbedayi (Tiyatro Mektebi) ve 1916'da Darülelhan (Konservatuar) gibi çeşitli yüksekokullar açılmıştır (Akgüz, 2015; Özkan, 2014).

Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretim

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlıdan miras aldığı Darülfununu 1924 yılında yayınlanan bir kanunla İstanbul Darülfununu olarak adlandırarak yeniden düzenlemiş ancak okulun beklentileri karşılayamaması nedeniyle 1933 yılında çıkarılan kanunla okul kapatılmıştır. Yerine modern anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk üniversitesi olarak İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Ankara'da da daha sonra Ankara Üniversitesinin fakültelerini oluşturacak Hukuk Mektebi (1925), Yüksek Ziraat Enstitüsü (1930), Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (1935), Fen Fakültesi (1943) ve Tıp Fakültesi (1945) kurulmuştur (Akgüz, 2015; Kenan, 2015; Özkan, 2014).

Cumhuriyetin ilk üniversitelerinden İstanbul Teknik Üniversitesi de 1944 yılında çıkarılan bir kanunla 1773 yılında kurulmuş olan Mühendishane-i Bahri Hümayun'un mirası üzerine kurulmuştur. 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılarak üniversitelerin amaç ve işleyişleri yeniden belirlenmiş, üniversitelere özerklik ve tüzel kişilik verilmiştir. 1950'li yıllarda kendi özel kanunlarıyla sırasıyla Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Ege Üniversitesi (1955), Ortadoğu Teknik Üniversitesi (1957), Atatürk Üniversitesi (1958) kurulmuştur. 1961 Anayasasında üniversitelerin devlet eliyle kurulacağına ve özerkliğine ilişkin bir madde ilk kez yer almıştır. Daha sonra yaşanan öğrenci olayları nedeniyle 1971 yılında ilgili madde, özerklik suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olmaz şeklinde değiştirilmiştir. 1967'de Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'nin Ankara Üniversitesi'nden ayrılmasıyla Hacettepe Üniversitesi özel bir kanunla kurulmuştur. Benzer şekilde Boğaziçi Üniversitesi de (1971) özel kanunla kurulmuştur. 1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunuyla yükseköğretim sistemi yeniden düzenlenmiştir. Özellikle 1970'li yıllar üniversite sayısında hızlı bir artış olmuştur. Diyarbakır Dicle (1973), Çukurova (1973), Anadolu (1973), İnönü (1973), Cumhuriyet (1974), Fırat (1975), 19 Mayıs (1975), Bursa (1975), Selçuk (1975) üniversiteleri bu çerçevede kurulan üniversiteler olmuştur (Akgüz, 2015; Dölen, 2010).

1981 yılında çıkarılan 2547 saylı Yükseköğretim Kanunuyla yükseköğretimin yapısı ve işleyişi büyük oranda değişmiş, yükseköğretimi düzenlemesi amacıyla Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurulmuş ve üniversitelerin özerkliği sınırlandırılmıştır. Daha önce üniversitelerden bağımsız olan akademi, eğitim enstitüsü ve konservatuar gibi bazı özel amaca yönelik yüksek okullar üniversitelere bağlanmıştır. Ayrıca sekiz yeni devlet üniversitesi kurulmuş ve 1982 Anayasasında vakıf üniversitelerinin kurulmasına izin veren ilgili maddeye dayanarak 1984 yılında ilk vakıf üniversitesi olan Bilkent Üniversitesi açılmıştır (Akgüz, 2015; Dölen, 2010).

ABD ve Türkiye Yükseköğretim Sistemlerinin Gelişimindeki Benzerlik ve Farklılıklar

Geçmişten günümüze Türkiye ve ABD yükseköğretiminin geçirmiş olduğu değişim ve gelişim süreçlerinin bu ülkelerdeki yaşanan toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal değişimler ile meydana gelen önemli olaylar çerçevesinde şekillendiği dikkate alınmalıdır. ABD'nin koloni olması dolayısıyla yükseköğretimin İngiltere'deki kurumlar örnek alınarak ortaya çıkması ve özellikle ilk dönemlerde kiliselerin yükseköğretim kurumlarının kurulmasına ve gelişmesine etkisi, ticaretle ve geniş tarım arazilerinin oluşturulmasıyla ortaya çıkan varlıklı toplumsal grupların rolleri, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sonucunda kurulan birlik ve cumhuriyetçi ideallerin benimsenmesi, Avrupa'dan göçlerle birlikte yeni eyaletlerin kurulması ve Amerikan birliğinin genişlemesi, köleliğin ortaya çıkması, sınıflı bir toplumun oluşması, Amerikan İç Savaşı, endüstri devriminin yaşanması, şehirleşme ve göçlerin devam etmesi sonucu hızlı nüfus artışı, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, İkinci Dünya Savaşı ve soğuk savaş, Vietnam Savaşı, 1960 öğrenci olayları, yurttaşlık hakları hareketi, soğuk savaşın bitmesi ve 11 Eylül ikiz kulelerin bombalanması gibi Amerikan tarihinde önemli etkileri olan olay ve durumlar ABD'de yükseköğretimin şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Benzer şekilde Türkiye'deki yükseköğretim sistemi de Türk tarihinde meydana gelmiş önemli toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal olayların etkisiyle değişerek günümüzdeki yapısına evrilmiştir. Türk tarihinde İslamiyet'e geçiş, Arap ve Fars kültürleriyle karşılaşma, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular gibi çeşitli devletlerin kurulup yıkılması, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç, Moğol istilası, Osmanlının doğuda Türk-Müslüman, batıda Avrupa devletleriyle mücadelesi, Osmanlıda gerileme ve yıkılma

dönemlerindeki reform arayışları, Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devletinin yıkılması, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilanı Türk yükseköğretiminin değişmesinde ve gelişmesinde iz bırakmış belli başlı olay ve durumlar arasında sıralanabilir.

ABD ve Türkiye'nin yükseköğretim tarihi incelendiğinde 19. Yüzyıla kadar aralarında doğrudan bir etkileşimin olmadığı görülmektedir. Amerikan yükseköğretim tarihi için Harvard Üniversitesinin 1636 yılında kuruluşu başlangıç olarak genel kabul görürken Türk yükseköğretim tarihinde ilk yükseköğretim kurumlarının sekizinci yüzyılda Uygurlar tarafından oluşturulduğu kabul edilmektedir. İslamiyet'in kabulünden sonra Karahanlılar ve Gazneliler devletlerinde önemli şehir merkezlerinde medreseler kurulmuştur. Selçuklular döneminde medreseler kurumsallaşmış ve daha da yaygınlaşmıştır. Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlılarla medreseler Cumhuriyet dönemine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ortaçağda medreselerde din derslerinin yanında edebiyat, felsefe, tıp ve fen dersleri de okutulmuştur. Reform ve Rönesans'la birlikte skolastik düşünce yıkılmış ve Avrupa üniversitelerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Osmanlı Devletinde ise Avrupa'da yaşanan bilim ve teknolojik gelişmelerin gerisinde kalınmış ve ilk olarak askeri alanda Avrupa'daki gelişmeleri yakalayabilmek için 18. Yüzyılda medreselerden farklı modern yükseköğretim kurumları oluşturulmaya başlanmıştır.

ABD'de koloni döneminde çeşitli mezhepler tarafından ilk kurulan üniversiteler dini nitelikteydi ve din adamı yetiştirmeyi amaçlamaktaydı. Sonraki dönemlerde bu üniversitelerin dini niteliği zamanla azaldı. Bağımsızlığın ilanından sonra cumhuriyet dönemiyle eyalet yönetimleri de cumhuriyetçi eğitim vizyonuyla üniversitelerin yönetimlerinde yer almaya başladılar. 1819'da Dartmounth Üniversitesi Davasının sonuçlanması özel üniversiteler ve devlet üniversiteleri ayrımı için hukuki bir temel oluşturdu ve günümüze kadar gelen yükseköğretim yapılanmasında önemli bir dönüm noktası oldu. Sonraki süreçte farklı mezhepler ve gruplar tarafından çok sayıda özel üniversite açıldı. 1862 Morrill Toprak Bağışı Yasasıyla (Morrill Land Grant Act) özellikle tarım ve teknik alanlarda farklı programlar içeren geniş arazilere sahip çok sayıda devlet üniversitelerinin kuruldu.

Osmanlı'da medreselerin ve ABD'de üniversitelerin din derslerinin ve dini niteliğin etkisi anlamında gelişim süreçleri ters işlemiştir. ABD'de zamanla birçok üniversitenin mezhepsel ve dini niteliği kaybolurken Osmanlı medreselerinde fen derslerinin ihmal edilmesi sonucunda medreseler çağın gerisinde kalmıştır. Bu nedenle Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1773) ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1793)

gibi askeri okullarla başlayan eğitimde modernleşme süreci tazimattan sonra diğer alanları da kapsayarak devam etmiştir.

ABD'deyle hemen hemen aynı dönemde Osmanlı'da da ilk öğretmen okulları açılmıştır. 1869 yılında da batılı anlamda ilk üniversite olarak kabul edilebilecek Darülfünun eğitime başlamıştır. Tanzimat'tan sonraki dönemde ayrıca Ziraat Okulu, Orman Mektebi, Maden Mektebi ve Sanayi Mektepleri gibi modern kurumlar kurulmuştur ancak modern yükseköğretim kurumlarının sayıları ABD'de sayıları hızlı bir şekilde artan devlet üniversiteleri ve özel üniversitelerle karşılaştırılamayacak kadar sınırlı kalmıştır.

ABD ve Türkiye'nin eğitim alanında yollarının ilk kesişmesinin 1863 yılında İstanbul'da Robert Kolejinin kurulmasıyla olduğu söylenebilir. Robert Koleji'nin açılmasından sonra 1871-1903 arasında İstanbul'da yedi Amerikan Kız Okulu, Harput'ta, Van'da, Maraş'ta, Tarsus'ta, Merzifon'da ve İzmir'de Amerikan kolejleri açılmıştır. 1913 yılında Osmanlı topraklarındaki Amerikan okullarının sayısı 209'a çıkmış, bu okullarda okuyan öğrencilerin sayısı da 25.922'ye ulaşmıştı. Amerikalılar tarafından Osmanlı'nın son dönemlerinde yükseköğretim ve özellikle ilk ve orta öğretim düzeylerinde çeşitli eğitim etkinliklerinin gerçekleştirilmesi misyonerlik kaygıları ve siyasi nedenlerle işbirliği yerine çatışma doğurmuştur. (Ertan, 2000). Bu nedenle Osmanlının son dönemlerinde ve Cumhuriyet döneminde modern eğitim kurumlarının kurulmasında özellikle kıta Avrupası model alınmıştır.

Cumhuriyet döneminde özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında eğitim alanında ABD ve Türkiye ilişkilerinde işbirliklerinin yaşandığı farklı bir dönem başlamıştır. 1950'lerde Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Ege Üniversitesi (1955), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (1956) ve Atatürk Üniversitesi (1957) gibi kurumların kurulmasında ABD yükseköğretimi model oluşturmuştur. Bu üniversiteler piyasa ekonomisinin insan kaynağı gereksinimlerine daha duyarlı olacak şekilde oluşturulmuş ve kurulması planlanmış mütevelli heyetleriyle de tipik bir Amerikan devlet üniversitesi veya toprak bağışı üniversitesiyle benzerlikler göstermiştir (YÖK, 2002). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki bu süreçte kurulan üniversitelerin "kuruluş yasalarında Türkiye'nin Alman üniversite modelinden Amerikan modeline geçiş arayışlarının izleri görülmektedir" (Tekeli, 2010, 78). "1981'de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunundaki düzenlemelerle Türk yükseköğretim sistemi Kıta Avrupası modelinden ayrılarak, Anglo-Sakson (Amerikan) modelinin temel ilkelerine dayandırılmıştır" (Gürüz, 2003, 318).

Thelin (2010) Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşından sonra diğer birçok ülke gibi ABD yükseköğretimine öykündüğünü ve 2000'li yıllarda üniversite yerleşkesi inşaatlarına yapılan yatırımların ve yükseköğretimi ekonomik kalkınmayla ilişkilendiren stratejik planlamasının yarım yüzyıl önce Clark Kerr'in Kaliforniya için hazırladığı ana planla kayda değer benzerlikler gösterdiğini belirtmiştir. Gümüş (2010) ayrıca 1945'ten sonraki süreçte Türkiye'de yükseköğretimde Amerikan modeline geçmeye başlandığını ve günümüze kadar farklı dönemlerde gerçekleşen değişimlerde de tutarlı bir şekilde benzeşmenin sürdüğünü değerlendirmiştir.

Avrupa'daki benzerlerinden farklı olarak Amerikan üniversiteleri devletten aldığı imtiyaz ruhsatı dışında çok az maddi destekle kâr amacı gütmeyen özel kurumlar olarak ortaya çıkmışlardır (Labaree, 2007). Amerikan yükseköğretiminde kurumların çoğunun devletten bağımsız olarak ortaya çıktığı ve yükseköğretimin tarihsel gelişiminde devletin yükseköğretimdeki rolünün Türkiye'ye kıyasla sınırlı olageldiği görülmektedir. Amerikan Anayasasına göre eğitim federal hükümetin yükümlüğünde görülmediğinden, ABD'de federal hükümetin yükseköğretimdeki rolü de sınırlı olagelmiştir. Buna karşın Amerikan ve Türk yükseköğretiminde tarihsel sürece bakıldığında özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde etkileşimin arttığı görülse de Selçukludan Türkiye Cumhuriyetine Türk yükseköğretiminin her döneminde devletlerin yükseköğretim kurumlarının kurulmasında ve sürdürülmesinde rolü belirgindir.

ABD'de 1862'de geniş arazilerin üniversitelere verilmesini öngören Morrill Toprak Bağışı Yasası ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaştan dönen askerlerin üniversitelere alınmasıyla ilgili Gazilerin Uyumu Yasası (GI Bill) gibi yükseköğretimin yaygınlaşmasına ve gelişmesine çok büyük etkileri olmuş federal yasalarla dönem dönem yükseköğretimde belirgin yönlendirmeleri olmuştur. Özellikle 1944 Gazilerin Uyumu Yasası'ndan sonraki dönemde federal hükümetin ve eyalet yönetimlerinin yükseköğretime ayırdığı kaynaklar büyük oranda artmış ve bu artış yükseköğretimin kitleselleşmesini sağlayarak eğitim ve araştırmalarda bir altın çağ yaşanmıştır. 1970'lerden sonra ise devletin yükseköğretime maddi desteğinin azalmaya başlamış ve bu azalma eğilimi günümüze kadar devam edegelmiştir. ABD yükseköğretiminin genişlemesinin yavaşlaması da yükseköğretime devlet desteğinin azaldığı ve devlet üniversitelerinin de piyasa koordinasyonunda hareket ettiği bu döneme denk gelmektedir. Bu dönem içerisinde Avrupa'da bazı ülkeler yükseköğretimde okullaşmada ABD'yi yakalamış ve hatta geçmiştir.

Tarihsel anlamda Amerikan ve Türk yükseköğretiminde dikkat çekilmesi gereken

diğer önemli bir fark öğrencilerden öğrenim ücreti alınması uygulamasıdır. Bilindiği gibi ABD'de ilk kurulan üniversiteler özel üniversitelerdi ve ilk kurulan üniversitelerden itibaren hem özel üniversitelerde hem de büyük oranda devletçe finanse edilen devlet üniversitelerinde belli oranlarda öğrenim ücreti alına gelmiştir. Türk yükseköğretim tarihine bakıldığında ise Selçuklu ve Osmanlı yükseköğretim kurumlarında ve Türkiye Cumhuriyetinde 1982'ye kadar geçen dönemde yükseköğretim devlet üniversitelerinde ücretsiz olarak sunulmuştur. Altbach (2001) Amerika'da yükseköğretimin özel üniversite temelleri nedeniyle ABD'de öğrenciler ve ailelerinin harç ödemeye alışkın olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin siyasi, sosyal, ekonomik ve tarihi gerçeklikleri böyle bir durumun Türkiye için söz konusu olmadığını göstermektedir.

Günümüzde ABD ve Türkiye Yükseköğretim Sistemleri

Amerikan Yükseköğretiminin genel bir değerlendirmesini yaptıkları makalelerinde King ve Eckel (2004) Amerikan üniversitelerinin temellerinin İngiliz üniversiteleri ve Alman araştırma üniversiteleri örnek alınarak atıldığını ancak zamanla Amerikan toplumsal yaşamını şekillendiren üç önemli felsefi düşünce çerçevesinde oluştuğunu anlatmaktadır. Bunlardan birincisi Jeferson'un sınırlı hükümet ve ifade özgürlüğü idealleri doğrultusunda eyaletlerin, dini grupların ve bireylerin çeşitli yükseköğretim kurumları kurması ve bu kurumları diğer çoğu ülkede görülen devlet müdahalesine karşı korumasıdır. İkinci olarak kapitalizme ve piyasaların rasyonelliğine olan inançtır. Amerikan üniversiteleri çeşitliliğin ve niteliğin en iyi, merkezi planlamadan çok rekabetle olacağına inandıkları için öğrenciler, öğretim elemanları ve finansman için yarışır. Amerikan yükseköğretimini tanımlayan son felsefi etki de fırsat eşitliğine ve sosyal hareketliliğe olan bağlılıktır. Amerikan yükseköğretimi tarihinin büyük bölümünde aslında kadınları, siyahları, çeşitli sosyal sınıf ve dini grupları dışlayan seçkinci bir yapıdaydı. Ancak 20. Yüzyılda yaşanan ekonomik ve sosyal değişimle birlikte yükseköğretim kitleselleşti ve herkes için yükseköğretime yaygın erişim Amerikan idealinin bir parçası durumuna geldi. Tamamen Amerika'ya özgü yerel yüksekokullar (community colleges) bunun bir yansımasıdır.

Amerikan yükseköğretiminin dışarda en çok değer gören yönü topluma hizmetin araştırmalarla güçlü bağı ve araştırma üniversitelerinin hem temel hem de uygulamalı araştırmaları besleme yeteneğidir. Günümüz Amerikan üniversitesini şekillendiren üç

etki faktöründen ikisi yabancı (Alman araştırma anlayışı ile İngiliz temel bilimler geleneği), biri (toprak bağışı üniversitelerinde vücut bulan devlete/topluma hizmet ideali) yerlidir. Amerikan sistemi, İngiliz ve Alman etkisinin güçlü kamu politikaları ve önemli maddi destekle güçlü birleşiminin bir doğurgusudur ve tarihi boyunca değişen koşullara uyum gösterebilmiştir (Altbach, 2001).

Özellikle seçkin araştırma üniversitelerinde araştırmaların üstün niteliği yüksek lisans, doktora ve diğer ileri düzey programlarıyla lisansüstü eğitimin (graduate schools) kurumsallaşmış olması, üniversite yönetimlerinin gücü yaygın olarak Amerikan yükseköğretim sisteminin ayırt edici özellikleri olarak görülmektedir. ABD'de yükseköğretimde özel sektörün payı (%25) Japonya ve Kore gibi ülkelere göre daha düşük olsa da onun kamu sektörüne etkisi diğer birçok ülkeden daha fazladır (Teichler, Arimoto ve Cummings, 2013).

Labaree (2007) Amerikan yükseköğretiminin son 100 yıldaki yükselişini bazı bağlamsal dış faktörler ve yapısal iç faktörlerle açıklamıştır. Dış faktörler arasında ABD'nin 20. yüzyılda iktisadi ve askeri alanlarda başat bir pozisyona yükselmesini, İngilizce'nin uluslararası bir dil olarak ortaya çıkmasını ve Avrupa üniversitelerini harap eden iki dünya savaşının Amerikan üniversitelerine sağladığı avantajları sıralamıştır. İçerde ise geniş tabanlı siyasi bir destek, çok çeşitli büyük maddi kaynaklar, kurumsal özerklik ve yerleşik kurumsal kapasiteyle en iyi şekilde dış etmenlerin sunduğu ortamdan istifade edilebilmesine olanak sağlandığını belirtmiştir (Labaree, 2007).

Günümüzde ABD yükseköğretim sisteminde ülkenin farklı eyaletlerinde farklı yükseköğretim kurumları için yönetim, finansman, eğitim programları veya kurumların büyüklükleri açısından aynı olan bir yükseköğretim sisteminden söz etmek olanaklı değildir ancak ülke genelinde bütün yükseköğretim kurumları için geçerli bazı ortak özelliklere değinilebilir. Geçmişten günümüze federal hükümetin genel yönetim ve akademik kararların dışında araştırma etkinliklerinin finansal olarak desteklenmesi ve öğrenci burs ve kredilerinin düzenlemesi gibi uygulamalarla yükseköğretimde dolaylı olarak yönlendirici bir rolü vardır. ABD'de yükseköğretim daha çok federal hükümetin değil eyalet yönetimlerinin yetki ve sorumluluk alanındadır. Bu yetki ve sorumluluk alanının genişliği eyaletten eyalete değişebilmektedir. Bazı eyaletlerde eyalet yönetimlerince bir yönetim kurulu yükseköğretim politikalarının geliştirilmesinden akademik programların onaylanmasına kadar yönetim ve finansmanla ilgili birçok konuda yetki kullanırken, bazı eyaletlerde bu kurulların yetki alanları oldukça sınırlı tutularak bunlar sadece bir danışma organı olarak etkinlik göstermektedir. Bazı

eyaletlerde çok yerleşkeli üniversite sistemlerinin yöneticileri farklı yerleşkelerde eşgüdümün sağlanması, sorumlu oldukları kampüs sistemi için yükseköğretim politikalarının oluşturulması, bütçenin yönetilmesi ve kabul koşullarının belirlenmesi gibi görevler üstlenmektedir.

Thelin'in deyişiyle, "ABD yükseköğretim sistemi içinde bir kurumu belli bir çerçevede gruplandırmak yön gösterici olsa da Amerikan yükseköğretimi o kadar karmaşık ve çeşitlidir ki yapılan her sınıflandırma yüzeysel kalacaktır" (Thelin, 2017, 7). Buna rağmen sistemin yapısıyla ilgili fikir vermesi açısından bazı genel sınıflandırmalara ve istatistiksel verilere yer verilmiştir. Çizelge 1, 2017 Güz dönemi verilerine göre ABD'de bulunan yükseköğretim kurumlarının türü ve sayısını göstermektedir.

Çizelge 1

ABD'de Yükseköğretim Kurumlarının Türü ve Sayısı

Kurum	Devlet	Özel (Kâr Amacı Gütmeyen)	Özel (Kâr Amacı Güden)	Toplam
İki Yıllık	875	96	505	1476
Dört Yıllık	711	1301	395	2407
				3883

Kaynak: ABD Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi, 2019, 176

Çizelge 1'de görüldüğü üzere 2017 güz döneminde ABD'de 1476 iki yıllık ve 2407 dört yıllık olmak üzere toplamda 3883 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bu okullara devam eden toplam lisans/ön lisans öğrencisi sayısı 16.8 milyondur. 16.8 milyon öğrencinin 10.4 milyonu tam zamanlı, 6.4 milyonu ise yarı zamanlı olarak bir yükseköğretim kurumuna devam etmektedir. 2.8 milyon öğrenci kâr amacı gütmeyen yükseköğretim kurumlarına, 842.000 öğrenci kâr amacı güden özel yükseköğretim kurumlarına ve 13.1 milyon öğrenci iki veya dört yıllık kamu yükseköğretim kurumlarında eğitim görmektedir. 16.8 milyon öğrencinin %65'i lisans, %35'i de ön lisans programlarındadır (McFarland ve diğerleri, 2019).

Lisansüstü programlara devam eden öğrenci sayısı ise 3 milyondur. ABD'de lisansüstü programlarına yüksek lisans ve doktorayla birlikte lisanstan sonra devam edilen tıp, hukuk ve diş hekimliği fakülteleri de dahildir. 2000-2017 yılları arasında kâr amacı güden özel üniversitelerdeki lisansüstü öğrenci sayısı %444 artarak 257.000, kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerde %44 artarak 1,3 milyon ve devlet üniversitelerinde %20 artarak 1.5 milyon olmuştur (McFarland ve diğerleri, 2019).

2017 yılında lise mezunu erkeklerin %61'i, kızların %72'si mezuniyetten hemen sonra iki yıllık veya dört yıllık yükseköğretim kurumlarına kayıt yaptırmışlardır. Bu oranlar 2000 yılındaki oranlara benzerdir. 18-24 yaş arasındaki genç yetişkinlerin üniversiteye devam oranı %35'den %40'a çıkmıştır. 2010-2017 arasında ise kayda değer bir artış gerçekleşmemiştir. ABD'de liseden sonra üniversiteye geçiş oranları yüksek olsa da okul terkleri nedeniyle mezuniyet oranları nispeten düşüktür. 2011 yılında öğrenime başlayıp altı yıl içerisinde başladığı okuldan bir lisans derecesi alan öğrencilerin oranı devlet üniversitelerinde ortalama %61, kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerde %66 ve kâr amacı güden özel üniversitelerde %21 olmuştur (McFarland ve diğerleri, 2019).

ABD'de yükseköğretim kurumlarının yapısını anlayabilmek için incelenebilecek diğer bir sınıflandırma Carnegie sınıflandırmalarıdır. Carnegie Temel Sınıflandırması özetlenerek Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2

Carnegie Temel Sınıflandırmasına Göre ABD'de Yükseköğretim Kurumları

	Devlet	Özel (Kâr Amacı Gütmeyen)	Özel (Kâr Amacı Güden)	Toplam
Araştırma Üniversitesi: Çok Yoğun Araştırma (R1)	94	37	0	131
Araştırma Üniversitesi: Yoğun Araştırma (R2)	91	43	1	135
Doktora Üniversitesi/Profesyonel Alanlar	28	107	17	152
Yüksek Lisans Kolejleri/Üniversiteleri	256	380	49	685
Lisans Kolejleri	239	455	143	837
Ön Lisans Kolejleri	852	28	120	1.000
Alan Üniversiteleri	93	692	599	1.384
Toplam	1.653	1.742	929	4.324

Kaynak: The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education, 2019, http://carnegieclassifications.iu.edu/downloads.php

Çizelge 2'ye göre ABD'de toplamda 4324 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bunlar içerisinde R1 kategorisinde 94 devlet 37 kâr amacı gütmeyen özel üniversite vardır. Bu kategoride kâr amacı güden özel üniversite yoktur. R2 kategorisinde ise 91 devlet, 43 kâr amacı gütmeyen özel üniversite ve bir de kâr amacı güden özel üniversite vardır. Bu kategorilerdeki üniversiteler araştırmalara yılda 5 milyon dolardan fazla bütçe ayıran ve en az 20 doktora derecesi veren kurumlardır. R1 ve R2 üniversiteleri araştırma etkinliği endeksindeki göstergelere göre belirlenmektedir. R1 ve R2 dışında kalan ve tıp, hukuk ve eczacılık gibi meslek dallarındaki lisansüstü eğitim veren kurumlar doktora

üniversitesi kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu kategoride toplamda 152 üniversite vardır.

Yüksek Lisans Kolejleri/Üniversitelerinin 256'sı devlet, 380'sı kâr amacı gütmeyen özel ve 49'u kâr amacı güden özel kurumlardır. Bu kategorideki kurumlar yılda en az 50 yüksek lisans ve en fazla 20 doktora derecesi vermektedir. Lisans Kolejleri değişen ağırlıklarda lisans ve ön lisans programları bulunan okullardır. Bu kategoride 455'i kâr amacı gütmeyen özel üniversite olmak üzere toplamda 837 kurum vardır. Ön lisans kolejleri de genellikle mesleki ve teknik alanlar olmak üzere çok farklı alanlarda eğitim veren kurumlardır. Bu kurumların büyük çoğunluğu (852) devlet okullarıdır. ABD'de ayrıca belli bir alanda eğitime odaklanmış 1384 alan üniversitesi bulunmaktadır. Bu üniversiteler sağlık, mühendislik, sanat, işletme, müzik, tasarım ve diğer pek çok teknik alanlara odaklanmışlardır. Azınlık durumunda olan yerli kabileler için kurulmuş 34 üniversite de (27 devlet, 7 özel) Çizelge 2'de alan üniversiteleri kategorisine dahil edilmiştir.

Amerikan yükseköğretiminin finansman ve yönetiminde çok çeşitli aktörler vardır. Bazıları sistem içi kopyalamayı ve koordinasyon eksikliğini eleştirirken bu özelliklerin diğer birçok ülkedeki aşırı merkeziyetçi ve bürokratik düzenlere göre bir bakıma sistemin güçlü yönü olduğunu söyleyenler de vardır (Altbach, 2001). ABD'de yükseköğretim kurumlarının finansmanında önemli kaynaklar öğrenim ücretleri, bağışlar, devlet ödenekleri ile üniversitenin kendi yatırımlarından elde ettiği gelirlerdir. Bu gelir kaynaklarının kurumların bütçesindeki oranı kurumların türüne göre değişiklik göstermektedir. Devlet kurumları 2016-2017 yılında gelirlerindeki en büyük payı devletten almışlardır. Bu kurumların bütün gelirlerinin ortalama %41'ini federal hükümetten veya yerel hükümetlerden almışlardır. Kâr amacı gütmeyen özel üniversiteler ve kâr amacı güden özel üniversitelerin birincil gelir kaynağı öğrenim ücretleridir. 2015-2016 yıllarında kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerin gelirlerinin %30'unu ve kâr amacı güden özel üniversitelerin gelirlerinin ise %91'ini öğrenim ücretleri oluşturmuştur (McFarland ve diğerleri, 2019).

Devlet araştırma desteklerini doğrudan üniversitelere verirken eğitim-öğretimi dolaylı olarak öğrencilere verdiği kredi ve burslarla finanse etmektedir. Geleneksel olarak devlet ödenekleri devlet üniversitelerinin gelirlerinin çoğunluğunu oluşturmuştur, fakat son yıllarda hem devlet harcamalarının payı hem de kurum gelirlerinin oranı düşüş eğilimindedir. Buna karşılık öğrencilere ve ailelerin finansman yükü öğretim ücretlerinin yükselmesiyle artmıştır (King ve Eckel, 2004). Yine de yükseköğretimde öğrenci başına

en yüksek harcama yapan ülkelerdendir. 2015 yılında ABD tam zamanlı öğrenci başına OECD ortalamasından (16.100 dolardan) %93 daha fazla (31 bin dolar) harcama yapmıştır (McFarland ve diğerleri, 2019). 2011-2012 öğretim yılında lisans öğrencilerinin %75'ü federal hükümetten %57'si de yerel hükümetlerden maddi destek almıştır. Bazı öğrenciler hem federal hem de federal olmayan kaynaklardan destek bulmuştur (Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi, 2016). Devlet üniversitelerinin 2010-2011 ile 2016-2017 yılları arasında aldığı öğrenim ücretleri %25 artmıştır. Bu yıllar arasında kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerin öğrenim ücretleri %7 artarken, kâr amacı güden özel üniversitelerin ücretleri %4 düşmüştür (McFarland ve diğerleri, 2019).

2017 güz döneminde ABD'de yükseköğretim kurumlarında görevli toplam 1.5 milyon öğretim elemanının %53'ü tam zamanlı, %47'si yarı zamanlıdır. 1999'dan 2017 güz dönemine kadar tam zamanlı öğretim elemanı sayısı %36 (593.000'den 821.000'e) artarken yarı zamanlı öğretim elemanı sayısı 1999'dan 2011'e kadar %72 (444.000'den 762.00'e) artmış, 2011'den 2017'e de %8 azalmıştır. 1999-2017 döneminde devlete bağlı yükseköğretim kurumlarında öğretim elemanı sayısında bir artış olmasına karşın bu artışın oranı kâr amacı güden ve gütmeyen özel kurumlardaki artış oranının çok gerisinde kalmıştır. 2017 güz döneminde öğretim elamanı başına düşen öğrenci sayısı 14'tür (McFarland ve diğerleri, 2019).

Türkiye'de yükseköğretim sistemi ABD'ye göre çok daha küçük ve benzeşik bir yapıdadır. Kurum çeşitliliği ve sayısı ABD'ye kıyasla oldukça azdır. Bunun yanında iki sistem arasında yönetim, finansman ve programlar arasında da önemli farklar vardır. Devlet üniversiteleri ve vakıf üniversitelerinin finansmanı dışında yönetim, finansman ve programlar açısından türdeş bir yükseköğretim yapılanması bulunmaktadır. ABD'den farklı olarak Türk yükseköğretimi merkezi bir yapıdadır. ABD'de ki gibi farklı eyaletlerde birbirinden bağımsız ve farklı işleyen yapılar yoktur. Türkiye'de yükseköğretim sisteminde son yıllarda göze çarpan en dikkat çekici gelişme artan kurum, öğrenci ve öğretim elemanı sayılarıyla yaşanan genişlemedir. Çizelge 3, 2000-2019 yılları arasında Türkiye'de yükseköğretim sisteminin yaşadığı niceliksel değişimi göstermektedir.

Çizelge 3

Yükseköğretim'de Kurum, Öğrenci ve Öğretim Elemanı Sayıları

	Kurum Sayısı		Öğrenci Sayısı		Öğ. Elemanı Sayısı	
Yıl	2000	2019	2000	2019	2000	2019
Devlet	53	125	1446095	3253743	60742	141462
Vakıf	18	71	39243	605828	3427	24763
Toplam	71	196	1485338	3859571	64169	166225

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2019, https://istatistik.yok.gov.tr/

Çizelge 3 incelendiğinde Türkiye'de yükseköğretim kurumu, yükseköğretimde öğrenci ve öğretim elemanı sayılarındaki artışın büyüklüğü görülmektedir. 2000 yılında toplamda 71 olan üniversite sayısı yaklaşık üç katına çıkarak 196 olmuştur. Aynı dönemde öğrenci sayıları %260 (açıköğretim hariç) artış göstermiştir. Çizelge 3'e göre Türkiye'de toplamda 3859571 yükseköğretim öğrencisi bulunmaktadır. Bunların %84'ü devlet üniversitelerinde, %16'sı vakıf üniversiteleri ve yüksekokullarında öğrenim görmektedir. Devlet üniversitelerine kayıtlı öğrencilerin %54'ü açıköğretim öğrencisidir. 1999-2019 yılları arasında öğretim elemanı sayısında da %259'luk bir artış olmuştur. 2000 yılında toplamda 64169 öğretim elemanı varken 2019 yılında bu sayı 166225'e yükselmiştir. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi 2019 yılı verilerine göre Türkiye'de öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı 33, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı ise 47 olmuştur.

Türkiye'de yükseköğretim kurumları doğrudan kamu kaynaklarıyla finanse edilmektedir. Bu kaynak aktarımı bütçe ödenekleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunuyla yükseköğretim kurumlarının tahmini özgelirleri de hazine yardımıyla birlikte bütçeye dahil edilmektedir (İlyas, 2012). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2017-18 Örgün Eğitim İstatistiklerine göre 2006 ve 2018 yıllarında Türkiye'de yükseköğretim bütçesine ilişkin oranlar Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4

Yükseköğretim Bütçesi İstatistikleri

	Y.Ö./GSYH Oranı (%)	YÖ/Konsolide Bütçe Oranı (%)	YÖ/Eğitim Bütçesi Oranı (%)
2006	0.77	3.34	25.9
2018	0.81	3.64	23.0

Kaynak: MEB, Örgün Eğitim İstatistikleri, 2017-18, 245-248

Çizelge 4'te izlenebileceği gibi 2006 yılından 2018 yılına yükseköğretim bütçesinin GSYH'ya oranında ve konsolide bütçeye oranında önemli bir değişiklik olmamıştır. 2006 yılında %0.77 olan yükseköğretim bütçesinin GSYH'ya oranı, 2018 yılında %0.81'e yükselmiştir. Yükseköğretim bütçesinin konsolide bütçe içindeki oranı da 2006 yılında %3.34 iken 2018 yılında %3.64 olarak gerçekleşmiştir. Yükseköğretim bütçesinin genel eğitim bütçesine oranını ise 2006 yılında %25.9'dan 2018 yılında %23'e gerilemiştir. Son yıllarda yükseköğretime ayrılan kaynakların rakamsal olarak artmasına karşın oransal olarak çok değişmediği ve yükseköğretimde hızla artan kurum, öğrenci ve öğretim elemanı sayısı dikkate alındığında genişleyen sistemin gereksinimleri için yeterli gelmeyeceği görülmektedir. Bu durumun göstergelerinden birisi öğrenci başına yapılan harcamalardaki düşüştür. "Yükseköğretime ayrılan toplam bütçe artırılmasına rağmen, öğrenci başına yapılan harcama azalmıştır. 2009-2017 yılları arasında öğrenci başına yapılan harcama 9955 TL'den 7094 TL'ye inmiştir" (Gür, Çelik ve Yurdakul, 2018).

ABD Ekonomisinin Tarihçesi

ABD ekonomisinin günümüze kadarki gelişme süreci koloni dönemi, bağımsız cumhuriyetin ilk dönemi, iç savaştan Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönem, iki dünya savaşı arasında kalan dönem ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem başlıkları altında incelenmektedir (Fite ve Reese, 1973; Hughes ve Cain, 2007; Walton ve Rockoff, 2010). Koloni dönemi özünde dönemin Avrupa ekonomisinin yeni bir ortama aktarılmış haliydi. Mülkiyet, ücretler ve gelirin uygun dağılımına ilişkin koloni dönemi fikirlerinin hepsi Avrupa'dan aktarılmıştı. Koloni dönemi gümrük kavramı ve merkantalist yönetimin görevleri doğrudan anavatandan (Birleşik Krallık'tan) gelmekteydi (Fite ve Reese, 1973).

Koloni döneminde Fransa ve İngiltere merkantalist politikaları başarılı bir şekilde uygulayarak askeri ve iktisadi gücünü artırmıştı. Kolonilerde tarım ve hayvancılık en yaygın ve önemli iktisadi etkinlikti. Bunun aynında kolonilerin gelirlerinin önemli bir bölümü ticarete dayanmaktaydı. Ticaretteki gelişmeler ve kolonilerin yeni yerleşim yerlerine yayılmasıyla tarım alanları artmış ve ticarette riskler düşmüş böylece yeni Dünya'da yaşam standartları İngiltere kadar yükselmişti. Ancak servet dağılımı ve insan haklarında özgür yurttaşlar arasında bile cinsiyete ve ırka dayalı önemli sorunlar vardı (Walton ve Rockoff, 2010). "17. ve 18. yüzyıllarda devletin iktisadi işlere karışmaması

anlayışı İngiltere hükümetine ve koloni yönetimlerine tamamen yabancıydı. Ekonomik etkinlikleri özendirmek, yönetmek ve yönlendirmek devletin görevi olarak görülmekteydi" (Fite ve Reese, 1973, 26, 48).

Hughes ve Cain (2007) bağımsızlık savaşından sonra iç savaşa kadar geçen dönemin temel özelliklerini anayasanın ve gerekli devlet kurumlarının oluşturulması, batıya doğru yayılmanın devam etmesi, sanayi devriminin başlamasıyla büyük şehir merkezlerinin oluşması olarak sıralamaktadır. Bu dönemde Birleşik Devletler sanayi üretiminde İngiltere'den sonra dünyada ikinci sıraya gelmiştir. İç savaşa kadarki bu dönem için genel olarak söylenebilecek özellik özel olarak sahip olunan üretim kaynaklarının kullanımına ilişkin Amerikan kapitalizminin kurumlarının ve ana fikirlerinin gelişmesidir. Bu dönemde yeni ulaşım yollarıyla sanayinin hızlı gelişmesi ve şehirleşmenin hızlanmasına karşın özellikle güney eyaletlerinde tarım ekonomisi baskındı. İlk defa bu dönemde federal hükümet ve eyaletler kamusal eğitime kaynak ayırarak sistemli eğitim etkinliklerine girişmişti.

1960'larda Amerikan iç savaşının sona ermesinden Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde sanayi sektörünün ülke ekonomisindeki ağırlığı tarım sektörünü geçmiş ve Amerika en yakın rakibi Almanya'nın iki katı sanayi üretimiyle dünyanın lider sanayi gücü konumuna gelmişti. İç savaşın yıkıcı etkisiyle sanayileşmiş kuzey eyaletleriyle güney eyaletleri arasındaki bölgesel dengesizlikler artmıştı. Bu dönemin diğer önemli bir özelliği sanayi devleri ve güçlü işadamları ile aynı zamanda işçi sendikalarının ortaya çıkmasıdır. Bu sayede işçilerin ücretlerinde ve çalışma koşullarında önemli iyileştirmeler sağlanmıştır (Walton ve Rockoff, 2010). Adam Smith'in bırakınız yapsınlar (laissez faire) doktrini iç savaşa kadar ABD'de çok rağbet görmese de savaştan sonra yükselen sanayi sınıfı Smith'in rekabet ve hareket serbestliği fikrinin amaçlarına uygun olduğunu görmüş ve desteklemişlerdir (Fite ve Reese, 1973).

Hughes ve Cain (2007) 1914-1945 döneminde Amerika'nın iktisat tarihi için önemli iki değişiklik olduğunu belirtir. Bunlardan ilki büyük sanayicilerin bağımsız güç ve etkisinin 1929 Büyük Bunalıma kadar devam etmesi ve sonrasında zayıflaması, diğeri de federal hükümetin merkeziyetçi toplumsal kontrol gücünün genişlemesidir. Büyük Bunalım ve Birinci Dünya Savaşının getirdiği şartların sonucu federal hükümet ekonomik yaşama müdahaleye çağrılmış ve devlet güdümlü ekonomi oluşturmuştur. Ekonomide karar mekanizmalarında üstünlük özelden devlete geçmiş ve büyük oranda ekonomik kriz ve savaşın etkisiyle Amerikan "sosyal devleti" doğmuştur (Hughes ve Cain, 2007).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde beklenen depresyon gerçekleşmemiş ve istihdamdaki başarıyı ekonomistler Keynesyen finansal politikaların başarısıyla ilişkilendirmişlerdir. Bu dönemde sanayi ve tarıma dayalı ekonominin yapısı değişmiş ve servis sektörü öne çıkmıştır. Ayrıca federal hükümetin ekonomideki kontrolü artarak devam etmiştir. 1980'lere kadar federal hükümetin harcamalarının GSYH'ya oranı %22'lere kadar çıkmıştı. Bu nedenle 1970'lerin sonlarına gelindiğinde devletin ekonomiye müdahalesine karşı tepkiler oluşmaya başlamıştı. Hava yolları, bankalar ve diğer bazı sektörlerde devlet denetimi kaldırılmış ve vergi oranları düşürülmüştü (Walton ve Rockoff, 2010).

Amerikan ekonomisinin İkinci Dünya Savaşından 1975'e kadar olan dönemi Keynesyen; 1975'ten günümüze kadar olan dönem de neoliberal dönem olarak değerlendirilmektedir. Müdahaleci devlet ve düzenlenmiş piyasaları savunan Keynesyen doktrinle Keynesyen dönemde Yeni Düzen (New Deal) programları, kârlı şirketlerin ve zenginlerin vergilerinin artırılması, ücretlerin yükseltilmesi, sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması ile refah devleti anlayışı yerleşti. Kontrollü kapitalizmin altın çağı olarak adlandırılan dönem 1970'lerkeki ekonomik durgunluk sonucunda yeni bir akım olan neoliberalizme yol verdi (Steger ve Roy, 2010).

Yüksek enflasyon ve işsizlik nedeniyle Keynesyen ekonominin 1970'lerde sorgulanmaya başlamasıyla ekonomistler ve politikacılar Milton Friedman'ın serbest piyasa fikirlerine daha çok kulak verir oldular. 1980'de Ronald Reagan başkan seçildikten sonra piyasaları aşırı devlet düzenlemelerinden kurtaran yeni bir döneme girildi (Walton ve Rockoff, 2010). Reagan ülkenin finansal sıkıntılarının üstesinden gelmek için arz yanlı ekonomi politikalarını uygulamaya geçirdi. Geleneksel olarak devlet talebe odaklanırken yeni ekonomik politikalarla üreticilere doğrudan yardım yeğlendi. Yeni arz yanlı ekonomi politikaların temel taşlarından birisi vergileri düşürerek kişilerin ve şirketlerin daha fazla özel yatırım yapmasını teşvikti (Kim, 2007).

1991'de Sovyetler Birliğinin çöküşü ve Çin'deki piyasa eksenli reformlar 1990'larda neoliberal modelin alternatifsiz egemenliğini getirdi. Devlet kontrolünün ortadan kalkması (deregulation), sanayi ve ticarette serbestleşme ile devletin sahip olduğu kuruluşların özelleştirilmesi neoliberalizmin dışa vurumları olan somut politikalar oldu. Ayrıca diğer bazı neoliberal ekonomik politika tedbirleri arasında özellikle üst gelir grupları ve şirketlerin vergilerinin düşürülmesi, sosyal refah anlayışının (welfare) çalışma refahı (workfare) anlayışıyla değiştirilmesi, devletin küçültülmesi, küresel finans ve ticarette kontrollerin kaldırılması uygulamaları vardır. Ancak neoliberalizm son 10

yılda çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır. 2008-2009 küresel ekonomik kriz hâlâ baskın olan serbest piyasa paradigmasına yönelik itirazlar serisinin sonuncusunu ortaya çıkarmıştır (Steger ve Roy, 2010). Hatta son yıllarda ana akım dışında bazı ekonomistler küresel bir Keynesyen ekonomiyi neoliberalizme alternatif olarak önermektedir (Cynthia, 2011).

Türkiye Ekonomisinin Tarihçesi

ABD ekonomisinin tarihsel evrimine genel olarak bakıldığında devlet kontrolü ve liberalizm dengesinin farklı dönemlerde değiştiği söylenebilir. Bazı dönemlerde ekonomide devletin müdahaleleri artarken bazı dönemlerde özel girişimler daha belirleyici olmuştur. Türkiye'de cumhuriyet dönemi iktisat tarihi incelendiğinde benzer bir durumun Türkiye için de söz konusu olduğu değerlendirilebilir.

Yenal (2001) Avrupa'nın iktisat tarihinde dış ticaret ve iç ticaret merkantalizmi, nasyonal sosyalizm, faşizm, fabianizm, refah devleti, planlı ekonomi gibi denemelerin de esas olarak devletçilik tutumunun farklı görüntüleri olduğunu belirtmektedir. Yenal'a göre (2001) Cumhuriyet yıllarında uygulanan iktisadi programlarda "hangi hükümet iktidarda olursa olsun, iktisat siyasalarının altında değişmeyen güçlü akım ve tutum genel anlamı ile devletçilik olmuştur" (Yenal, 2001, 186).

Yenal (2001) Türkiye için geçerli olan çeşitli devletçilik akımlarından bahsetmektedir. Farklı dönemlerde çeşitli şekillerde geçerli olan bu akımları üç başlıkla (Denetleme Devletçiliği: Piyasa Bozan yaklaşımlar, Rant Devletçiliği: Suyun Başında Olmak, Para Devletçiliği: Olmayan Suyu Dağıtma) açıklamaktadır. Yenal (2001) ayrıca Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisini beş dönemde değerlendirmektedir. Bu dönemler sırasıyla şöyledir :"1923-1930: Halkçı Ekonominin Temelleri, 1930-1950: Bunalımdan Devletçiliğe, 1950-1960: Tarım Devrimi, Altyapı Atılımı ve Açık finans, 1960-1980: "Karma Ekonomi", 1980-2000: Dışa Açılma ve Sanayi Devrimi" (Yenal, 2001, 5).

Türkiye ekonomisinin evrimine ilişkin yapılan yaygın sınıflandırmaya göre Cumhuriyetin ilk döneminde özel sektör yanlı liberal iktisat politikaları uygulanmış, 1930 ve 1940'lı yıllarda devletçilik rejimine geçilmiş, 1950'den sonra Demokrat Parti'nin liberal ekonomi yılları gelmiş, 1960-1980 arasında sol eğilimli planlı ekonomi uygulaması izlenmiş ve 1980'den sonra da liberal piyasa ekonomisinin yılları olmuştur.

Yenal (2011) böyle bir sınıflandırmanın anlaşılmayı kolaylaştırmakla birlikte Cumhuriyet iktisat tarihine doktriner kalıplara sokulmadan bakıldığında özgün niteliklerinin görüleceğini belirtmiştir.

Türkiye iktisat tarihiyle ilgili diğer önemli bir çalışma 1908-2015 yıllarını kapsayan Korkut Boratav'ın Türkiye İktisat Tarihi kitabıdır. Boratav kitabında Türkiye iktisat tarihini aşağıdaki gibi dönemlendirmektedir (Boratav, 2015, 15).

1. Devrim ve Savaş Yılları: 1908-1922;
2. Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa: 1923-1929;
3. Korumacı-Devletçi Sanayileşme: 1930-1939;
4. Bir Kesinti-İkinci Dünya Savaşı: 1940-1945;
5. Dünya Ekonomisi İle Farklı Bir Eklemlenme Denemesi: 1946-1953;
6. Tıkanma ve Yeniden Uyum: 1954-1961;
7. İçe Dönük, Dışa Bağımlı Genişleme (1962-1976) ve Yeni Bunalım (1977-1979);
8. Sermayenin Karşı Saldırısı: 1980-1985;
9. Finans Kapitale Teslimiyet ve Populizme Aksak Dönüş: 1989-1997;
10. Kesintisiz IMF Dönemi, Beş Kayıp Yıl (1998-2002) ve Krizler
11. AKP'nin "Lale Devri" (2003-2007) ve Sonrası (2008-2015)

Koraltürk'e göre (2003) Boratav'ın kitabının eski basımında yaptığı 1985'e kadarki dönemlendirmesi devletin ekonomiye müdahalesi veya bu müdahalenin aldığı biçim değişiklikleri çevresinde gelişmektedir. Boratav (2015) dönemler içinde büyüme hızlarının karşılaştırmasında ilk 25 yıl (1924-1948), öncesi ve sonrasıyla Demokrat Parti dönemi (1949-1961), karma dönem (1962-1979) ve neoliberalism aşamaları (1980-2015) olarak yeni bir sınırlandırmaya gitmiştir. 92 yıllık dönemin tümünde 4,9'luk büyüme hızıyla Türkiye ekonomisi için ne çok dinamik ne de durağan nitelemesinin yapılamayacağını belirtmiştir. Ayrıca 1908'den 2015'e kadar geçen dönemi kapitalizmin geliştiği ve yerleştiği yıllar olarak belirtmiş ve bu durumun olgunlaşmış bir burjuva demokrasisi yerine uzunca süre popülizmin çeşitli renklerinde yalpalamış bir yapıda olduğuna değinmiştir (Boratav, 2015).

Pamuk (2012) ekonomik büyüme ve gelişme merkezinde Türkiye'nin son 200 yıldaki ekonomi tarihini dört ana dönemde ele almıştır. 1820-1913 dönemini Osmanlıda dış ticarete ve yabancı sermaye yatırımlarına açık tarım ağırlıklı bir ekonomi dönemi olarak tanımlamıştır. İki dünya savaşı ve dünya bunalımını içeren 1914-1950 dönemi, devletçilik yoluyla açık ekonomi modelinin terkedilerek içe dönük bir sanayileşme

modelinin uygulandığı erken Cumhuriyet dönemi olarak nitelenmiştir. Bu dönemin devlet eliyle sanayileşmenin yanında iktisadi gelişmenin bir hedef olarak kabul edilerek devlet eliyle bir özel sektör yaratma yöntemlerini ve kurumlarını da beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Üçüncü dönem özel sektör önderliğinde ithal ikamesi yoluyla sanayileşmenin olduğu 1950-1980 dönemidir. Karma ekonominin geçerli olduğu bu dönemde kamu kesimi ile özel kesim arasında yatırımların büyüklüğüne göre yeni bir işbirliği ortaya çıktığına değinilmiştir. 1980-2010 dönemi ise neoliberal politikalar ve küreselleşmeye açılış olarak adlandırılmıştır. 1980 sonrasında içe dönük ve korumacı politikaların değiştiği ve piyasa yanlısı neoliberal politikalarla ekonominin dışa açıldığı söylenmiştir. Hem ikinci dünya savaşından sonraki ithal ikamesi döneminde hem de neoliberal politikalar döneminde özel sektör güçlenirken devletin özel sektör içinde ayrıcalıklar dağıtma ve yeni zenginleri seçme rolünün değişen biçimlerde devam ettiği vurgulanmıştır. Günümüzde devlet müdahaleciliğinin uzun dönemli kurallarla değil kısa vadeli olarak ve kişiler üzerinden yapıldığını belirtmiştir (Pamuk, 2012).

Kurtoğlu (2017) 1838-2010 yılları arasında politik iktisat bağlamında Türkiye ekonomisini ayrıntılı olarak üç bölümde incelemiştir. Birinci bölümde 1800'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemi birinci liberal ekonomi dönemi olarak nitelemiş bu dönemde kapitülasyonların, yabancılarla serbest ticaret anlaşmalarının, dış borçların ve ithalatın ekonomiye yansımalarını çözümlemiştir. İkinci bölümümde "Türk Ekonomisinde İthal İkamesi Politikaları Büyüme ve İstihdam (1923-1979)" başlığı altında Birinci Dünya Savaşı'nın ekonomiye etkilerini, Cumhuriyetin kurulmasıyla (1923-1929) milli ekonominin temellerinin oluşturulmasını, Atatürk dönemi "sosyal piyasa ekonomik politikaları" olarak adlandırdığı milli ekonomi politikalarını, 1939-1950 döneminde küresel ekonomik düzene eklemlenme çalışmalarını, 1950-1960 döneminde iktisadi devletçiliğe dönüş ve tarım politikalarını ve 1960-1979 arasında planlı karma ekonomi politikalarını ve ithal ikameci sanayileşmeyi ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Üçüncü bölümde ise 24 Ocak 1980 kararlarından günümüze kadar geçen dönemi Türkiye'de ikinci liberal ekonomi politikası dönemi olarak adlandırmakta ve bu dönemde yaşanan gelişmeleri incelemektedir (Kurtoğlu, 2017).

Kurtoğlu (2017) Osmanlı'da 1838-1914 arasındaki ekonomi politikaları ve yaşanan iktisadi gelişmelerle Cumhuriyet döneminde 1980-2009 yıllarında yaşanan gelişmeler arasındaki benzerliklere dikkat çekmektedir. 1838-1914 arasını birinci liberal; 1980'den sonrasını ikinci liberal veya neoliberal dönem olarak nitelemektedir. Her iki

dönemde de yaşanan mali küreselleşmenin iç ve dış borç sarmalına girilmesi gibi Türkiye aleyhine sonuçlar doğurduğunu bildirmektedir (Kurtoğlu, 2017).

Karakütük (2018) Cumhuriyet döneminde ekonomi politikalarını kalkınma çabalarının planlı olarak sürdürülüp sürdürülmemesine göre beş dönemde incelemiştir. 1920-1930 yılları arasındaki Cumhuriyetin ilk dönemi savaşlardan yeni çıkmış, sanayide geri kalmış, ticarette bağımlı, tarımsal üretimi önemli oranda azalmış, Osmanlı'dan büyük dış borçlar devralmış ülkede, özgün politika ve kalkınma arayışlarının olduğu onarım ve kuruluş yılları olarak nitelenmiştir. 1930-1950 yılları arasındaki dönem ise özel sektörün gelişmesine engel olunmayacak şekilde devlet eliyle önemli sanayi yatırımlarının yapıldığı planlı devletçi ulusal sanayileşme politikaları dönemi olarak adlandırılmıştır. 1950-1960 arası plansız karma ekonomi politikaları, 1960-1980 arası da planlı karma ekonomi politikaları başlıkları altında incelenmiştir. 1980'den günümüze kadarki dönem ise piyasa ekonomisi çerçevesinde neoliberal bir dönüşümün başladığı planlı kapitalizme geçiş ekonomi politikaları dönemi olarak adlandırılmıştır.

Piyasalaşma ve Yükseköğretim

Piyasa klasik anlamda arz ve talebin bir müdahale veya yönlendirme olmadan koordinasyonu mekanizmasıdır. Yükseköğretimde salt bir serbest piyasanın olması piyasaya girişlerde hiçbir kısıtlayıcı düzenlemenin olmaması, ücretlerin belirlenmesinde müdahale olmaması, ücretlerin tamamının kullanıcılar tarafından karşılanması, kullanıcıların istedikleri kurumu ve programı istedikleri zaman istedikleri gibi seçebilmesi anlamına gelecektir (Brown, 2011). Yükseköğretimde gerçek anlamıyla piyasaların olup olamayacağı tartışmalarının yanında piyasa teorisinin yükseköğretime uyarlanmasının zorluğu kabul edilmektedir. Bu nedenle yükseköğretimde piyasa terimi genellikle piyasavari mekanizmalarla ilişkili olarak kullanılmakta ve yükseköğretim alanyazınında yükseköğretim piyasası genellikle yarı-piyasa (quasi-market) olarak nitelenmektedir (Thune ve Brandt, 2011).

ABD'de devletin genel olarak eğitimde ve özelde yükseköğretimde ağırlığının sorgulanması düşüncesini ilk dile getirenlerden birisi daha sonraki neoliberal ekonomistlere ilham kaynağı olan Milton Friedman olmuştur. Friedman (2002) ilk baskısı 1962 yılında yayınlanan *Kapitalizm ve Özgürlük* kitabında dışsallıkları nedeniyle devletin temel eğitimi doğrudan finanse etmesinin anlaşılabilir bir durum olduğunu ancak mesleki

teknik eğitim ve yükseköğretim için bunun savunulamaz olduğunu belirtmiştir. Devletin devlet üniversitelerine doğrudan kaynak aktarması ve öğrencilerin eğitimin maliyetine neredeyse hiç katlanmamasının devlet üniversitelerine haksız rekabet sağladığını ifade etmiştir. Kitabında günümüzdeki yapıya benzer şekilde özel üniversitelerle eşit rekabet koşullarının oluşması ve kaynakların daha verimli kullanılması için devlet üniversitelerinin eğitim ücreti almalarını ve devletin de bu kurumlar yerine istedikleri kurumlara gidebilecek bireylere maddi destek sağlaması gerektiğini savunmuştur.

Geiger (2011) 1970'li yılları okullaşma oranında önemli artışlar olmamasına rağmen ABD yükseköğretiminde nitelikli, ucuz kamusal eğitimin kamu yatırımlarıyla doruğa ulaştığı bir dönem olarak nitelemektedir. O yıllarda kimsenin yükseköğretimde özel sektörün yeniden bir canlanma yaşayacağını öngörmediğini belirtmektedir. Ancak 1980'li yıllarla birlikte zamanın ruhunun değiştiğini ve günümüze kadar devam eden kamusal alanın bazı boyutlarının özel girişimler ve piyasa mekanizmalarıyla yer değiştirdiği bir döneme girildiğine vurgu yapmaktadır (Geiger, 2011).

Clark (1983) yükseköğretim sistemini klasikleşmiş eşgüdüm üçgeninde piyasa, devlet ve akademik oligarşi sacayakları arasında konumlandırmıştır. Böylece yükseköğretim sistemlerinin şekillenmesinde etkili olan bu üç gücün farklı alanlarda birleşiminin farklı ülkelerin yükseköğretim sistemlerinin konumlandırılmasında ve karşılaştırılmasında yararlı bir yaklaşım ortaya konulmuştur. Eşgüdüm üçgeninde çeşitli ülkelerin yükseköğretim sistemleri üçgen içerisinde farklı etki güçleri arasında değişik yerlerde konumlandırılmıştır (Clark, 1983). Kimi ülkelerde yükseköğretimde hedeflerin konulması, kararların alınması ve sistemin düzenlenmesinde devlet otoritesinin etkisi en belirgin olurken kimi ülkelerde akademisyenler, kimilerinde de piyasa karar alma ve yönetim süreçlerinde daha belirgin söz sahibidir. Bu bağlamda Amerikan yükseköğretim sistemi piyasa eşgüdümüne en yakın sistemlerden birisi olarak değerlendirilmektedir (Wang, 2008).

Bok (2003) *Piyasada Üniversiteler* kitabında Amerikan üniversitelerinde piyasalaşma kapsamında ticari faaliyetlerin yeni bir olgu olmadığını ancak yeni olanın bu faaliyetlerin büyüklüğü ve kapsamı olduğunu belirtmektedir. Üniversitelerde eğitim, araştırma ve diğer etkinliklerden kâr elde etme çabası olarak ticarileşmenin ve para kazanma furyasının köklerinin akademik bürokraside değil toplumda piyasanın artan etkisiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda iktisadi güçlerin, işletme kültürünün, öğrencilerin kariyer beklentilerinin üniversite üzerinde etkili olduğunu belirtilmekte ve iş dünyasından uyarlanan yöntemleri kullanma, üniversitelerde

masrafları kısma ve aslında sayısallaştırılamayacak bazı değerlerin parasal olarak açıklamaya çalışmak gibi eğilimlere değinilmektedir.

Geiger (2004) *Bilgi ve Para* kitabında Amerikan Üniversiteleri için piyasa çelişkisini piyasanın genel olarak üniversitelere daha fazla kaynak getirmesi ve bilginin geliştirilmesi için daha büyük kapasite oluşturulmasıyla ABD ekonomisinde daha etkin üretken bir rol almalarını sağlamasına rağmen aynı zamanda üniversitelerin kendi etkinlikleri üzerinde yetkilerini azaltması, kamu hizmeti misyonlarının zayıflatması ve artan karmaşık ticari ilişki ağlarıyla üniversitelerin en azından ayrıcalıklı tarafsız bilgi kaynağı olma rollerinin altının oyulması potansiyelini doğurması olarak açıklamaktadır. Üniversitelerin piyasaya dalmalarının getirilerinin çoğu zaman maddi ve ölçülebilir olduğunu ancak kayıplarının ise soyut ve ölçülemez olduğundan söz etmektedir. Amerikan üniversitelerini şekillendiren piyasaların görünmez bir el tarafından değil insanlar tarafından oluşturulduğu ve dolayısıyla bir dönemde başarılı olan bir yapının değişen şartlara göre ilgili bileşenlerin akıllı ve bilinçli koordinasyonuyla değiştirilmediği takdirde bir sonraki dönemde başarısız olma ihtimalinin bulunduğunu belirtmektedir.

Levine (2001) 1980'lerin sonunda ve 1990'larda yükseköğretime devletin siyasal ve finansal desteğinin azalmasının üç açıklaması olabileceğine değinmektedir. Birinci açıklama devletin zor zamanlardan geçtiği ve zor zamanlarda böyle bir durumun olağan olduğudur. Durum düzeldiğinde yükseköğretime destek de artacaktır. İkinci açıklama devletin önceliklerinin değiştiğidir. Bu değişim geçicidir ve gelecekte yükseköğretim yeniden öncelik kazanacaktır. Yazarın önerdiği ve savunduğu üçüncü açıklama ise lise mezunların %60'ının yükseköğretime devam ettiği, doyuma ulaşmış olgun bir sektörü genişletme konusunda devletin gönülsüz olmasıdır. Amerikan yükseköğretiminin ilk dönemlerinde ilk hamisi kilise olmuş, sonra devlet bu rolü devralmış ve artık hamilik görevini iş dünyasına bırakmıştır.

Throw (2001) 21. yüzyılda yükseköğretimin karşılaştığı sorunlardan birisinin ekonomilerin ve araştırma sistemlerinin küreselleşmesi, uluslararası sanayi rekabetinin yoğunlaşması ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasının eğitimi ve araştırmaları ticarileştirmesi ve bu akımının yükseköğretim kurumları dışında da yaygınlaşması olduğunu belirtmiştir. Bu durumun kısa vadede üniversitelerin saygınlığı ve özerkliğinin korunması sorunu oluşturacağına, uzun vadede de araştırma üniversitelerinin varlıklarının devamı için bir tehdit olabileceğine değinilmiştir.

Slaughter ve Rhoades (2011) ABD üniversitelerinde 1980'lerden sonra ortaya çıkan ve yerleşen ticarileşme ve piyasalaşma eğilimini akademik kapitalist bilgi öğrenme

düzeni diye adlandırmakta ve bu dönemde federal ve eyalet hükümetlerinin uygulamalarıyla iş dünyasının ideallerini yükseköğretime taşıdıklarını anlatmaktadır. Giroux ve Giroux'e (2004) göre ABD'de işletme kültürünün üniversitelere artan etkisi birçok eğitimcinin korumak istediği büyük şirketlerle üniversiteler arasındaki farkın büyük oranda yıkımına hizmet etmektedir. Üniversiteler devasa bütçe kesintileri nedeniyle ihtiyacı olan kaynakları bulmak için yüzünü şirketlere dönmekte ve bu kaygı verici sonuçlar doğurmaktadır. Giroux ve Giroux (2004) ticari değerlerle eğitimsel değerlerin evliliğinin öğrenci ve tüketici arasındaki farkı belirsizleştirdiğini vurgulamakta ve üniversitelerin kendilerini bir milletin demokratik yaşamı için vazgeçilmez öğretme ve öğrenme merkezleri olarak tanımlamadıkları takdirde büyük işletmelerin sadece yamağı olma veya şirkete dönüşme tehlikesini kabul etmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Harvey'e (2007) göre şirketleşme, metalaşma ve kamu varlıklarını özelleştirme neoliberal bir projenin belirleyici nitelikleridir. 1980'lerden sonra neoliberalizme sıkı bir şekilde sarılan ABD, neoliberal prensiplerin dünyaya yayılmasının öncülüğünü yapmıştır. Neoliberal dönüşümün öncelikli amacı daha önce kârlılık alanı dışında görülerek bir piyasası oluşmamış olan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinde ve hatta askeri alanda sermaye birikimi sağlayacak yeni piyasalar açmaktır. Bu piyasalar gerekirse devletler tarafından doğrudan müdahale ile oluşturulmalıdır ancak devletler bu alanlarda girişimci olmamalıdır. Bu bağlamda dünyanın pek çok ülkesinde yükseköğretim alanında da bir dönüşüm yaşanmıştır. Yükseköğretim alanında piyasalaşma yönünde yaşanan bu dönüşüm neoliberalizmin bir yansımasıdır. Ayrıca Fink (2017) neoliberalizm tarihinde ilk defa üniversitelerde kurumsallaşması ve öncülerinin çoğunun akademisyenler olması dolayısıyla yükseköğretimle özel bir bağı olduğunu belirtmektedir.

Harvey (2005) neoliberalizmi insanların refahının en iyi bireysel girişim özgürlüklerinin ve yeteneklerinin güçlü mülkiyet hakkı, serbest ticaret ve piyasa uygulamalarıyla özdeşleşen kurumsal bir çerçevede gelişebileceğini öngören bir ekonomi politik kuramı olarak tanımlamaktadır. Devletin rolü bu uygulamalar için uygun bir kuramsal çerçeve oluşturup bunu korumaktır. Çeşitli alanlarda piyasalar oluştuktan sonra devlet müdahaleleri asgari düzeyde tutulmalıdır, ancak devlet bu piyasaların düzgün işlemesini özel mülkiyet haklarının garanti altına alınmasını gerekirse zor kullanarak kurduğu askeri ve hukuki yapılarla sağlamalıdır.

Neoliberal ideolojinin yükselişiyle eş zamanlı olarak yükseköğretim alanındaki araştırmacılar neoliberal mantık, politika ve uygulamalarla uyumlu yükseköğretim

kurumlarının finansmanında, yönetiminde ve öğretim elemanlarında çeşitli değişimler saptamışlardır. Bunlardan bazıları yükseköğretime ayrılan kamu kaynaklarının azalması, kaynak oluşturmanın önceliklenmesi, uygulamalı araştırmaların özendirilmesi, yarı zamanlı ve misafir öğretim görevlilerinin istihdamı gibi uygulamalardır. Sounders'a (2011) göre neoliberalizmin 1970'lerden sonra baskın sosyo-ekonomik ideoloji durumuna gelmesiyle onun temel ilkeleri artan oranda genel kabul gördü ve neoliberal gelişmelerle serbest piyasa mantığı yükseköğretime de yayıldı. Bunun amacı yükseköğretimi geleneksel bir iş alanıymış gibi kabul etmek, yapılandırmak ve desteklemekti.

Levidow'a (2002) göre 1980'lerden sonra üniversiteler piyasalaşma gündemi kapsamında neoliberal stratejiler benimsemeye özendirilmiştir. Yükseköğretimin bileşenlerinin iş ilişkileri bağlamında ele alınması, verimliliğin, hesap verebilirliğin ve niteliğin muhasebe hesaplarına göre tanımlanması, derslerin eğitsel meta olarak yeniden sunulması, öğretmen-öğrenci ilişkilerine üretim ve tüketim ilişkileri açısından bakılması yükseköğretimdeki neoliberal stratejilerin bazı ortak özellikleridir. Neoliberal stratejiler yükseköğretimin küresel bir ölçekte pazarlanması için oluşturulmuştur.

Ünal (2011) eğitim ve bilimin piyasalaşmasını emek gücünün ve bilginin metalaşması süreciyle bağlantılı olduğunu vurgulamakta ve bilimsel bilgi ile eğitimin metalaşması sürecinin artan bir ivme ile devam ettiğini belirtmektedir. Ayrıca, kapitalizmin gelişim sürecinde devletin tüm tür ve düzeylerdeki eğitimi ve bilgi üretimini bazen tümüyle bazen de kısmen farklı ölçülerde finanse ettiği, ancak son dönemlerde eğitim ve bilimin ticarileşme sürecini hızlandırma ve piyasa kurallarına göre işlemesini sağlama yönünde kamu kaynaklarını kısma yoluna gidildiğine değinmiştir.

Özsoy'a (2011) göre eğitim ve bilimin metalaşması onların ticarileşmesinin/piyasalaşmasının sonucu değil önkoşulu niteliğindedir. Eğitim ve bilim kurumlarının kamu kaynaklarının kısıtlanmasıyla benimsedikleri girişimci eğilimler ve piyasa merkezli uygulamalar üretilen mal ve hizmetlerin önceden meta formuna bürünmesi ve piyasada değişim değeri üzerinden mübadele edilmek üzere üretilmesinin bir doğurgusudur. Evrensel bir eğilim gösteren metalaşma sürecine karşı durulmalı; eğitim ve bilim sadece maddi gücü olanların ulaşabileceği bir alan olmaktan çıkarılarak temel bir insan hakkı olarak tanımlanmalı ve korunmalıdır.

Molesworth, Nixon ve Scullion (2009) yükseköğretimde piyasalaşmayı Eric Fromm'un hümanist felsefesinden esinlenerek *olmak* ve *sahip olmak* kavramları çerçevesinde değerlendirmiş, özellikle Birleşik Krallık'ta piyasa güdümlü bir

yükseköğretimin öğrencileri öğrenen olmaktan bir diplomaya sahip olmak isteyen müşteriye dönüştürdüğünden söz etmiştir. Yükseköğretimde *olmak* eğiliminin akademisyenlerin özerk olmasını gerektirdiğini, *sahip olmak* durumunun ise müşteri olan öğrencilerin istekleri doğrultusunda memnun edilmesi zorunluluğunu doğurduğu belirtilmiştir. Ayrıca yükseköğretimin işletme alanında mesleki dersleri yaygınlaştırarak veya pazarlamaya odaklanarak iş dünyasıyla bağlantı kurmasının yükseköğretimde sahip olma kültürünü yerleştirdiğine ve bunun yükseköğretimin temel ideolojisini ve işlevini aşındırma tehlikesini beraberinde getirdiğine dikkat çekilmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ortaya koyduğu neoliberal politikalarla birçok ülkede eğitim ve yükseköğretimin piyasalaşmasına önayak olmakta (Aksoy, 2005; Banya, 2005; Ginsburg, Espinoza, Popa ve Terano, 2005; Levidow, 2002) ve bunun sonucunda eğitime erişimin ve eğitimin niteliğinin gerilediğini ve eğitim hakkının zedelendiği belirtilmektedir (Aksoy, 2005). Ayrıca, Sayılan (2006) Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nın (GATS) yükseköğretimdeki piyasalaşma sürecini kolaylaştırdığına ve genişlettiğine değinerek bu sürecin sonucu olarak sürecin yaşandığı ülkeler içinde ve ülkeler arasında var olan eşitsizliklerin artacağını değerlendirmiştir.

Aytaç ve Kar (2018) çeşitli ülkelerdeki piyasa merkezli yükseköğretim uygulamalarından örnekler vererek yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerine ilişkin yaptıkları çözümlemelerinde yükseköğretimin tam bir serbest piyasa modeli çerçevesinde sunumunun olanaksızlığını bilgi asimetrisi, yükseköğretimin dışsallıkları, eksik rekabet ve dolayısıyla piyasa başarısızlıkları gibi nedenlerle alanyazına dayalı olarak açıklamışlardır. Sonuç olarak tamamen piyasa merkezli bir yükseköğretim yapılanmasının olanaklı ve ideal olmadığı, onun yerine geliştirilen politikaların piyasa dışı güçleri de dikkate alması gerekliği belirtilmiştir.

İlgili Araştırmalar

Jiang (2005) küreselleşme, piyasa ekonomisi ve uluslararasılaşmanın Çin ve Yeni Zellanda'da yükseköğretime etkileri üzerine hazırladığı doktora tezinde neoliberal zorunlulukların, serbestleşme politikalarının, piyasalaşmanın, özelleştirmenin ve ticarileşmenin üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumları üzerinde genellikle olumsuz etki doğurduğunu, bilginin ve yükseköğretimin özel değeri üzerinde önemle durulmasının yükseköğretimde metalaşma ve türdeşleşmeye neden olduğunu belirtmiştir. Yeni Zelanda ve Çin yükseköğretim sistemlerinin devlet kontrolünde, merkeziyetçi, içe dönük seçkinci yapıdan küreselleşme, bilgi ekonomisi ve uluslararasılaşma baskısıyla devlet gözetiminde dışa dönük, kitleselleşmiş piyasa modeline dönüşümü anlatılmıştır. Bu ülkelerin yükseköğretim sistemlerinin piyasalaşma, serbestleşme, yönetimin yerelleştirilmesi ve bireyselleşme yönünde değiştiği, ancak her iki ülkede de devletin hala eğitimde gündemin belirlenmesinde, belirlediği kalkınma yolunun izlenmesinde en belirleyici aktör olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Çin yükseköğretimindeki piyasalaşmanın Yeni Zelanda'daki gibi tamamen verimlik ve performansa dayalı işletmecilik yaklaşımına evrilmediği belirtilmiştir.

Ching Li (2005) 1946-1996 yılları arasında Singapur, Hong Kong, Tayvan ve Tayland yükseköğretim sistemlerindeki değişimi küreselleşme ve yakınsaklık bağlamında karşılaştırdığı doktora çalışmasında bu dört Asya ülkesinin bu dönemde küreselleşme ve onun yakın müttefiki neoliberalism baskısıyla açıkça yeni bir şekil aldığını ve bu dört ülkedeki hükümetlerin yükseköğretimde piyasa merkezli bir modeli desteklediğini ifade etmiştir. Bu politika değişikliğinin bu ülkelerin incelenen seçkin dört üniversitesinde maliyet düşürücü önlemler, ticarileşme, şirketleşme, etkinliklerinin piyasalaşması, finansmanın çeşitlendirilmesi ve hizmetten yararlanan karşılığını ödemesi uygulamalarıyla kendini gösterdiği anlatılmıştır. Dört devletin de yükseköğretimde neoliberal stratejileri uygulayıp desteklemesine karşın, neoliberalizmin ana unsurlarından biri olan devlet minimalizmini kabul etmedikleri belirtilmiştir.

Bullard (2007) üniversitelerde piyasa merkezli etkinliklerin sosyal bilimlerde öğretim elemanlarınca nasıl algılandığına ilişkin ABD'nin Florida eyaletindeki seçili üniversitelerde yaptığı doktora araştırmasında akademik kapitalizmin fen bilimlerindeki gibi teknoloji transferi veya patentlerle ilgili olmadığını, çoğunlukla araştırmalarının finansmanında dış kaynakların bulunmasıyla ilişkilendirildiğini belirtmiştir. Sosyal bilimlerdeki kaynakların uygulamalı bilimlerdeki gibi büyük olmadığı ve üniversitelere

katkısının da oldukça sınırlı olduğuna değinmiştir. Buna rağmen sosyal bilimlerdeki profesörlerin yaptıkları işi değerli gördükleri vurgulanmıştır. Ayrıca dış kaynakların kıdemsiz öğretim elemanları için kıdemli kadrolu öğretim elemanlarından daha önemli görüldüğü belirtilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre sosyal bilimlerde akademik kapitalizm ekonomik getiriden çok olumlu sosyal değişimin değeri ve nitelikli araştırmaya dayalı fikirler pazarı olarak nitelenmiştir.

Aslan (2008) kapitalist küreselleşme sürecinde Türkiye'de "üniversiteye" yüklenen anlam ve işlevler ile üniversite işleyişi açısından meydana gelen dönüşümü Ankara'daki devlet üniversitelerinde görev yapan seçilmiş öğretim üyelerinin görüşlerine dayalı olarak açıklamak amacıyla yaptığı araştırmasında öğretim üyelerinin neoliberal politikalar uygulanmasıyla Türkiye'de üniversitenin işlevlerine ilişkin önemli değişimlerin olduğu düşüncesinde olduklarını ve üniversite-sanayi işbirliğini gerekli görmekle birlikte sakıncalarına dikkat çektiklerini belirtmiştir. Ayrıca öğretim üyelerinin neoliberal yükseköğretim politikaları nedeniyle yapılan araştırmalarda toplumsal sorunların önemini kaybettiği, araştırmaların piyasanın beklentileri doğrultusunda şekillendiği, üniversitelere ayrılan kamu kaynaklarının azaldığı ve üniversitelerde özelleş(tir)me, ticarileşme(tir)me ve sermayeleş(tir)me uygulamalarının artığını düşüncesinde oldukları vurgulanmıştır.

Wang (2008) piyasalaşmanın Mao'dan sonra Çin yükseköğretimine etkisi üzerine çalışmasında Çin hükümetinin yükseköğretimi yeniden şekillendirmek için son 30 yılda geleneksel yönetim modelinden piyasalaşma reformlarıyla devlet kontrolünü azaltan, piyasalaşmayı özendiren ve akademisyenlerin yetkisini artıran melez yönetim modeline geçtiğini belirtmiş ve Çin yükseköğretimindeki piyasalaşma reformlarını yerinden yönetim politikası, devlet desteğinin kısılması, kalite güvencesi uygulamalarının geliştirilmesi, öğrencilerden harç alınması ve özel üniversitelerin kurulması olarak sıralamıştır. Bu reformların iki ucu keskin kılıç gibi bir taraftan olumlu yansımaları olurken diğer taraftan olumsuz etkilerinin de görüldüğünden söz etmiş, ancak yeni melez yönetim modelinde devlet otoritesi, akademik güçler ve piyasa arasında en ideal dengenin sağlanmasına yönelik arayışların gelecekte devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Leach (2008) ABD'nin Massachusetts eyaletinde yükseköğretimde kâr amaçlı özelleştirmenin etkileri üzerine hazırladığı doktora tezinde kâr amacı güden özel üniversitelerin yaygınlaşmasının geleneksel devlet üniversitelerini (en çok da saygınlık ve kaynaklar açısından zayıf üniversiteleri) etkileyerek külfetsiz program açılması, pazarlama, müşteri hizmetleri ve kâr amacına yönelik etkinlikler üzerinde daha çok

durmalarına neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca geleneksel devlet üniversitelerinde yöneticilerinin nitelikten taviz verme pahasına işletme tarzı yönetim modeline geçip geçmeme konusunda ikiye ayrılmış olduğuna değinilerek kaynakların öğretim elemanlarından pazarlama etkinliklerine ve müşteri servisi hizmetlerine kaymasıyla ya programlardaki yeniliklerin ya da niteliğin feda edileceği ileri sürülmektedir.

Edgell (2009) Bolonya süreci içinde yer alan üç İskandinav ülkesinde (Norveç, İsveç, Finlandiya) yükseköğretimde araştırmalar ve eğitimin finansmanına ilişkin toplumsal sözleşmeleri karşılaştırmalı olarak çözümlediği çalışmasında toplumsal sözleşmeleri üç farklı kategoride (piyasa merkezli-Smith Modeli, devlet merkezli-Hobbes Modeli, Karma- Locke Modeli) sınıflandırmıştır. Bolonya sürecinde yayınlanan siyaset belgelerinin içerik çözümlemesine göre bu sürecin Avrupa'yı Smith Modeli toplumsal sözleşmeye yaklaştıran piyasa merkezli bir yöne taşıma amacında olmasına karşın devletin toplumsal bütünleşmedeki rolünü de kabul eden Hobbes Modeli dayanaklarına da yer verildiği belirtilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre karşılaştırılan üç İskandinav ülkesinde Avrupa'daki öğrenci harçlarını artırma eğilimine yönelik toplumsal sözleşmenin tersine yükseköğretimde eğitimin/öğrencilerin finansmanının tamamının devletçe yapılmasına ilişkin güçlü toplumsal sözleşmenin devam ettiği açıklanmıştır. Akademik araştırmaların finansmanında piyasa merkezli Smith Modeli eğiliminde incelenen ülkelerde uluslarötesi bir sözleşmenin değil ulusal bir toplumsal sözleşmelerin belirleyici olduğu vurgulanmış bu eğilimin incelenen ülkelerde Bolonya sürecinden önce de olduğu ve Norveç'in araştırmalara ayrılan devlet desteğini artırdığı vurgulanmıştır. Araştırma kapsamında ayrıca incelenen ülkelerin finansman politikalarının oluşturulmasında ulusal toplumsal sözleşmelerin uluslarötesi toplumsal sözleşmelerin den daha belirleyici olduğu, varsayılanın aksine ulusal toplumsal sözleşmelerin uluslarötesi toplumsal sözleşmeleri daha çok etkilediği sonuçları çıkarılmıştır.

Reisel (2010) farklı kutuplarda iki uç sosyal devlet modeli olarak nitelediği ABD ve Norveç'te eğitim sistemlerinin ve özelde yükseköğretim sistemlerinin sosyal tabakalaşma ile ilişkisini araştırdığı çalışmasında Norveç'i ekonomik düzlemde işgücünün metalaşmasını önleyen ücretsiz yükseköğretim, ücretsiz sağlık hizmetleri, ücretli doğum izinleri, yüksek asgari ücret, eşitlikçi vergi sistemi gibi politikalarla sosyal demokrat rejim kategorisinde değerlendirirken, son çare olarak en fakir vatandaşlara yönelik sosyal politikalar geliştiren ABD'yi bu düzlemin karşı uçunda konumlandırmıştır. İki ülkenin yükseköğretim sisteminin toplumsal tabakalaşma açısından farklı üç farklı sonuç sergilediği belirtilmiştir. Öncelikli olarak ABD'de ailenin

ekonomik durumunun özellikle üniversiteye başladıktan sonra öğrenciler için daha önemli olduğu bildirilmiş azınlık gruplarının ABD'de daha dezavantajlı durumda olduğuna değinilmiştir. Son olarak Norveç'te işgücü piyasasının kontrollü yapısı nedeniyle eğitim durumundaki farklılıkların kazançlarda ABD'deki kadar farklılığa neden olmadığı ortaya konulmuştur.

Sounders (2011) yükseköğretimde neoliberal ideolojinin birinci sınıf öğrencilerine etkisini incelemiş ve öğrencilerle yükseköğretim kurumları arasındaki ilişkinin iktisadi açıdan tanımlanır duruma geldiğini belirtmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre serbest piyasa mantığının yaygınlaşarak iktisadi alandan sosyal ve kültürel alanlara yayıldığı ve 1979-2009 yılları arsında birinci sınıf üniversite öğrencilerinin amaçlarının ve motivasyonlarının değiştiği ortaya konulmuştur. Bununla birlikte üniversite birinci sınıf öğrencilerinin müşteri odaklılığı ne oranda benimsediği veya reddettiğine ilişkin araştırma bulgularına göre öğrencilerin büyük oranda kendi eğitimlerinde müşteri odaklı bir yaklaşımı benimsemedikleri belirtilmiştir.

Liu (2011) 1950'den sonra Çin yükseköğretiminin genişlemesini ve eşitlik sorununu kültürel açıdan incelediği doktora çalışmasında Çin yükseköğretimini yükseköğretimde eşitlik bağlamında kurumsal özelliklerini dört farklı döneme ayırmış ve 1998-2005 yılları arasındaki üçüncü dönemde devletin yükseköğretimde neoliberal bir bakış açısıyla piyasalaşma ve özelleştirme politikaları uyguladığını belirtmiştir. Bunun sonucu olarak yükseköğretim sisteminin genişlemesine karşın nitelikli yükseköğretime erişimde farklı toplumsal çevreler arasındaki eşitsizliklerin arttığını, yoksul ailelerin çocuklarının nitelikli eğitimden dışlanarak ekonomik, kültürel ve toplumsal etkenlerin yükseköğretime erişimde daha belirleyici duruma geldiğine değinmiştir. 2006'dan sonraki dönemde ise eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik politikalara dönülmesi açıklanmıştır.

Chiang (2012) yükseköğretimde ticarileşme ve işletme yüksek lisans öğrencilerinin beklentileri ve deneyimleri üzerine yaptığı doktora araştırmasında ticarileşmeyi kamu mal ve hizmetlerinin bireyler ve şirketler tarafından kâr amacıyla satılan özel olarak sahip olunan mal ve hizmetlere dönüşümü olarak tanımlamakta ve yükseköğretimin giderek hem hizmeti sunanlar hem de alanlar açısından daha çok alınıp satılan herhangi bir mal olarak görüldüğünü belirtmektedir. Araştırmanın bulguları ticari etkinliklerin işletme yüksek lisans öğrencilerinin eğitim-öğretimle ilgili deneyimlerine ve beklentilerine farklı etkileri olduğunu ve çoğu zaman işletme yüksek lisans öğrencilerinin

öğrenmeden çok eğitimlerinin gelecekteki getirilerine ve kariyer gelişimlerine katkısıyla ilgilendiklerini ortaya koymuştur.

Bennion (2013) doktora tezinde neoliberalizmin kâr amacı gütmeyen özel temel bilim üniversitelerinin (liberal arts colleges) değerlerini ve uygulamalarını ne oranda etkilediğini kıdemli öğrenci işleri yöneticilerinin düşüncelerine dayalı olarak çözümlemiştir. Öğrenci beklentileri doğrultusunda kaydolacak öğrenci sayısının azalmasına engellemek ve gelirleri artırmak için yeni programların açılması ve kurumsal değerlerin öğrenciler ve öğretim elemanlarına aktarımında kullanılan dilin değişiklik göstermesi çalışma kapsamında incelenen kurumlarda neoliberalizmin en belirgin etkileri olarak aktarılmıştır.

Sarakikya (2014) Tanzanya Dar Es Salaam Üniversitesinde şirketleşmenin erişime ve eşitliğe etkisi hakkındaki doktora tezinde yükseköğretimde piyasa merkezli bir yaklaşıma geçilmesinin üniversitelerin toplumun beklentilerini karşılamadaki rolü ve görevine ilişkin tartışmalara yol açtığını belirtmiş, bu değişim sonucunda öğrenci sayısındaki artış ve öğrencilere işgücü piyasasında gereksinim duyulan becerilerin kazandırılması gibi olumlu gelişmelerle birlikte ekonomik zorunlulukların kamusal yükseköğretime gölge düşürme olasılığına da değinmiştir. Devlet Üniversitelerinin kamusal sorumluluklarını gerçekleştirebilmeleri için piyasa gereksinimleri ile kamu yararı arasında bir denge bulunmasının gerekliliği anlatılmıştır. Ayrıca araştırma sonuçlarında Tanzanya özelinde öğrenci kredilerinin yükseköğretime erişimi artırmak ve yükseköğretimde eşitsizlikleri azaltmak yerine var olan eşitsizlikleri artırdığına vurgulanmış, yükseköğretimde altyapı ve öğretim elemanı istihdamında eksikliklere değinilmiştir.

Çobanoğulları (2015) Türkiye'de üniversitelerin neoliberal dönüşümü üzerine hazırladığı yüksek lisans tez çalışmasında üniversitelerde neoliberal dönüşümü bilginin metalaşması, ticarileşme, özelleştirme ve sermayeleşme boyutlarıyla ele alınmış, Türkiye'de piyasa yöneliminin özellikle vakıf üniversiteleri ve finansman yoluyla gerçekleştiği belirtilmiştir. Bu nedenle üniversitelerin toplum yararına bilgi üretme ve kamu yararına eğitim verme işlevinden uzaklaşarak ticarethanelere dönüştüğü değerlendirilmiştir.

Pappone (2016) piyasa merkezli yaklaşımlardan birisi ve piyasalaşmanın kurumsallaşmış biçimi olarak değerlendirilen sorumluluk merkezli yönetim bütçesi modelinin (RCM) ABD'de büyük bir araştırma üniversitesinde uygulanmasının etkileri üzerine yaptığı araştırmada sorumluluk merkezli yönetim bütçesi modelinin üniversitenin

kültürü ve mali durumu üzerine pek çok etkisi olduğu ve bu etkilerin neler ve nasıl olduğuna ilişkin düşüncelerin yükseköğretime ilişkin felsefi bakış açışlarına bağlı olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak ister özendirme temelli sorumluluk merkezli yönetim bütçesi modeliyle olsun ister geleneksel bir bütçeleme modeliyle, başarının yakalanabilmesi için üniversite yönetimlerinin seçilen modeli tamamen benimsemiş ve modelin amaçlarını ve işleyişini açık bir şekilde kurumlarındaki idari ve akademik personele anlatabilmiş olmaları gerektiği anlatılmıştır.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma gruplarının oluşturulması, veri toplama araçları, verilerin derlenmesi ve verilerin çözümlenmesi başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Piyasa ekonomisinin ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yapılanmalarında etkisi üzerine önermelere ilişkin üniversite yöneticilerinin görüş ve deneyimlerini çözümlemeyi amaçlayan bu araştırmada karma yöntem (nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte) kullanılmıştır. Karma yöntem araştırması nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden sadece birinin kullanılması yerine iki yöntemin birlikte kullanılmasının araştırma problemini anlamada ve açıklamada daha bütüncül bir bakış açısı sağladığı varsayımına dayanır. 1980'lerin sonlarında ortaya çıkan görece yeni bir araştırma yöntemi olan karma yöntem araştırmacılarca hem nitel hem de nicel veri toplamanın her iki veri türünün de olası zayıflıklarını giderme fırsatı sunduğu için önemli görülmüştür. Yakınsak paralel (convergent parallel), açıklayıcı sıralı (explanatory squential) ve keşfedici sıralı (exploratory squential) olmak üzere başlıca üç tür karma model deseni bulunmaktadır (Creswell, 2014). Bu araştırma yakınsak paralel karma desende gerçekleştirilmiştir. Bu modele uygun olarak nitel ve nicel araştırmalar eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel ve nicel veriler ayrı çözümlenmiştir ve bazı konularda ilişkilendirilerek birleştirilmiştir.

ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yapılanmalarında piyasalaşmanın etkisinin alanda uzman akademisyenlerin deneyimleri ve anlamlandırmaları yoluyla çözümlenmeye çalışılacağı araştırmanın ilk aşamasında nitel; üniversite yöneticilerinin piyasa ekonomisinin yükseköğretimde yansımaları çerçevesinde ortaya konan önermelere ilişkin algılarının betimleneceği araştırmanın ikinci bölümünde nicel yöntem kullanılmıştır.

Araştırmanın nicel bölümünü piyasanın yükseköğretime etkisi hakkında belirtilen önermelere ilişkin üniversite yöneticilerinin görüş ve algılarının betimlenmesi oluşturmuştur. Araştırmanın nitel bölümünde var olan yükseköğretim yapılanmalarında piyasa ekonomisinin etkisi eğitim yönetimi, eğitim politikası, eğitim planlaması, eğitim ekonomisi, yükseköğretim yönetimi alanlarında çalışmaları olan akademisyenlerin bilgi ve deneyimlerine dayalı olarak çözümlenmiştir. Mevcut yükseköğretim sistemlerinde piyasa merkezli işleyiş veya uygulamalara ilişkin algılar ilgili akademisyenlerin kendi anlatılarından yola çıkılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yükseköğretim sistemleri ve bu sistemlerin yeniden yapılanma ve gelişim süreçlerine etki eden etmenlerin betimsel olarak tam olarak anlaşılması zordur. Bu nedenle bu araştırmayla yükseköğretimde piyasalaşmayı açıklayabilmek için bir model oluşturabilmek amaçlanmıştır. Bu model yükseköğretim alanında çalışan akademisyenlerin anlatılarına dayalı olarak temellendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle yükseköğretim yönetimi, eğitim ekonomisi ve planlaması alanlarında çalışmaları ve deneyimleri olan akademisyenlerin bu süreci kendi yaşantılarından yola çıkarak nasıl anlamlandırdıklarının, bu anlamı oluştururken hangi etkenlerin etkili olduğunun çözümlenebilmesi açısından bağlamsal, bütünsel ve esnek bir araştırma tasarımı olan nitel araştırma gerekli görülmüştür.

Araştırmanın nitel bölümünde verilerin çözümlenmesinde içerik çözümlemesine başvurulmuştur. “İçerik çözümlemesi özetle yazılı verinin- ana içeriklerin ve mesajların özetlenmesi ve aktarılması sürecini tanımlar” (Cohen, Manion ve Morrison, 2007, 475). “Bir araştırma yöntemi olarak içerik çözümlemesi araştırmacıya yeni kavrayışlar sağlar, araştırmacının belli bir olguya ilişkin anlayışını artırır ve uygulamaya yön verir” (Krippendorff, 2004, 18). “İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır” (Şimşek ve Yıldırım, 2011, 227). İçerik çözümlemesine araştırmada içerik çözümlemesinin kullanılma amacının belirlenmesiyle başlanır. Araştırma için önemli terimler tanımlanır ve çözümleme biriminin (kelime, cümle, öbek, resim) ne olacağı kararlaştırılır. Amaca uygun verinin nasıl toplanacağı belirlendikten sonra örneklem alınır. Çözümleme sürecinde kodlar ve kategoriler oluşturulur. Betimleyici bilgilerin kodlara dönüştürülmesi gerekir. Bu kodları araştırmacı önceki bilgi, kuram ve deneyimlere dayalı olarak çözümleme başlamadan belirleyebilir veya çözümlemeye başladıktan sonra içeriği kavradıktan sonra çözümleme devam ederken yeni kategorilerin oluşmasına izin verebilir (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2012).

“Kavramlar içerik çözümlemesinde temel analiz birimini oluşturur” (Şimşek ve Yıldırım, 2011, 228). İçerik çözümlemesine araştırmacı tarafından belirlenen genel bir

kavram ve kavramlar etrafında veri toplama aşaması görüşmeler, saha gözlemleri ve çeşitli belge incelemeleri gibi yöntemlerle başlatılır. Veriler elde edildikten sonraki aşama verilerin kodlanmasıdır. Bu araştırmada kodlar çözümlenmeden önce belirlenmiş kavramlara göre oluşturtulmamıştır. Başlangıçta veriler hiçbir sınırlandırmaya tabi tutulmadan incelenmiş verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlar oluşturulmuştur. Daha sonra oluşan kodlar sınıflandırılarak kategoriler belirlenmiştir. Oluşan kategoriler etrafında seçici kodlamalar yapılmış temalar oluşturtulmuştur. Veri toplama ve çözümleme sürecinde gerektiğinde kodlamaya ara verilerek oluşan düşünce ve özetler not edilmiştir. Araştırmacı bu süreçte veri toplamak amacıyla hangi veriyi nerede toplayabileceğine ilişkin analitik değerlendirmelerde bulunarak amaçlı örnekleme yoluna gitmiştir. Veri çözümlemesi ilk görüşmeden elde edilen verilerin çözümlenmesiyle başlamış araştırmanın sonuna kadar devam etmiştir.

Çalışma Grubunun Oluşturulması

Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. İki farklı araştırma yönteminde araştırmanın amacına uygun olarak iki farklı çalışma grubu oluşturulmuştur.

Nicel araştırma yönteminin uygulanacağı bölümde 2017-2018 öğretim yılında Türkiye'de Ankara ilinde öğretim ve araştırma etkinliklerini sürdüren ve Yükseköğretim Kurulu tarafından araştırma üniversitesi olarak sınıflandırılmış en fazla doktora programına sahip dört devlet üniversitesindeki 2013 üniversite yöneticisi ile ABD'nin altı farklı coğrafi bölgesinden (Kuzeydoğu, Ortabatı, Güneydoğu, Güneybatı, Dağlıkbatı ve Pasifik bölgeleri) seçilen 6 eyaletin Carnegie Yükseköğretim Kurumları Sınıflandırmasında araştırma sıklığı en yüksek kategorisinde değerlendirilen 12 devlet üniversitesinin yöneticileri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışmaya 134'ü Türkiye'den, 129'u ABD'den toplamda 263 yükseköğretim yöneticisi katılmıştır. Özel ya da vakıf üniversitelerinin yöneticileri araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırmanın amacı devlet üniversitelerinde piyasa ekonomisinin yansımalarıyla ilgili olduğu için doğası gereği piyasa mekanizması çerçevesinde faaliyet göstermekte olan özel üniversiteler veya Türkiye'deki vakıf üniversiteleri kapsam dışında değerlendirilmiştir. Ayrıca piyasanın yükseköğretimdeki araştırma etkinliklerine etkisinin betimlenmesi için Türkiye'de ve ABD'de özellikle araştırma etkinliklerinin yoğun olduğu üniversiteler

çalışma grubuna dahil edilmiş; araştırma etkinliklerinin yoğun olmadığı üniversiteler kategorisinde değerlendirilen kurumlar çalışmaya dahil edilmemiştir.

Nicel araştırmada çalışma grubunu oluşturan ABD'deki devlet üniversitelerinden araştırmanın kapsamındaki katılımcıların sayısı ve dönen anket sayısı Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5

ABD'deki Üniversitelerden Katılımcı Sayısı

Üniversite	Bölge, Şehir, Eyalet	Katılımcı Sayısı	Dönen Anket Sayısı
Arizona Devlet Üniversitesi-Tempe	Güneybatı, Tempe, Arizona	226	13
Arizona Üniversitesi	Güneybatı, Tucson, Arizona	251	12
Colorado Devlet Üniversitesi -Fort Collins	Dağlıkbatı, Fort Collins, Colorado	192	8
Colorado Üniversitesi, Boulder	Dağlıkbatı, Boulder, Colorado	301	15
Ohio Devlet Üniversitesi -Main Campus	Ortabatı, Columbus, Ohio	369	13
Cincinnati Üniversitesi -Main Campus	Ortabatı, Cincinnati, Ohio	217	12
Pennsylvania Devlet Üniversitesi - Main Campus	Kuzeydoğu, University Park, Pennsylvania	291	11
Pittsburgh Üniversitesi -Pittsburgh Campus	Kuzeydoğu, Pittsburgh, Pennsylvania	380	12
California Üniversitesi -Berkeley	Pasific, Berkeley, California	166	3
California Üniversitesi -Los Angeles	Pasific, Los Angeles, California	354	5
Florida Devlet Üniversitesi	Güneydoğu, Tallahassee, Florida	261	10
Florida Üniversitesi	Güneydoğu, Gainesville, Florida	331	15
Toplam		3339	129

Kaynak: Üniversite İnternet Siteleri, 2019

ABD'de çalışma grubunu oluşturan katılımcıların tamamı araştırmaya dahil edilmeye çalışılmış ve toplam 3339 katılımcıdan kullanılabilir 129 anket geri dönmüş,

bunlardan dördü %50'sinden daha azı doldurulmuş olduğu için değerlendirmeye alınmamış ve uygun görülen 124 anket çözümlemelere dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilmeyen anketlerin Arizona Devlet Üniversitesinden, Arizona Üniversitesinden, Colorado Devlet Üniversitesinden, Colorado Üniversitesinden, Ohio Devlet Üniversitesinden, Cincinnati Üniversitesinden, Pennsylvania Devlet Üniversitesinden, Pittsburgh Üniversitesinden, California Üniversitesi-Berkeley'den, California Üniversitesi-Los Angeles'tan, Florida Devlet Üniversitesi'nden, Florida Üniversitesi'nden katılımcının doldurduğu yarısından fazlası doldurulmuş olan anketler değerlendirmeye alınmıştır.

Nicel araştırmada çalışma grubunu oluşturan Türkiye'deki devlet üniversitelerinden araştırmanın kapsamındaki katılımcıların sayısı ve dönen anketlerin sayısı Çizelge 6'da gösterilmiştir

Çizelge 6

Türkiye'deki Üniversitelerden Katılımcı Sayısı

Üniversite	Fakülte (Dekanlık) Yöneticileri	Enstitü Yöneticileri	Yüksekokul Yöneticileri	Bölüm Yöneticileri	Toplam Katılımcı Sayısı	Dönen Anket Sayısı
Ankara Üniversitesi	57	39	54	480	630	9
Gazi Üniversitesi	54	21	45	489	609	26
Hacettepe Üniversitesi	51	42	36	414	543	73
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	18	18	6	189	231	26
Toplam	180	120	141	1572	2013	134

Kaynak: Üniversite İnternet Siteleri, YÖK 2016-2017 Üniversite Birim İstatistikleri

Türkiye'de nicel araştırmada çalışma grubunu oluştururken 415 yükseköğretim yöneticisi anket ulaştırılarak araştırmaya katılmaya davet edilmiştir. Anketlerden 149'u geri dönmüş ve bunlardan büyük oranda eksiksiz doldurulan 134'ü çözümlemeye dahil edilmiştir. Ankara Üniversitesinden 9, Gazi Üniversitesinden 26, Hacettepe Üniversitesinden 73 ve Orta Doğu Teknik Üniversitesinden 26 yükseköğretim yöneticisi araştırmaya katılmıştır.

Araştırmanın nicel bölümünde çalışma grubunun oluşturulmasında olasılığa dayalı örneklem yöntemlerinden tabakalı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Yaklaşık bir yıllık zor ve ısrarlı bir veri toplama süreci sonunda ABD'den 124, Türkiye'den 134 yöneticiden değerlendirmeye alınabilir anket toplanmıştır. Çizelge 7 Türkiye ve ABD'deki katılımcıların çalışma alanlarını göstermektedir.

Çizelge 7

Katılımcıların Çalışma Alanları

	Türkiye'deki katılımcılar		ABD'deki katılımcılar		Toplam katılımcı	
	n	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
Eğitim Bilimleri	23	17.2	8	6.4	31	12.0
Sosyal Bilimler	41	30.6	13	10.5	54	20.9
Sanat ve Beşeri Bilimler	4	3.0	17	13.7	21	8.1
İktisadi İdari Bilimler	17	12.7	28	22.6	45	17.5
Hukuk	2	1.5	4	3.2	6	2.3
Fen Bilimleri	11	8.2	9	7.3	20	7.8
Mimarlık Mühendislik	13	9.7	12	9.7	25	9.7
Tıp	3	2.2	30	24.2	33	12.8
Sağlık Bilimleri	19	14.2	3	2.4	22	8.5
Belirtilmemiş	1	0.7	0	0.00	1	0.4
Toplam	134	100	124	100	258	100

Araştırmaya katılanların çalıştıkları bilim dalları dokuz ana başlık altında gruplandırılmıştır. Farklı alan bildiren katılımcılar kendilerine en yakın görülen alan altında toplanmıştır. Örneğin diş hekimliği alanında çalışan bir katılımcı tıp alanına, eczacılık alanında çalışan bir katılımcı sağlık bilimleri alanına, iletişim alanında çalışan bir katılımcı sosyal bilimler alanına dahil edilmiştir. Buna göre Türkiye'de ve ABD'de çalışmaya katılanların %20.9'u sosyal bilimler alanından, %17.5'i iktisadi ve idari bilimlerden, %12.8'i tıp ve %12'si eğitim bilimleri, %9.7'si mimarlık/mühendislik ve %8.5'i sağlık bilimleri, %8.1'i sanat ve beşeri bilimler, %7.8'i fen bilimleri ve %2.3'ü de hukuk alanlarındandır. Türkiye ve ABD'deki çalışma grubunun yükseköğretimdeki deneyim süreleri Çizelge 8'de gösterilmiştir.

Çizelge 8

Çalışma Grubunun Deneyim Süreleri

	Türkiye'deki katılımcılar		ABD'deki katılımcılar		Toplam katılımcı	
	n	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
1-5 yıl arası	12	8.96	6	4.84	18	6.98
6-10 yıl arası	6	4.48	6	4.84	12	4.65
11-15 yıl arası	19	14.18	7	5.65	26	10.08
16-20 yıl arası	24	17.91	19	15.32	43	16.67
21 yıl ve üzeri	71	52.99	86	69.35	157	60.85
Belirtilmemiş	2	1.49	0	0.00	2	0,78
Toplam	134	100	124	100	258	100

Çizelge 8'de görüldüğü üzere Türkiye ve ABD'den araştırmaya katılanların %61'i 21 yıl ve daha fazla süredir yükseköğretimde çalışmış olduklarını bildirmişlerdir. Katılımcıların %17'si 16-20 yıl arası, %10'u 11-15 yıl arası deneyime sahiptir. 10 yıldan daha az deneyime sahip katılımcıların oranı ise %12'dir. Çalışma grubunun cinsiyete göre dağılımı Çizelge 9'da sunulmuştur.

Çizelge 9

Çalışma Grubunun Cinsiyet Dağılımı

	Türkiye'deki katılımcılar		ABD'deki katılımcılar	
	n	*%*	*n*	*%*
Kadın	62	46.27	83	66.94
Erkek	69	51.49	36	29.03
Belirtilmemiş	3	2.24	5	4.03
Toplam	134	100	124	100

Çizelge 9'a göre Türkiye'de araştırmaya katılanların %51'i erkek, %46'sı kadın; ABD'de araştırmaya katılanların %29'u erkek, %67'si kadındır. Katılımcılardan birinci grupta %2'si ve ikinci grupta %4'ü cinsiyet belirtmemiştir. Yönetim görevleri ve unvanlara ilişkin veriler etik kuruldan onay alan İngilizce ankette yer almadığı için ABD'li katılımcılardan toplanmamıştır.

Çizelge 10 Türkiye'deki çalışma grubunun yönetim görevlerini göstermektedir. Yönetim görevleri araştırmaya katılanların kimliklerinin gizliliğini korumak amacıyla gruplandırılarak verilmiştir. Dekan ve dekan yardımcıları için dekanlık yöneticisi, bölüm başkanı ve yardımcıları için bölüm yöneticisi, enstitü müdürü ve yardımcıları için enstitü yöneticisi, yüksekokul müdürü ve müdür yarımcıları için yüksekokul yöneticisi şeklinde gruplandırma yapılmıştır. Birkaç yönetim görevini aynı anda yürütenlerin en üst yönetici pozisyonu esas alınmıştır.

Çizelge 10

Çalışma Grubunun Yönetim Görevleri

	Türkiye'deki katılımcılar	
	n	*%*
Rektörlük Yöneticisi	6	4.5
Dekanlık Yöneticisi	24	17.9
Enstitü Yöneticisi	3	2.3
Yüksekokul Yöneticisi	15	11.2
Bölüm Yöneticisi	57	42.5
Anabilim Dalı Başk.	7	5.2
Belirtilmemiş	22	16.4
Toplam	134	100

Türkiye'de araştırmaya katılanların %42.5'i bölüm yöneticisi, %17.9'u dekanlık yöneticisi, %11.2'si yüksekokul yöneticisidir. Araştırmaya katılanlarının %16.4'ünde yönetim görevi belirtilmemiştir (Çizelge 10). Türkiye'deki çalışma grubunun unvanlara göre dağılımı ise Çizelge 11'de gösterilmiştir.

Çizelge 11

Çalışma Grubunun Unvanları

	Türkiye'deki katılımcılar	
	n	*%*
Profesör	56	41.8
Doçent	39	29.1
Dr. Öğretim Üyesi	27	20.2
Öğretim Görevlisi	5	3.7
Belirtilmemiş	7	5.2
Toplam	134	100

Çizelge 11'de görüleceği üzere Türkiye'de araştırmaya katılanların %41.8'i profesör, %29.1'i doçent, %20.2'si Dr. öğretim üyesi, %3.7'si öğretim görevlisidir. Katılımcıların %5.2'si unvan bildirmemiştir.

Araştırmanın nitel bölümünde çalışma grubunun oluşturulmasında olasılığa dayalı olmayan örnekleme türlerinden amaçlı örnekleme ve temellendirilmiş kuram yöntemlerinden kuramsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014, 90). Araştırma sorularına ilişkin konularla ilgili daha önce çalışmaları ve deneyimleri olan eğitim yönetimi, eğitim planlaması, eğitim ekonomisi ile özellikle farklı disiplinlerden olmakla birlikte araştırma sürecinde ortaya çıkan kategorilerle ilgili kuramsal olgunlaşmaya katkı sunabileceği değerlendirilen akademisyenler çalışmaya dahil edilmeye çalışılmıştır. Veri toplama ve çözümlemesi süreçlerinde ortaya çıkan yeni kavram ve kategoriler dikkate alınarak o kavram ve kategorilerin geliştirilmesine ve dolayısıyla modelin belirginleştirilmesinde ve olgunlaştırılmasında zengin veri kaynağı olabileceği değerlendirilen katılımcılar seçilmiştir. Öncelikli olarak ABD'den 23 ve Türkiye'den 10 akademisyen belirlenerek ayrı ayrı e-posta yoluyla çalışmaya katılmaya davet edilmişlerdir. Daveti hatırlatmak amacıyla ikinci bir e-posta gönderilmemiştir. ABD'den üç, Türkiye'den beş akademisyen katılım davetine olumlu yanıt vererek çalışmaya dahil edilmiştir. Sonraki süreçte görüşme gerçekleştirilen katılımcılara yapılan

çalışmayla ve toplanan verilerin çözümlenmesi sonucunda kuramın oluşturulmasında ve olgunlaştırılmasında ortaya çıkan kategorilerle ilgili önemli bilgiler sunabilecek farklı disiplinlerden çalışılan konuyla ilgili akademisyenler kuramsal örnekleme yöntemiyle seçilerek belirlenen 17 Amerikalı ve 11 Türk akademisyenle araştırmaya katılmaları için iletişime geçilmiştir. Yaklaşık bir yıllık veri toplama ve çözümleme süreci sonucunda kuramsal doyuma ulaşıldığı değerlendirilmiştir. Bu süre zarfında 22 akademisyenle (11 Amerikalı, 11 Türk) 15 dakika ile 60 dakika arasında değişen sürelerde görüşmeler yapılmıştır. Hem ABD'li hem de Türk katılımcıların üçü kadın sekizi erkektir. ABD'li katılımcıların ikisi doçent, dokuzu profesör unvanına sahiptir. Türk katılımcıların ikisi Dr. öğretim üyesi, üçü doçent ve altısı profesördür. ABD'li ve Türk dokuz katılımcının yönetim görevleri (iki ABD'li dekan, bir ABD'li dekan yardımcısı, iki ABD'li bölüm başkanı, iki Türk dekan ve iki Türk bölüm başkanı) vardır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın nicel araştırma yönteminin uygulanacağı bölümünde piyasanın yükseköğretimde etkisi çerçevesinde ortaya konan önermelere ilişkin üniversite yöneticilerinin algılarını betimlemek amacıyla veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından öncelikle İngilizce "Market Perceptions Questionnaire in Higher Education" anketi geliştirilmiştir (Ek 1). Anket hazırlanmadan önce ilgili alanyazın taranmış ve ilişkili görülen bazı anket çalışmaları incelenmiştir. Tez danışmanı gözetiminde geliştirilen anketin hazırlanması aşamasında kapsam geçerliğinin sağlanması amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Prof. Dr. Yaşar Kondakçı, Doç. Dr. Xiufang Ma, Dr. Veysel Gökbel ve Dr. Miranda Hogsett'in görüş ve önerileri alınmıştır. Ayrıca İngilizce elektronik anketin hazırlanması ve uygulaması sürecinde anketin dili ve düzenlenmesiyle ilgili Prof. Dr. Jozef C. Raadschelders, Doç. Dr. Dean Christol ve Doç. Dr. Jason Turner'ın katkıları olmuştur.

İngilizce "Market Perceptions Questionnaire in Higher Education" anketinden yola çıkılarak alanyazına dayalı olarak Prof. Dr. Yasemin Kepenekçi, Prof. Dr. Yaşar Kondakçı, Doç. Dr. Seçkin Özsoy, Doç. Dr. Nihan Demirkasımoğlu, Doç. Dr. Tarık Soydan ve Dr. İnci Öztürk Fidan'ın görüşleri alınarak Türkçe "Yükseköğretimde Piyasanın Etkisi Konusundaki Algı" anketi oluşturulmuştur (Ek 2). İki anket büyük oranda benzerlik göstermekle birlikte kapsam geçerliğinin sağlanması için uzman

görüşleri doğrultusunda iki ülke arasındaki sistem ve uygulama farklılıklarından dolayı Türkçe anketin ikinci bölümünde bazı eklenen ve İngilizce ankette olmasına karşın çıkarılan maddeler olmuştur. Örneğin, İngilizce ankette yer alan "Kâr amacı güden özel üniversitelerin sayılarının hızla artması devlet üniversiteleri için bir tehdittir." maddesine Türkçe ankette yer verilmemiştir. Benzer şekilde ABD'de halihazırda çok sayıda kâr amacı güden özel üniversite bulunması nedeniyle "Kâr amacı güden özel üniversiteler de açılmalıdır." maddesi sadece Türkçe ankette bulunmaktadır. Anketlerin ikinci bölümünde ayrıca birebir aynı olmayan ancak birbirlerinin karşılığı olarak değerlendirilebilecek maddeler de yer almaktadır. Örneğin, ABD yükseköğretimindeki kadro ve yükselme sistemleri ile Türkiye'deki sistem tam olarak aynı değildir. O nedenle ABD'de daimi kadro olarak Türkçe'ye çevrilebilecek "Tenured" veya "Tenure Track" pozisyonlarında istihdam edilen öğretim elemanlarının sayılarının azalmasının öğretimin niteliğine etkisiyle ilgili algı sorulurken, Türkiye'de sözleşmeli statüde öğretim elemanlarının istihdam edilmesinin niteliğe etkisi konusundaki algı sorulmuştur. Türkçe ankette kişisel bilgilerle ilgili birinci bölümde İngilizce anketten farklı olarak unvan ve yönetim görevi bilgileri sorulmuştur.

Anketler üç bölümden oluşturulmuştur. Anketlerin birinci bölümünde kişisel bilgilere, ikinci bölümünde piyasa ekonomisinin yükseköğretime etkisi ile ilgili maddelere, üçüncü bölümde de piyasalaşma ile ilgili kavram ve uygulamalara yer verilmiştir. Anketlerin ikinci bölümünde maddeler, beşli Likert ölçeği kullanılarak katılımcıların maddelere katılma dereceleri "1. Kesinlikle Katılmıyorum", "2. Katılmıyorum", "3. Biraz Katılıyorum", "4. Katılıyorum" ve "5. Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yapılandırmıştır. Anketlerin piyasalaşma kavramlarıyla ilgili üçüncü bölümünde beşli Likert tipi ölçek kullanılarak katılımcıların verilen kavramları ilişkilendirme düzeyleri "1. Hiçbir zaman", "2. Nadiren", "3. Bazen", "4. Çoğu zaman" ve "5. Her zaman" şeklinde yapılandırılmıştır. Üniversite yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşma kavramlarına ve yükseköğretimde piyasa ekonomisinin etkilerine ilişkin görüş ve algıları betimlenerek, görüş ve algıların ülkelere göre bir farklılaşma gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın nitel bölümünde veri toplama tekniği olarak görüşmeye başvurulmuştur. Bu amaçla İngilizce ve Türkçe yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanarak araştırmacı tarafından uygulanmıştır (Ek 3-Ek 4). Görüşme formlarında, yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Türkçe görüşme formunda bulunan özgeçmiş sorusu dışında her iki görüşme formunda da aynı sorulara yer verilmiştir.

Katılımcıların özgeçmişiyle ilgili soru görüşme süresini uzatacağı ve diğer sorulara yeterince zaman ayrılamayacağı kaygısıyla İngilizce görüşme formuna konulmamıştır. Türkçe görüşme formunda sekiz; İngilizce görüşme formunda toplam yedi soru yer almıştır. Görüşme formlarında yer alan sorulara ek olarak özellikle araştırmanın sonraki aşamalarında ortaya çıkan yeni temalar çerçevesinde görüşmenin akışına göre farklı sorular da sorulmuştur. Tez danışmanının gözetiminde oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formları Prof. Dr. Yaşar Kondakçı, Doç. Dr. Seçkin Özsoy, Doç. Dr. Xiufang Ma, Dr. Veysel Gökbel, Dr. Miranda Hogsett'in ve Dr. İnci Öztürk Fidan'ın görüş ve katkıları doğrultusunda hazırlanmıştır.

Verilerin Derlenmesi

Araştırmada hem nitel hem de nicel veriler toplanmıştır. Nicel verilerin toplanmasında yüz yüze ve internet üzerinde uygulanan anketler, nitel verilerin derlenmesinde de görüşme formları kullanılmıştır.

Nicel Verilerin Derlenmesi

Araştırma kapsamında veri toplama çalışmaları araştırmacının daha önce benzer bir konuda Çin yükseköğretimi ve piyasa ekonomisi ilişkisi üzerine doktora tez çalışması ve makaleleri bulunan Prof. Dr. James Jacob'ın davetiyle Pittsburgh Üniversitesi Eğitimde Uluslararası Çalışmalar Enstitüsünde (IISE) misafir araştırmacı olarak 01 Kasım 2015-30 Ağustos 2016 tarihleri arasında bulunduğu 2015-2016 öğretim yılında başlamıştır. İngilizce veri toplama araçları geliştirildikten sonra Pittsburgh Üniversitesi Araştırmaları İnceleme Kurulundan (IRB) araştırmanın uygulama onayı alınmış (Ek 5) ve Pittsburgh üniversitesinin lisansıyla çevrimiçi veri toplama ve çözümleme programı Qualtrics kullanılarak anket oluşturulmuştur. Anketlerin dağıtılması aşamasında araştırmacı Pittsburgh Üniversitesinden ayrılmış ve Türkiye'ye dönmüştür. Bu nedenle Pittsburgh Üniversitesinin sağladığı e-posta ve PITT BOX ve Qualtrics gibi hizmetlere erişim hakkı kalkmış ve yapılan istemlere karşın erişim süresini uzatmak olanaklı olmamıştır.

Qualtrics programının Pittsburgh Üniversitesi tarafından sağlanan kurumsal kullanım lisansını uzatmak olanaklı olmadığı ve bireysel kullanım lisansının maliyetinde çok yüksek olması nedeniyle yeni bir çevrimiçi veri toplama ve çözümleme programı arayışına gidilmiştir. Bu süreçte yaygın olarak kullanılan bazı ücretsiz çevrimiçi anket programları etik kurul onayında taahhüt edilen IP adreslerinin ulaşılabilir olmaması gibi gerekli güvenlik standartlarını sağlamadığı için kullanılmamıştır. Türkiye'ye dönüldükten sonra Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarına araştırma onayı için başvuruda bulunulmuş ve Hacettepe Üniversitesi Etik kurulundan öncelikle onay alındığı için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu düzeltme önerileri de dikkate alınarak veri toplama çalışmalarına başlanmıştır (Ek 6). Bu amaçla Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Dairesi mühendislerince hazırlanan Hacettepe Elektronik Anket Programından (www.anket.hacettepe.edu.tr) yararlanılmıştır. Programın İngilizce arayüzü araştırmacının da dil desteğiyle Müh. Murat Delen tarafından hazırlanarak ilk defa bu araştırma kapsamında kullanılmıştır.

ABD'deki çalışma grubundaki 12 üniversiteden üniversitelerin internet sayfaları aracılığıyla belirlenen 3339 yöneticinin e-posta adreslerine araştırmaya katılmaları için isimlerine hitaben ayrı ayrı davet mektubu yazılıp gönderilmiştir. Her bir katılımcıya ayrı ayrı e-postayla katılım mesajı göndermek çok fazla zaman gerektirmiştir. Bu nedenle ikinci ve üçüncü davet mektupları bütün katılımcılara hitaben yazılarak aynı anda toplu olarak gönderilmiştir. Kullanılabilir dönen anketlerin oranı %4'tür. Dönüş oranının düşük olmasının olası nedenleri arasında katılımcıların üniversite yöneticisi olması dolayısıyla çok yoğun çalışma programı nedeniyle anket doldurmak için zaman ayıramamış olmaları, gönderilen davet mektuplarının üniversitelerin e-posta sunucuları tarafından reklam olarak gelen veya istenmeyen e-posta olarak algılanması, bazı yöneticilerin üniversiteleri tarafından sağlanan e-postalarını kullanmıyor olmaları ve anket programının İngilizce arayüzünün ilk defa bu araştırmayla kullanılıyor olmasından kaynaklı dil sorunları ve teknik sorunlar sayılabilir.

Ankara'da bulunan dört araştırma üniversitesinde 294 anket araştırmacı tarafından katılımcıların sekreterlerine veya kendilerine elden dağıtılmış 121 (%41) anket doldurulmuş olarak geri dönmüştür. Veri toplamak amacıyla ziyaret edilen bazı fakülte ve bölümlerde yeterli zamanlarının olmaması gibi çeşitli gerekçelerle veya gerekçesiz araştırmaya katılmak istemediğini bildirdikleri için bazı yöneticilere anket verilememiştir. Ayrıca 130 yükseköğretim yöneticisine Türkçe anket Hacettepe Elektronik Anket Programıyla ankete bağlantı verilerek gönderilen e-posta yoluyla

gönderilmiştir. İlk gönderilen davet mektubu ayrı ayrı her yöneticinin kendi ismine hitaben yazılıp yollanmış; ikinci ve üçüncü davet mektupları bütün katılımcılara hitaben yazılarak aynı anda toplu olarak gönderilmiştir. 3. davet mektubu sonunda 28 anket doldurulmuştur. Türkiye'de elden dağıtılan anketlerde dönüş oranı %41; çevrimiçi gönderilen anketlerde %21 olmuştur.

Nitel Verilerin Derlenmesi

Nitel verilerin toplanması için yarı yapılandırılmış Türkçe ve İngilizce hazırlanan görüşme formları kullanılmıştır. İki Amerikalı ve sekiz Türk akademisyenle yüz yüze; sekiz Amerikalı ve üç Türk akademisyenle internet üzerinden 15 dakika ile 60 dakika arasında değişen sürelerde görüşmeler yapılmıştır. İnternet üzerinden yapılan 9 görüşme "skype" programı, katılımcıların isteği üzerine bir görüşme "zoom" programı, bir görüşme de "whats up" programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Amerikalı bir akademisyenle "skype" kullanılarak internet üzerinden yapılan görüşmede bağlantı ve iletişim sorunları yaşandığı için yazılı soru cevap şeklinde e-posta yazışmalarıyla bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze ve internet üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler görüşmeden önce katılımcıların izni alınarak ses kayıt programıyla kaydedilmiştir. Bütün katılımcılar araştırma amaçlı ses kaydı yapılmasına onay vermişlerdir.

Verilerin Çözümlenmesi

Araştırma sonucunda anket kullanılarak elde edilen nicel veriler betimsel istatistikler ve çeşitli çıkarımsal istatistik teknikleri kullanılarak SPSS 23 programı ve Microsoft Excel yardımı ile çözümlenmiştir. ABD ve Türkiye'deki üniversite yöneticilerinin ülkelerindeki mevcut yükseköğretim yapılanmalarında piyasalaşma konusundaki algıları yüzde değerleriyle betimlenmiştir. Anketlerdeki maddelerden piyasalaşma ve yükseköğretimde nitelik ve eşitlik konularına ilişkin olanlar ayrı başlıklar altında gruplandırılarak her iki ankette de yer alan önermelere ABD'deki ve Türkiye'deki yöneticilerin katılma düzeyleri yüzde değerleriyle betimlenmiştir. Yöneticilerin görüşleri arasında benzerlik ve farklılıklar yorumlanmaya çalışılmıştır.

ABD ve Türkiye'deki üniversite yöneticilerinin piyasalaşmayla ilgili olduğu düşünülen kavramlar hakkındaki görüşleri yüzde değerleri ile betimlenmiş ve iki grubun görüşleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ki-kare testi kullanılarak bakılmıştır. ABD ve Türkiye'deki üniversite yöneticilerinin piyasalaşmanın yansıması olduğu düşünülen politika ve uygulamalar hakkındaki görüşlerinin betimlenmesi için de yüzde dağılımları verilmiş ve ki-kare testiyle iki grubun görüşlerinin farklılık gösterip göstermediği çözümlenmiştir.

Araştırmanın nitel bölümünde verilerin çözümlenmesine ilk yapılan görüşmenin yazıya geçirilmesi süreciyle birlikte başlanmıştır. Araştırmada katılımcı 1'den 11'e kadar görüşme sırasını belirten bir rakam ve A veya T harfleriyle kodlanmıştır. Buna göre T5 görüşme yapılan beşinci Türk katılımcıyı, A9 dokuzuncu sırada görüşülen Amerikalı katılımcıyı belirtmektedir. Yapılan görüşmelerin yazıya aktarılması sürecinde aynı zamanda açık kodlamaya da başlanmış ve araştırmacının dikkatini çeken bölümlerle ilgili notlar alınmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan tema ve kavramlar çerçevesinde kuramsal örnekleme yoluna gidilmiş ve görüşmeler şekillendirilmiştir. İlerleyen aşamalarda verilerin daha sistemli ve düzenli çözümlenebilmesi amacıyla MAXQDA programından yararlanılmıştır. Veriler MAXQDA programına yüklendikten sonra öncelikli olarak tekrar açık kodlamalar yapılmıştır. Bu süreçte her satır ve her paragraf etiketlenerek ayrıntıların gözden kaçırılmaması amaçlanmıştır. Bunu yaparken belli bir tema veya kavrama bağlı kalmaksızın bütün veri satır satır incelenmiş ve isimlendirilmiştir. Daha sonra birbiriyle ilişkili bölümler gruplandırılarak "özelleştirme" "eğitimin niteliği" "yükseköğretimin amacı" ve "küreselleşme" gibi bazı kategoriler oluşturulmuştur. Bazı kodlar oluşan ilgili kategoriler altında gruplanırken hiçbir kategoriyle ilişkilendirilemeyen bazı kodlar da olmuştur. Örneğin "öğrenci sayısındaki artış", "eğitimin niteliği" kategorisi içine alınırken "genişleme" bağımsız bir kod olarak kalmıştır. Kategorilerin belirginleşmesinden sonra eksenel kodlamaya ağırlık verilerek birbirleriyle ilişkili olan kategoriler arasında bağ kurulmuştur. Örneğin "uluslararasılaşma" kategorisi "küreselleşme" kategorisiyle ilişkilendirilmiştir. Yeni verilerin kodlaması eski kod ve kategorilerle sürekli karşılaştırılarak sürdürülmüştür. Bunun sonucunda ana kategoriler oluşturulmuş diğer alt kategorilerle bağlantısı kurulmuştur. "Piyasalaşma" ana kategorisinin altında "özelleştirme" ve "şirketleşme" gibi alt kategoriler; "kamu politikaları" ana kategorisinin altında "finansman" ve "akreditasyon" gibi alt kategoriler oluşturulmuştur. Ortaya çıkan ana kategoriler ile alt kategorilerin sürekli karşılaştırılarak ilişkilendirilmesi sonucunda yükseköğretimde

piyasalaşma kavramı etrafında bütünleşen çok boyutlu bir model belirginleşmiştir. Bu aşamada daha çok yeni oluşan modelde ana kategori ve alt kategorilerle ilgili alanlara yoğunlaşarak seçici kodlamalar yapılmıştır. "Kamu politikaları" ana kategorisi ve onun altındaki birçok alt kategori "piyasalaşmanın uygulama boyutu" ana kategorisini oluşturularak onun altında toplanmıştır. "Piyasalaşma" merkez kavram olarak değerlendirilip "verimlilik", "şirketleşme" ve "ticarileşme" gibi kategoriler "piyasalaşmanın kavramsal boyutu" ana kategorisiyle bütünleştirilmiştir. "Küreselleşme" ve "neoliberalism" kategorileri "piyasalaşmanın ideolojik boyutu" ana kategorisini oluşturarak piyasalaşmayla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca yükseköğretimde piyasalaşmanın yükseköğretimde eğitim ve araştırma etkinliklerinin niteliği ile eşitlik konularıyla ilişkisi katılımcıların görüşlerinden de aynen alıntılar yapılarak çözümlenmiştir.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinden geliştirilen anketler aracılığıyla toplanan verilerin çözümlemesi sonucunda ortaya çıkan bulgular ve yorumlar ile alanda uzman akademisyenlerle yapılan görüşmelerin çözümlenmesiyle elde edilen bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Öncelikli olarak nitel araştırma sonucunda elde edilen yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerini açıklamaya yönelik yükseköğretimde piyasalaşma modeline ilişkin bulgular ve yorum, piyasalaşmanın altyapısını oluşturduğu düşünülen piyasalaşmanın ideolojik boyutlarına ilişkin bulgular ve yorum, piyasalaşmanın kavramsal boyutlarına ilişkin bulgular ve yorum ile piyasalaşmanın eylemsel boyutlarına ilişkin bulgular ve yorum başlıkları altında sunulmaktadır. Ardından nicel araştırma sonucunda elde edilen ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşmayla ilgili önermeler hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgular ve yoruma yer verilmektedir. Ayrıca nicel araştırma kapsamında elde edilen ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşmayla ilgili bazı kavramlar hakkında görüşlerine ilişkin bulgular ve yorum ile yükseköğretimde piyasalaşmanın yansıması olarak değerlendirilebilecek bazı politika ve uygulamalarla ilgili ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin görüşlerine ilişkin bulgular ve yorum sunulmaktadır. Daha sonra hem nitel hem de nicel çözümlemeler sonucunda elde edilen ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşmanın eğitimin ve araştırmaların niteliğine etkisi hakkındaki bulgular ve yoruma yer verilmektedir. Son olarak piyasalaşma kapsamında yükseköğretimde eşitlik ve yükseköğretime erişim konularında ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar sunulmaktadır.

Yükseköğretimde Piyasalaşma Süreçlerini Açıklamaya Yönelik Modele İlişkin Bulgular ve Yorum

Yükseköğretim alanında ve özellikle piyasa-yükseköğretim ilişkileri bağlamında çalışmalar yapmış ABD'deki ve Türkiye'deki akademisyenlerle yapılan görüşmelerin ayrıntılı çözümleri yükseköğretimdeki piyasalaşma süreçlerinin açıklanmasında ve akademisyenlerin kendi deneyim ve çalışmalarına dayalı olarak ortaya konulabilmesine temel oluşturmuştur. Buna göre piyasalaşma ulus devletlerin milli sınırlarıyla sınırlı olmayan küresel bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu olgu sadece Türkiye ve ABD için geçerli olan bir durumu da belirtmemektedir. Farklı ülkelerde farklı yansımaları olabilen piyasalaşma olgusuna ilişkin katılımcıların anlatılarına dayanılarak yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerinin Şekil 1'de gösterildiği gibi ideolojik, kavramsal ve eylemsel boyutları olan üç boyutlu bir modelle açıklanmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Yükseköğretimde Piyasalaşma Modeli

Yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerinin öncelikle piyasalaşmayla ilgili bütün politika ve uygulamalara da kaynaklık eden ideolojik bir boyutu vardır. Bu ideolojik boyut katılımcıların anlatılarında neoliberalizm ve küreselleşme olarak öne çıkmakta ve bunların sadece ABD ve Türkiye'deki piyasalaşma bağlamında yaşanan değişimlere değil aynı zamanda dünyanın pek çok ülkesinde yükseköğretim alanında gerçekleşen piyasalaşma yönündeki gelişmelere kaynaklık ettiği değerlendirilmektedir.

İdeolojik boyutta yaşanan değişimle eşzamanlı olarak yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerine ilişkin çok çeşitli kavramların kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Neoliberalizm ve küreselleşme gibi çok genel, kısmen soyut, ideolojik olgulardan yola çıkılarak yükseköğretim alanında piyasalaşma yönündeki değişimlerin

alana özel ve daha somut kavramlarla açıklandığı ve bu durumun piyasalaşmanın ikinci bir boyutunu oluşturduğu saptaması yapılmıştır. Piyasalaşmanın kavramsal boyutu olarak adlandırılan bu boyutta yükseköğretimde piyasalaşmaya ilişkin çeşitli kavramların farklı ülkelerde ve bağlamlarda farklı anlamlarda da olsa sıkça kullanılageldiği görüşmüştür. Yalnızca ABD ve Türkiye'de değil dünyanın pek çok ülkesinde yükseköğretimde yaşanan neoliberal dönüşümü ve piyasalaşma süreçlerini açıklamaya dönük şirketleşme, ticarileşme veya özelleştirme gibi bazı kavramlar birbirlerinin yerine kullanılabilmekte ve bu kavramlara bazen olumlu bazen de olumsuz anlamlar yüklenebilmektedir.

Son olarak yükseköğretimde piyasalaşmanın yansıması olarak değerlendirilebilecek çok çeşitli uygulamanın piyasalaşmanın eylemsel boyutunu oluşturduğu değerlendirilmiştir. Eylemsel boyuttaki uygulamaların ideolojik boyuttaki olgular ve kavramsal boyuttaki kavramlar gibi genellenebilmesinin zor olduğu, farklı ülkelerde benzer uygulamalar olmasına karşın bu uygulamaların işleyişlerinin ve amaçlarının oldukça farklı olabileceği görülmüştür.

Piyasalaşmanın İdeolojik Boyutlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Üniversiteler, insanlık tarihi boyunca insanların oluşturdukları en köklü ve en eski toplumsal kurumlardandır. Yüzyıllar boyunca üzerlerinde egemen olan güç ve yapılar değişirken üniversiteler ayakta kalabilmişlerdir. Son dönemlerde üniversiteler üzerindeki ideolojik bağlamda yönlendirici güç ve değişimin neoliberal bir bakış açısını yansıttığı ve bu çerçevede piyasalaşma gibi çok çeşitli kavramlarla üniversitelerdeki neoliberal dönüşümün açıklandığı görülmektedir. "Yükseköğretimin piyasalaşması ya da şirketleşmesi yeni bir olgu değildir ancak zamanla baskınlığı artmaktadır. Amerikan kapitalizminin iktisadi felsefesi bunun altındaki inkar edilemez başat güçtür" (A7).

Neoliberalizm, Amerikan kapitalizmi veya akademik kapitalizm yükseköğretimde piyasalaşma yönünde yaşanan değişimin ideolojik altyapısını oluşturmaktadır. "Akademik kapitalizmin piyasalaşmayla ilişkili en baskın kavram olduğu düşüncem onun yükseköğretim kurumlarının piyasalaşmasında gerekli yöntem ve mekanizmaların kaynağı niteliğinde olması nedeniyledir" (A8). "Bence bütün piyasalaşma ortamı neoliberalizm ve ekonomik liberalizm tarafından yönlendirilmekte. Kamu kurumlarının ve yükseköğretim kurumlarının piyasadaki şirketler gibi rekabet etmesi gerektiği…iş ve işletme bakış açısının yükseköğretime yerleşmesi…"(A6).

> Bence yükseköğretimin piyasalaşmasıyla en yakından ilişkili iki kavram Amerikan kapitalizmi ve neoliberalizmdir. Bunlar birlikte kâr amacı gütmeyen yükseköğretim kurumlarında bile üretimi, kazancı ve kârı olabildiğince artırmaya odaklı bir yükseköğretim ortamı oluşturdu (A7).

"1980'li yılların başından itibaren dünyada baş gösteren küreselleşme ve neoliberalizm ile birlikte sadece eğitimde değil kamusal alanın tamamında ….bir dönüşüm süreci başladı" (T2). Yükseköğretimin piyasalaşması bağlamında belirtilen neoliberal dönüşümde küreselleşme vurgusu da dikkat çekicidir. Küreselleşme üniversiteleri kamu yararına hizmet üreten kurumlardan çok piyasa için meta üreten kurumlara evrilme sürecinin ideolojik arka planını oluşturan neoliberalizmin beraberinde getirdiği bir olgu olarak görülmektedir. Bu bağlamda piyasalaşmanın ve ilişkili diğer kavramların esin kaynağı olarak neoliberalizmle birlikte küreselleşmenin de anıldığı görülmektedir.

> Üniversiteler ve yükseköğretim kurumları ulusal sınırlara bağlı kalmak zorunda değildir. Onlar aslında küresel düzeyde öğrenciler, kaynaklar ve saygınlık için rekabet halindedirler. Dünya gün geçtikçe küçülmekte ve üniversiteler küresel bir köyde etkinlik göstermektedir. Bu bağlamda küreselleşme piyasalaşmayla ilgili önemli bir öğedir (A4).

Küreselleşme ve yükseköğretim ilişkisi bağlamında Altbach (2015) küreselleşmenin yükseköğretim için doğurgularının karmaşık olduğunu; küreselleşmenin yükseköğretim için 21. yüzyıl gerçekliklerini şekillendiren geniş sosyal, ekonomik ve teknolojik güçleri işaret ettiğini belirtmiştir. Küreselleşmenin gelişmiş bilgi teknolojileri, yükseköğretimin finansmanında yeni bakış açılarını, ona eşlik eden piyasa güçlerinin ve ticarileşmenin doğal kabulünü, şimdiye kadar olmadığı kadar öğrenci ve öğretim elemanı hareketliliğini, İngilizcenin uluslararası bilim dili olmasını ve benzeri birçok gelişmeyi beraberinde getirdiğini vurgulamıştır. Özellikle ekonomik bağlamda küreselleşme yükseköğretim sektörünü serbest piyasa veya piyasalaşma kavramıyla tanıştırmıştır (Yao Ho, 2006).

Günümüzde yükseköğretim Çin'de üretilip dünyanın çoğu ülkesine satılan herhangi bir mal gibi küresel bir pazar alanında sunulmaktadır. Bir ülkedeki yükseköğretim kurumları başka ülkelerde bağlı kurumlarını açarak yükseköğretim hizmetini o ülkelere götürmekte veya kendi ülkesinde sunulan hizmet için dünyanın diğer

ülkelerinden öğrenci çekmeyi amaçlamaktadır. Eğitim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla bütün dünyanın bir yükseköğretim pazarına dönüşmesi kolaylaşmaktadır.

Küreselleşme ve neoliberalizm gibi ideolojik boyuttaki kimilerinde farklı anlamlar yüklenebilecek soyut kavramları yükseköğretimde yaşanan süreçler görülür ve anlaşılır kılmaktadır. Bu kavramlar yükseköğretimi yönlendirme durumunda olan yapıların (devletler, iş dünyası) ve üniversite yönetimlerinin uygulamalarıyla ete kemiğe bürünerek somutlaşmaktadır. Bu noktada ABD örneğinde yükseköğretimin kamusal olmadığı değerlendirmesi dikkat çekmektedir. "Politika ve uygulamada öne çıkan şey şu ki kamusal eğitim yoktur. ABD'de yoktur. Benim çalıştığım üniversite gibi devlet üniversitelerinde de yoktur." (A5) Üniversitelerin ürettiği ve sunduğu hizmetlerde metalaşma, pazarlama, özelleştirme, ticarileşme, şirketleşme, kitleselleşme, uluslararasılaşma olarak nitelendirilen süreçler yaşanmaktadır. Bazen iç içe geçmiş bu süreçler ideolojik boyutta neoliberalizmin ve küreselleşme olgusunun farklı şekillerde yansımaları olarak değerlendirilebilir. "Bana öyle geliyor ki yükseköğretimde piyasa ideolojisi verimlilik, rekabet ve küreselleşmeyle açıklanabilir" (A4).

Piyasalaşmanın Kavramsal Boyutlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Metalaşma, pazarlama, özelleştirme, ticarileşme, şirketleşme, kitleselleşme, uluslararasılaşma işletmecilik gibi çeşitli isimlerle kavramsallaştırılan süreçler ideolojik boyutta neoliberalizm ve küreselleşme olgusunun kavramsal izdüşümleri ve piyasalaşma kavramının farklı boyutları olarak değerlendirilmektedir. Gerek alanyazında gerekse araştırma kapsamında hem Türk hem de ABD'li katılımcılar tarafından yükseköğretimde piyasalaşmayla ilişkili olarak değinilen bu kavramların yaygın olarak yükseköğretimdeki piyasa merkezli neoliberal dönüşümü açıklamak üzere birbirlerinin yerine kullanılabildiği görülmüştür. Merkezinde yükseköğretimin finansmanında devletin payının azalması ve finans kaynaklarının çeşitlendirilmesi ile yükseköğretimin bir kamu hizmeti olduğu anlayışının değişimi olduğu düşünülen bu dönüşümü açıklayan piyasalaşma kavramı ana kategori olarak belirlenmiş ve onunla ilişkilendirilen alt kategoriler piyasalaşmanın boyutları olarak değerlendirilmiştir. Yükseköğretimde piyasalaşmanın farklı boyutları olarak değerlendirilen kavramlar Şekil 2'de gösterilmiştir.

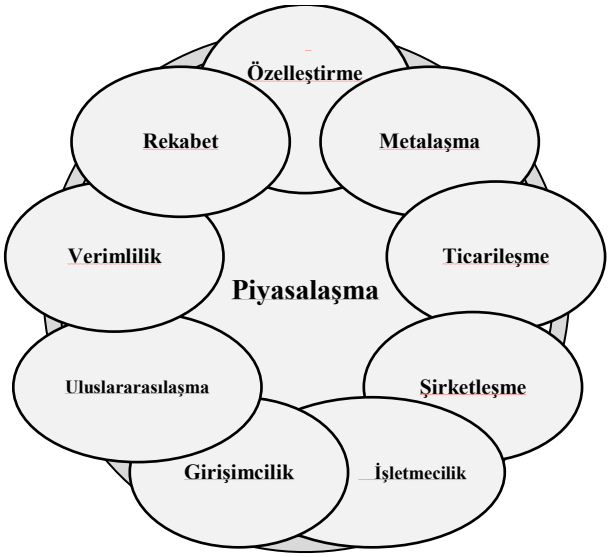

Şekil 2. Piyasalaşma Kavramları

Piyasalaşma kavramı kamu kurumlarının özel şirketler gibi hareket ettiği süreç ve işleyişleri belirtir (Hoeven ve Sziráczki, 1997; Akt. Zhu ve Li, 2012). Piyasalaşmanın farklı boyutları arasında en yaygın ve belirgin olan kavramlardan birisi özelleştirmedir. "Yükseköğretimin piyasalaşmayla en bağlantılı yönü özelleştirmedir. Bir başka deyişle, dünya genelinde özel finansmanın yoğun olarak yükseköğretim sektörüne akışıdır" (A9). "Yükseköğretimde piyasalaşma deyince akla gelen kavramlardan birisi kuşkusuz özelleştirme yönünde değişimdir. Yükseköğretimde finansman yükünü kamu kaynakları yerine öğrenciye yükleme…" (A11).

> Yükseköğretimde piyasalaşma bana göre iki açıdan özelleştirmenin sonucudur. Öncelikle devlet üniversitelerine sağlanan maddi devlet desteğinin azalmasıyla üniversiteler daha fazla piyasa odaklı uygulamalara yöneldi. ek gelir kaynaklarına gereksinim duydu ve harçlar piyasalaşmanın başlıca yolu oldu. Devlet kaynaklarının yetersiz kalması sonucu devlet üniversiteleri danışmanlıklar, araştırma sözleşmeleri ve çok farklı şekillerde kaynaklarını çeşitlendirme yoluna gitti ve dünya genelinde özel yükseköğretim kurumlarının sayısı arttı. Özel yükseköğretim kurumları doğası gereği daha çok pazar yaklaşımına odaklı olarak daha yüksek harçlarla daha çok öğrenci bulma çabasında oldu. (A10)

Yükseköğretimde özelleştirme dünya genelinde geçerli bir süreç olmakla birlikte bu sürecin bütün ülkelerde benzer şekillerde geliştiğini söylemek gerçekçi değildir. ABD'de özel üniversitelerin sayısının artışı, harçların artışı, özel sektörle yapılan araştırma sözleşmeleri, danışmanlıklar, üniversitenin öğrencilere sunduğu hizmetlerin (spor salonları, otopark, kafeterya, kütüphane vb.) özelleştirilmesi, üniversitelerde

üretilen bilginin özel şirketlerce satılması gibi uygulamalar özelleştirme kapsamında vurgulanırken Türkiye için sürecin farklı yansımaları vardır. Türkiye'de devlet üniversiteleri özelinde onların sundukları bazı hizmetlerin özel sektöre devredilmesi ve özelleştirilmesi dışında özelleştirme bağlamında asıl değinilen konu vakıf üniversitelerinin yaygınlaşması olmuştur.

> Türkiye'de ilk etapta baktığımızda yükseköğretim büyük ölçüde kamu tarafından sunulan bir hizmet diyelim ama son yıllarda yükseköğretimin yönetimi ve finansmanı açısından vakıf yükseköğretim kurumlarının ortaya çıkmış olması birinci faktör. İlk piyasaya dönük girişimin burada olduğunu söyleyebiliriz. Yönetimi kim tarafından yapılıyor; yükseköğretimin kamu eliyle mi yönetiliyor yoksa vakıf ya da özel yönetimle mi dediğimizde Türkiye'de vakıf yükseköğretim kurumları modeli var. (T1)

ABD'de kâr amacı güden özel üniversitelerin yaygınlaşması yükseköğretimde özelleştirme kapsamında dikkat çekerken Türkiye'de vakıf üniversiteleri modeli vurgulanmaktadır. ABD'de kâr amacı gütmeyen eski ve köklü özel üniversiteler ise yükseköğretimde piyasalaşma sürecinin dışında görülmektedir. Türkiye'deki vakıf üniversiteleri ABD'deki kar amacı gütmeyen köklü özel üniversitelerden çok, son dönemde sayıları hızlı bir şekilde artan kâr amacı güden küçük özel üniversitelerle özdeşleştirilmektedir.

> Piyasalaşma denen şey, kamu hizmetlerinin ürettiği hizmeti özel sektör piyasa araçları gibi pazarlama, üretme, sunma böylece kârlılığa, etkililiğe, verimliliğe odaklanma gibi bir yön oldu. Kamusal hizmetlerde piyasa metaı haline döndü. Eğitimde ve yükseköğretimde gördüğümüz bolca vakıf üniversitelerinin çoğalması mantar gibi palazlanmasını ben bu kapsamda değerlendiriyorum. (T2)

> Bunun bence en somut uygulaması vakıf üniversitelerinin bazı programlarının özellikle diyelim ki tıp fakültesi. Fakülte mezunları piyasada iyi maaş alıyor diye bilindiği için insanlar gidip oraya 40-50 bin TL harç ödüyorlar. Yani aslında o hizmeti satın alabilenler gidip o hizmete ulaşıyorlar ve oradan mezun olabiliyorlar. Diyelim ki kendi muadili devlet üniversitesi tıp fakültesinde daha yüksek puanla o eğitimi alabiliyorken buradaki kişi parası varsa bu hizmeti satın alabiliyor. Bu bence biraz piyasalaşmayla ilgili. (T9).

Türkiye'de özel üniversitelerin kurulabilmesi için henüz yasal altyapı bulunmamakta birlikte mevcut yasalar çerçevesinde faaliyet gösteren vakıf üniversitelerini özel üniversite olarak görülmekte ve adlandırılmaktadır. Onuncu kalkınma planında "Yükseköğretim kurumları çeşitlendirilecek ve yükseköğretim sistemi

uluslararası öğrenciler ve öğretim üyeleri için çekim merkezi haline getirilecektir" hedefi yer almaktadır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013, 33). Bu doğrultuda yakın zamanda yasal olarak da özel üniversitelerin açılmasının olanaklı kılınacağı öngörülmektedir.

> İşte vakıf yükseköğretim kurumları yanında şimdi özel yükseköğretim kurumlarını da tartışıyoruz. Bunla ilgili anayasa değişikliği yapıp özel üniversiteler açılmasına yönelik talepler var. Bunları değerlendiriyoruz. Belki yakın bir zamanda bu da mümkün olabilecek. Yani devlet tek başına eğitimin üstesinden gelemiyor dünyada. Dolayısıyla piyasa güçleri burada aktif olarak rol almaya başladı. (T11)

ABD'de, Türkiye'de ve dünyanın diğer pek çok ülkesinde devletlerin yükseköğretimi kamu kaynaklarıyla finanse etme konusunda eskiye göre daha az istekli olması sonucunda yükseköğretim isteminin karşılanabilmesinde özelleştirmeye yaygın bir yöntem olarak başvurulmaktadır. Yükseköğretim hizmetinin sunumunun kısmen özel sektöre devredilmesi piyasalaşmanın bir boyutunu oluştururken diğer belirgin bir boyutu da devlet üniversitelerinde finansal kaynakların çeşitlendirilmesi sürecidir. ABD bu süreçte diğer ülkeler için öncü bir örnek oluşturmakta ve birçok ülkede yükseköğretimin finansmanında kamu desteği azalmakta ve özel finansman kaynaklarının bulunması özendirilmektedir.

> ABD'de artan bir piyasalaşma eğilimi vardır. Devlet üniversiteleri bile gelirlerinin az bir bölümünü devletten sağlamakta her geçen gün daha çok piyasaya bağımlı duruma gelmektedir. Bazıları gelirlerinin %80'nini öğrenci harçlarından ve diğer piyasa kaynaklarından sağlamaktadır ve bu eğilim son yıllarda çok güçlenmiştir. (A10)

Devlet desteğinin yeterli gelmediği yerde alternatif finans kaynaklarının oluşturulması yükseköğretim kurumlarından, bağlı fakültelerden ve fakültelerdeki öğretim elemanlarından beklenmektedir. Bu ABD'de harçları artırarak, diğer üretilen hizmetleri piyasada pazarlayarak büyük ölçüde sağlanmaktadır. ABD'deki yasal ve ekonomik altyapı ile üniversitelerin yönetim modelleri bunu olanaklı kılmaktadır. Ya da bazı üniversiteler sundukları hizmetlerde kısıtlamaya giderek tasarruf sağlamaktadır. Kaynak bulma konusunda yetersiz kalan bazı kurumlarsa kapanabilmektedir. Yükseköğretim kurumları finans kaynağı bulabilmek ve yaşamda kalabilmek için hizmetlerini satılabilir paket programlar şeklinde sunarak bunlar için yeni pazar alanları bulma yoluna gitmektedir.

> Üniversiteler içindeki birimler kaynak oluşturulmasında sorumlu hale geldiler. Bu sorumluluk birimleri yeni pazarlar bulmaya, yeni öğrenciler çekmeye, programlarını daha kolay satılabilir paketlere dönüştürmeye zorladı. Öğretim elemanlarını ve birimleri üniversiteye kaynak sağlayacak programlar açmaya yöneltti. (A6)

Yükseköğretimin işleyişi, rolü ve amaçları onun maliyetinin kimin tarafından karşılandığına bağlı olarak değişiklik göstermesi olağandır. Yükseköğretimin bir kamu hizmetinden çok bireysel getirisi nedeniyle özel bir hizmet olarak değerlendirildiği ABD'de sunulan hizmetlerden ücret talep edilmesi ve hizmetlerin satılmak için üretilmesi kaçınılmazdır. Özellikle ABD'de bilginin ve eğitimin metalaşması piyasalaşmayla ilişkilendirilen önemli kavramlardandır. "Piyasa bağlamında eğitim kamu yararına olan bir hizmet değil satılması gereken bir metadır. Metalaşma piyasalaşmayla en yakından ilişkili bir kavramdır." (A6) Üretilen bilginin satılmak için üretildiği ve bu nedenle piyasada karşılığı olan satılarak kurumlara ve çalışanlarına kaynak sağlayabilecek bilgi üretildiğine değinilerek üniversitelerin akademik idealleri kaynak yaratma uğruna kurban eden "diploma fabrikaları" gibi çalıştığı belirtilmektedir.

> Bence herkes üniversitede üretilen bilginin parasallaşmasının ne anlama geldiği hakkında düşünmelidir. Her şeyin bir değeri vardır. Hiçbir şey kendi içsel değerinden dolayı bilgi değildir. Uzun zamanlardır içsel değeri olan akademik bilginin bir alanı vardı. Bunun saf böyle olduğunu söylemiyorum ama artık her şey parasallaştı. Sosyal bilimler de. Bir şekilde paketlenip satılabilirse insanların ürettiği her şeyin parasal bir değeri var. Önceden ücretsiz ulaştığım bazı bilgiler özel şirketler tarafından tekrar düzenlenerek satılmaya başlanmış. Hem üniversiteler hem de araştırmacılar onun için para ödemek zorunda. (A8)

Ayrıca bilginin metalaşmasının bir uzantısı olarak yükseköğretim kurumlarının piyasadaki diğer şirketler gibi bilgi üretiminde, sunduğu eğitim hizmetinde ve diğer hizmetlerle kâr elde etmeye odaklanması ticarileşme olarak adlandırılmakta ve piyasalaşmanın başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bok (2003) ticarileşmeyle ilgili olarak akademideki kafa karışıklığının onun sonuçlarından çok araçlarıyla ilgili olduğunu, makul sınırlar içerisinde kâr elde etmek için üniversitenin yüksek nitelik ve saygınlıkla ilgili amaçlarını gerçekleştirmede açık bir değerler sistemine sahip olması gerektiğini; aksi halde değerlerinin belirsizleştiği ve bütünlüğün kaybolmaya başladığını ve para kazanma isteğinin kurumun geneline hızlı bir şekilde yayıldığını belirtmektedir (6). ABD'de 1900'lerin başlarından itibaren öncelikle üniversitelerin spor takımlarıyla başlayan ve diğer alanlara yayılan kısaca üniversitelerde üretilen hizmetlerin satılması

anlamında üniversitelerdeki eğitim programlarını, araştırmaları, toplumsal ilişkileri etkileyen ticarileşme, Türkiye'de özellikle akademik özendirmeler kapsamında araştırma etkinlikleri için dile getirilmektedir. Özendirmelerle ticarileşme ilişkilendirilmektedir.

> Teşviklerde bilinmeyen durumun bilinir hale getirilmesinin ticarileşme potansiyeli nedir buna bakarlar. Ben böyle bir şey yapacağım ticarileşir veya ticarileşmez. Ticarileşirse de memnun olurum ancak ben gerçekten bir şey ortaya çıkarmak istiyorum. Zaten böyle bir tutkunuz olursa sonuç alırsınız devamı da gelir ancak çok ticarileşecek bir şey yapacağım mantığıyla çıkarsanız o zaman birçok şeyi atlayabilirsiniz çünkü neyin ne zaman kimin ne işine yarayacağını bilemeyebilirsiniz. O açıdan yükseköğretimde baktığımızda özellikle sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda gerek yüksek lisans tezleri gerek doktora tezleri gerek bağımsız araştırmalara baktığınız zaman çok da böyle merak bilinmeyen bir şeyin ortaya çıkarılması motivasyonundan çok yayın yapma nicelik olarak yayın sayısını artırmaya odaklı bir durum olduğunu söyleyebilirim. (T4)

> Türkiye'de akademik teşvik ve performans göstergeleri ve benzeri şeyler belki dolaylı olarak bir araştırma enflasyonu var. Ticarileşme. Dergilerin çıkarılması. Bütün bunlar bilim insanlarını kısa sürede çok yayın yapma ama niteliğinin ne olduğu çok önemli değil. Topluma, insanlığa, bilime katkısının ne olduğu çok önemli değil. (T2)

Çoğu zaman piyasalaşmayla eş anlamlı olarak kullanılan şirketleşme kavramı veya kamu örgütlerinin işletmelere dönüştürülmesi piyasalaşmanın diğer bir boyutu olarak değerlendirilmektedir. Bu kavram üniversitelerin özelleştirilerek kâr amacı güden şirketlere dönüştürülmesini değil işletme kültürünün geleneksel olarak kamusal bir bakışla yönetilen devlet üniversitelerine aktarılarak onların daha verimli ve etkili kurumlara dönüştürülmesini belirtir. Uzun yıllardır ABD'de geçerli olan ve ABD'li katılımcılarca piyasalaşmayla birbirinin yerine de kullanılan şirketleşme sürecinin ortaya koyduğu bir açmazı katılımcılar şöyle anlatmaktadır.

> İş ve işletme bakış açısı yükseköğretime yerleşmesiyle kaybolan şey üniversitelerin verimli şirket benzeri kurumlar olmaktan çok kamu yararına hizmet eden kurumlar olduğu fikridir. Bu yüzden üniversitede olanlarla toplulukların, devletlerin ve milletlerin üniversiteden beklentileri arasındaki daha fazla kopukluk var. Yükseköğretimde piyasalaşmadan bahsederken bence o bunun da içinde olduğu daha geniş bir bağlam gibi. (A6)

> Şu genel şirket modeliyle para kazanmaktan başka amaçların ortadan kaybolmasıyla toplumda birçok nüfuz sahibi insan üniversitelerin yönetim kurullarına geldiler. Onlar para kazanmayı biliyor. Şöyle bir gerçeklik belirdi ki devletler maddi destek vermedikleri şeyleri üniversitelerden beklemeye

başladılar. Toplumun genelinin faydasına olarak bilginin yayılmasında maddi kaynağın kimden sağlanacağı konusunda bir netlik ve ortak akıl yok. (A1)

Türkiye'deki uygulamalar her ne kadar ABD'deki uygulamalardan farklı olsa da Türkiye için de kamu hizmet sunumunda şirketleşme yönünde değişen bir anlayıştan söz edilmiştir. Özel sektördeki işletmecilik ilkelerinin devlet tarafından benimsenerek bu yönde yasal düzenlemelerin yapıldığına değinilmiştir.

> [Neoliberal dönüşüm] 80'lerden sonra ve 90'larda daha da kendini hissettirdi. Kamu hizmet sunumundaki sunum şekli değişti. O da işletme mantığı. Yani işte üniversite yöneticisi bir CEO gibi davrandı. Hatta devlet yönetimi o mantıkla. Bu sefer yasalar değişmeye başladı. İşte 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 2000'li yıllarda çıkmış pek çok kanun. Bu sefer özel sektördeki yönetim mantığına kamu yönetimi kamuya taşıdı. Karşımıza yeni kavramlar çıktı: Şeffaflık, yönetişim, verimlilik. Dolayısıyla bu dört şey yükseköğretimin piyasalaşmasıyla ilgili kavramlar diye düşünüyorum. (T2)

Verimlilik piyasalaşma bağlamında en az girdiyle veya kaynakla en fazla çıktı veya ürün ortaya koyabilmek anlamında üniversitelere verilen maddi desteğin azalmasının sonucunda maliyetlerin düşürülmesi için yapılan çalışmalar bütünü olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte üniversitelerin programlarını en uygun ücretle en uygun zamanda en uygun şekilde kaynakları doğru ve etkin kullanarak sunması olarak da değerlendirilebilmektedir. Türk katılımcılar her iki bağlamda da Türkiye'deki üniversitelerde verimlilikle ilgili çalışmalar yapılmasına karşın işlevsel olmadığını bildirirken ABD'li katılımcılar piyasalaşma bağlamında verimlilik kapsamında yapılan uygulamaların üniversitelerde etkili olduğunu belirtmişlerdir. "Verimlilik Birleşik Devletler'de yükseköğretimde bir tür kutsal kelime haline geldi. Bütçeden kısmalar, kadroları kısıtlamaların sonucu azla çok yap. Bunlar yükseköğretimde piyasalaşmayla doğrudan ilişkili." (A7)

ABD'de geleneksel olarak hizmet sektöründe kurumlar olarak iktisadi anlamda maliyetlerin düşürülüp üretimin artırılması gibi bir verimlilik anlayışına uygun olmadığı değerlendirilirken bunun zamanla değiştiği dile getirilmiştir. ABD'de son dönemlerde üniversitelerde yöneticilerin sayısı artarken akademik personelin sayısı azalmakta; kadrolu öğretim üyelerinin sayısı azalırken daha çok derse girebilecek tam zamanlı veya yarı zamanlı sözleşmeli öğretim elemanlarının istihdamı artmaktadır. Onlara ödenen ücretlerin azalmasıyla maliyet yükü azalmakta daha çok öğrenciden harç alınabildiği için gelirler artmaktadır. Bunun yanında çevrimiçi eğitim uygulamaları ile daha fazla sayıda

öğrenciden çok fazla altyapı yatırımı yapmadan gelir elde edilebilmektedir. Finansman, performans ve sonuçlarla ilişkilendirilmektedir. Verimlilik bu uygulamalar için gerekçe olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Amerikan üniversitelerinin eskiye göre çok daha verimli olduğu değerlendirilmektedir. "Yükseköğretim kurumlarının verimliliğiyle ilgili olarak, bence yükseköğretim fazlasıyla verimli." (A5)

Verimliliğin kullanıldığı bağlamla birlikte yükseköğretimin türü ve aşamasına bağlı olarak da yapılan değerlendirmeler değişmektedir. Özellikle doğrudan piyasanın gereksinimi olan alanlarda meslek elemanlarını yetiştiren meslek yüksekokulları, yerel yüksekokullar, kâr amacı güden küçük özel üniversiteler ile büyük araştırma üniversiteleri farklı değerlendirilmek durumundadırlar. Aynı üniversite içerisinde bile lisans ve lisansüstü programları ile uygulamalı bilimlerle beşeri bilimler programlarının farklı değerlendirilmesi gerekmektedir. Meslek yüksekokullarından kısa vadede piyasada gerek duyulan işgücünü en az maliyetle yetiştirmesi beklenirken devlete ait büyük bir araştırma üniversitesinin araştırmalarında böyle bir yaklaşımla harekete etmesi uzun vadede piyasada karşılığı olmayan temel bilimlerin, bilgi üretimin zarar görmesini doğurabilecektir. ABD'li katılımcılardan A4 yükseköğretimde verimliliği bir Truva atına benzeterek verimlilik kavramının üniversiteler için bir tür ahlaki ideal olarak öne sürüldüğünü belirtirken, A8 verimliliği demokrasiye benzeterek şu şekilde devam etmiştir:

> O [yükseköğretimde verimlilik] bir bakıma demokrasi gibi. Demokrasi özellikle çok verimli bir yönetim şekli değildir. Eğer yükseköğretimin öncelikli amacının insanlara meslek kazandırmak olduğunu düşünürseniz, beşeri bilimlerin, sanatın, uzlaşmanın gelişmesini beklerseniz verimlilik sizi istediğiniz yere götürmez. Nanoteknolojide, biyoteknolojide ve benzeri alanlarda büyük atılımlar istiyorsanız verimlilik bunu sağlamaz. Her şey ne istediğinize bağlı. Eğer iş için yetiştirme istiyorsanız, herkesin okula gitmesini istiyorsanız, o zaman verimlilik gereklidir. Fakat sonuçta elde edilen yenilenme veya bilgi değil ancak diplomalardır." (A8)

Türk katılımcıların verimlilikle ilgili ifadeleri bakış açılarına göre kavramı anlamlandırma açısından ABD'li katılımcılarla benzerlik göstermekle birlikte uygulamaya ilişkin anlatıları farklıdır. Devlet üniversiteleri özelinde verimlilik kavramının ve beraberindeki uygulamaların yakın zamanlara kadar çok gündemde olmadığı ne kaynakların en iyi şekilde kullanılması anlamında ne de piyasa merkezli az girdiyle çok çıktı üretme amacına dönük bir verimlilik yaklaşımının çok geçerli olmadığı belirtilmektedir. Programların açılmasında, kapanmasında, araştırmaların

desteklenmesinde, performans değerlendirmesinde verimliliğin aslında önemli bir değişken olmadığı vurgulanmıştır. "Şimdi yükseköğretim Türkiye'de her zaman amatörler tarafından yönetilmiştir. Verimlilik, etkililik, hesap verebilirlik gibi kavramlarla yükseköğretim hiç tanışmadı." (T11)

Yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında üniversite-sanayi işbirlikleri ve girişimcilik kavramalarına değinilmiştir. Her iki sürecin de temelinde yükseköğretimde gelirlerin farklı kaynaklara dayandırılması eğilimi vardır. ABD'de ve Türkiye'de kaynak oluşturma ve kullanma süreçleri farklıdır ancak girişimcilik ve üniversite-sanayi işbirlikleri her iki ülkenin yükseköğretiminde de değişik şekillerde var olan süreçlerdir. ABD'li katılımcılardan A1 konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

> Üniversiteler hastaneler açarak sağlık sektörüne giriyorlar. Hemen hemen ABD'deki her tıp fakültesi bir üniversitenin sağlık sistemiyle bağlantılı. Son 20-30 yılda yaklaşık olarak X üniversitesiyle bağlantılı X hastaneleri ortalama belki de bir yılda üniversitenin tıp fakültesine 100 milyon dolar katkı yapmıştır. Bu bir açıdan piyasalaşmanın başka bir çeşididir. (A1)

ABD'de sadece tıp fakülteleri veya fen bilimleri programları değil sosyal bilimler alanındaki programların da özel şirketlerle işbirliklerine girişerek hizmet ve ürünlerini piyasada satarak gelir elde etmeye yönelik etkinlikleri olduğu belirtilmiştir. Devlet üniversitelerinin bu tür uygulamalara kayıtsız kalamayacakları aksi takdirde zaten çoğu öğrenci için yüksek olan haraçların daha da artırılmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. "Üniversite-sanayi işbirlikleri giderek yükseköğretimin bir parçası durumuna gelmiştir ve bu yüzden biz devlet üniversitelerinin hemen hemen hepsinin hizmetlerinin ve etkinliklerinin sunumunda özel sektör şirketleriyle iş yaptığını görürüz." (A9)

Türkiye'de bu kavramların özellikle 1980'lerden sonra tartışılmaya başlandığı, teknokentlerin kurulmasının, üniversiteler içinde bağlantılı şirketler açılmasının, özel sektörün gereksinimlerine dayalı olarak projeler üretilmesinin, danışmanlık hizmetleri sunulmasının bu bağlamda değerlendirildiği görülmektedir. "Piyasaya yönelik iş yapma düşüncesiyle ilgili değişmeler. Şimdi kapalı bir üniversite olmaktan müteşebbis bir üniversite olmaya daha çok 80 sonrasında bunlar tartışılmaya başladı." (T1) Girişimcilik ile ilgili olarak endişelerle birlikte beklentiler de dile getirilmiştir. Üniversite-sanayi işbirliğinden her iki kesimin de kazançlı çıkabileceği bir yapıya ilişkin iyimser görüşlerin

yanında bu birlikteliğin üniversitelerin kamusal eğitim amacına uygun olmadığına ilişkin görüşler de dile getirilmiştir.

> Mesela devlet üniversitelerinde de sırf kâr amaçlı yapılan işler görüyoruz. Kurumun misyonuyla veya kamu üniversitesi misyonuyla çok uyumlaştıramayacağımız şeyler görüyoruz. O anlamda para kazanmaya yönelik bazı adımlar söz konusu ama yine burada bu kavramı yorumlarken içeriğe bakmak lazım. Bu sırf üniversite buradan kâr elde ediyor diye bu etkinliği mahkum etmemek gerekir diye düşünüyorum, ama sadece kâr amaçlı olan ve üniversite misyonuyla uymayan etkinlikler varsa onlar ayrı. (T9)

Tüketici ve müşteri kavramları piyasalaşmayla ilişkilendirilerek dile getirilmektedir. ABD'li katılımcıların anlatıları bu kavramların yansımalarının ABD'de çok daha yaygın ve belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrencilerin müşteri bakış açısına sahip oldukları ve bunun sonucu olarak da ödedikleri ücret karşılığında gerekli çabayı göstermeden diploma veya diğer belgeleri almayı bir hak olarak gördükleri değerlendirilmektedir. "Öğrenciler bir ürünün bedelini ödediklerini ve bu yüzden bu ürünün nasıl sunulacağı ve kapsamı üzerindeki kontrolünün kendilerinde olması gerektiğini düşünüyorlar." (A9) Bu şekilde bir düşüncenin oluşmuş olması kurumların öğrencilere bakışlarından bağımsız düşünülmemelidir. ABD'li katılımcılardan A5 bu durumu kendi deneyiminden yola çıkarak şöyle anlatmaktadır:

> Bence diğer önemli bir kavram tüketici bakış açısı. Öğrenciler artık öğrenci değiller. Onlar tüketiciler, müşteriler. Örneğin ben doktoramı X üniversitesinde yaptım. Orada müşteri hizmetleri (customer support) diye bir daire vardı. Oranın adı öğrenci hizmetleri (student support) değildi. Müşteri hizmetleriydi çünkü biz eğitim ücreti ödüyorduk ve bu yüzden müşteriydik…. Artık harçları prim (premimum), öğrenciyi müşteri, lisansüstü öğrencisini ucuz işgücü olarak görüyoruz. (A5)

Ayrıca rekabet kavramı piyasalaşmayla ilişkili olarak en sık dile getirilen kavramlardan birisi olarak dikkat çekmektedir. Yükseköğretim kurumları daha fazla ve daha iyi öğrenci çekmek, saygınlık kazanmak, daha fazla kaynak elde etmek için; öğrenciler daha iyi bir üniversite ve burs için, öğretim görevlileri de çalışmalarında daha fazla maddi ve manevi kazanç için rekabet halindeler. Türkiye'de her ne kadar finansman devlet tarafından doğrudan üniversitelere aktarılarak sağlandığı için kaynaklar konusunda ABD'deki gibi bir yarış yoktur, ancak rekabet derecesi ve sistem içerisinde işleyişi farklı olsa da her iki ülkede de geçerli bir kavramdır. Türkiye'de rekabet ortamının oluşmasında

devlet daha kontrolcü bir konumdayken, ABD'de devletin daha dolaylı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Yükseköğretim kurumları sadece bulundukları ülke içinde değil aynı zamanda diğer ülkelerdeki yükseköğretim kurumlarıyla da bir rekabet içerisindedir. Uluslararasılaşma kavramı bu noktada devreye girmektedir. Üniversiteler gelirlerini artırmak için farklı ülkelerden öğrenci çekmeyi amaçlamaktadır. Özellikle ABD ve Birleşik Krallık'ta bulunan üniversiteler bu konuda öncü konumdadırlar. Bu anlamda uluslararasılaşma üniversitelerin yaşadığı finansman sorunlarını bir ölçüde aşabilmek için buldukları yöntemlerden birisi olarak değerlendirilebilir. Farklı ülkelerden veya farklı eyaletlerden gelen öğrenciler üniversitenin bulunduğu şehrin, eyaletin veya ülkenin öğrencilerinden çok daha fazla öğrenim ücreti ödeyerek üniversiteye katkı sağlamaktadır. ABD'de bulunan birçok üniversite Çin ve Ortadoğu'nun petrol zengini ülkeleriyle işbirlikleri yaparak daha fazla yabancı öğrenci çekme arayışlarına girmektedir. Bu işbirliği o ülkelerde yerel yerleşkeler açmak şeklinde olabildiği gibi ortak programlar geliştirerek ortak diploma vermek şeklinde de olabilmektedir. Özellikle ABD'de son dönemlerde yerleşkelerde çeşitliliği artırmak amacıyla üniversitelerin başka ülkelerden öğrenci çekme çabaları eşitsizlik yaratan piyasalaşmanın bir boyutu olarak da değerlendirilebilmektedir.

> Yükseköğretimde eşitsizliklerle ilgili önemli konular var. En önemlisi çeşitliliği artırmak adına insanların deneyimlerinin eşitlikçi olmasına yönelik bir şey yapmadan değişik ülkelerden öğrenci ve öğretim elemanını almak sadece bir pazarlama ve promosyon aracıdır. Dediğim gibi bu piyasalaşmayla ilişkilidir çünkü çeşitlilik katma kuruma daha çok öğrenci (dolayısıyla daha çok para) çekmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. (A7)

Piyasalaşmanın Eylemsel Boyutlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Kavramlar ve onlara yüklenen anlamlar aynı olsa bile uygulamada farklı ülkelerde çok farklı süreçler gözlemlenebilmektedir. Bu bölümde piyasalaşma bağlamında dile getirilen kavramların uygulamadaki yansımaları ABD'li ve Türk katılımcıların anlatılarına dayalı olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Öğrenci harçları, eğitim programlarının değişmesi, performans değerlendirme, teknoloji transferleri, üniversite sıralamaları, kâr amacı güden kurumların çoğalması ve pazarlama etkinlikleri bu bağlamda öne çıkan temalardır.

Hem ABD'li hem de Türk katılımcıların anlatılarında benzer temalara değinilmekle birlikte bu temalara ilişkin verilen ayrıntılar değişiklik gösterebilmektedir. Teknoloji transferleri, üniversite-sanayi işbirlikleri, performans değerlendirme veya pazarlama etkinlikleri gibi uygulamalar iki ülkede çok farklı şekilde işleyebilmektedir. Yükseköğretimde piyasalaşmanın yansıması olarak değerlendirilen politika ve uygulamalar Şekil 3'de gösterilmiştir.

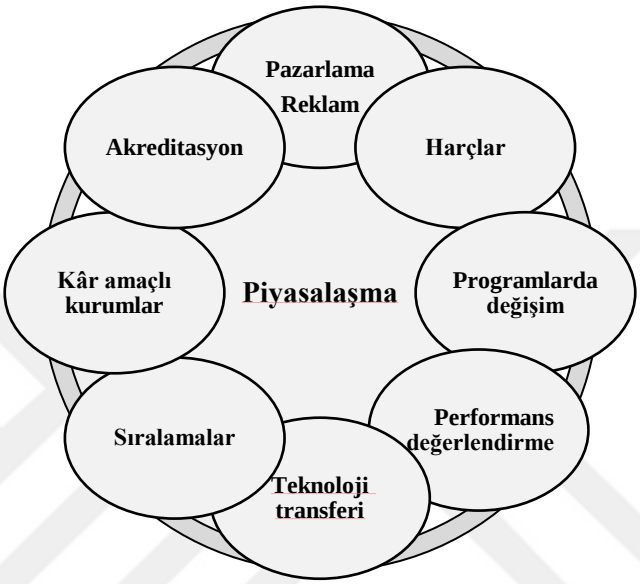

Şekil 3. Piyasalaşmanın Yansımaları

ABD'de üniversitelerin toplumda tanınırlığını artıracak onların kamuoyunda imajını güçlendirecek her türlü pazarlama ve reklam etkinliği daha çok öğrenci çekebilmenin, daha çok gelir elde edebilmenin en önemli yollarından birisi olarak görülmektedir. Son dönemlerde belli bir marka oluşturabilmek ve toplumda olumlu bir algıya sahip olmak için tanınmış öğretim üyeleri istihdam ederek, sosyal medyayı kullanarak, spor takımlarına destek vererek, tişörtlerden televizyon reklamlarına kadar başka birçok araçlarla şirketlerin yapageldiği bütün markalaşma yöntemlerinin yükseköğretimde de kullanıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda üniversitelerin sağladığı burslar ve diğer olanakların hepsi birer pazarlama aracı olarak işe koşulmaktadır.

Türkiye'de vakıf üniversitelerinin internet ortamında ve diğer alanlarda devlet üniversitelerinden pazarlama etkinlikleri konusunda çok daha etkin olduğu ifade edilmiştir. Öğrenciye müşteri olarak bakılmasına vakıf üniversiteleri özelinde

değinilmiştir, ancak hem devlet hem de vakıf üniversiteleri için pazarlama etkinliklerinin geçerli olduğu belirtilmiştir.

> Tanıtımdan reklamına bu da piyasalaşmayla ilgilidir. Pazarlama. Devlet üniversitesi olsanız dahi böyle bir yaklaşım söz konusu olur çünkü rekabet temel bir sorunu beraberinde getiriyor. Kalıcı olma sorununu beraberinde getiriyor. Her ne kadar kaynaklarınız kamu kaynağı olsa bile tanınırlığınızı güvenilirliğinizi yüksek tutmak için rekabet koşullarına uygun piyasa koşullarına uygun davranmak zorundasınız. (T4)

Özellikle ABD için geçerli olan uygulamada diğer bir piyasalaşma göstergesi öğrenim ücretlerinin yüksekliği ve sonucunda öğrenci borçları sorununun yaşanmasıdır. Türkiye'de devlet üniversitelerinin ikinci öğretim dışında ücretsiz olması ve vakıf üniversitelerinin de yükseköğretimdeki payının hem düşük olması hem de öğrenci ücretlerinin ailelerce karşılanması öğrencilerin mezuniyetten sonra ödeyemeyecekleri bir borç yükünün altına girmesini engellemektedir. Hem vakıf hem de devlet üniversitelerinde okuyan öğrencilerin yaşam ve eğitim masrafları için devletten aldıkları kredileri ödemelerinde genel bir sorun yaşanmamaktadır. ABD'de ise sadece devlet değil aynı zamanda özel şirketlerde öğrencilere belli faiz oranlarında kredi verebilmektedir ve toplam öğrenci borcu bir trilyon doların üstündedir (Goldrick, 2016). Bu durumun sürdürülebilir olmadığı ve öğrencileri hileli uygulamaları olan kâr amaçlı özel üniversitelere ve kredi şirketlerine karşı koruyan yasalara gereksinim olduğu belirtilmektedir. 1999-2000 ile 2015-2016 yılları arasındaki dönemde doktora mezunlarının ortalama borçları tıpta uzmanlık bitirenlerde %97, eğitim dışındaki alanlarda doktora tamamlayanlarda %107 ve diğer doktora alanlarını bitirenlerde %105 oranlarında artmıştır (McFarland ve diğerleri, 2018, 22).

> Çok iyi işleyerek eşitsizlik yaratan bir sistem var ve bu yüzden öğrenciler yıllardır borç içinde. Tabii ki öğrenciler şikayetçi fakat diğer güçlerin kâr ve çıkarları ve onların lobileri çok daha güçlü. Demem o ki örnek vermek gerekirse mevcut Eğitim Bakanı Betsy De Vos önceki yönetimin bazı üniversitelere hileli uygulamalarına karşı öğrencileri korumaya yönelik bazı düzenlemeleri kaldırdı. (A5)

Öğrenim ücretleri yükseköğretim kurumlarının bulundukları eyaletlerden gelen öğrenciler için eyalet yönetimlerinde düzenlemeleriyle belli oranda düşük tutulurken eyalet dışından gelen Amerikalı ve yabancı öğrenciler için oldukça yüksek olabilmektedir. Eyalet dışından gelen öğrencilerden daha yüksek ücret almak eyaletlerin

ve federal hükümetin yükseköğretim kurumlarına yaptığı maddi desteğin azalmasının sonucunda bir zorunluluk olarak görülmektedir. Büyük devlet üniversiteleri ve elit özel üniversitelerin ücretlerinin çok yüksek olması öğrencileri öğrenim ücretlerinin en makul düzeyde olduğu yerel yüksekokullara yönlendirilmektedir. Ayrıca gereksinime göre verilen bursların azalmasının öğrencileri kredi almaya zorladığı ve üzerlerindeki borç yükünü artırdığına değinilmektedir. ABD Ulusal Eğitim İstatistiklerine (2018) göre 2015-2016 öğretim yılında ilk kez tam zamanlı olarak lisans eğitimine başlayan öğrenciler için burslar çıkarıldıktan sonra ortalama net eğitim ücreti devlet üniversitelerinde okuyanlar için 13,400 dolar, kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerde okuyanlar için 26,200 dolar ve kâr amacı güden yükseköğretim kurumlarında okuyanlar için 22,300 dolar olarak verilmiştir (McFarland ve diğerleri, 2018, 210).

> Piyasalaşmanın yansıması olan en çarpıcı uygulama son yıllarda üniversite harçlarının katlanarak artmasıdır. 1980'lerin ortasına kadar California ve New York devlet üniversiteleri sistemleri ücretsizdi ve şimdi eyalet dışından olanlar için 40 bin ya da 50 bin dolar ve sanırım eyalet içinden öğrenciler için de 15 bin dolar. Bu çok çarpıcı bir değişim. Bunun nedeni eyalet yönetimlerinin finansmanda diğer bazı alanları yükseköğretime tercih etmiş olmaları. (A8)

Türkiye'de piyasalaşma bağlamında harçlarla ilgili özellikle 1980 sonrasında yaşanan süreç ABD'deki süreçle tam olarak örtüşmemektedir. 1980'lerde vakıf üniversitelerinin kurulabilmesine olanak sağlayan yasal düzenlemelerden sonra kurulan vakıf üniversiteleri öğrencilerinden belli oranlarda öğrenim ücreti istemektedir. Bu süreçte hem vakıf üniversitelerinin sayısında hem de öğrenim ücretlerinde kayda değer artışlar olmuştur. Bu açıdan ABD'deki ücret artışlarıyla bir paralellik kurulabilir. Bunun dışında ise harçlar özelinde piyasalaşma bağlamında kesintisiz bir eğilimden söz etmek olanaklı değildir. T1 Türkiye'deki süreçle ilgili olarak şöyle demektedir:

> Aslında yükseköğretimin piyasalaşmasıyla ilgili olarak aslında ilk söyleyeceğimiz belki de şu Türkiye'de: Yükseköğretimin öğrenim ücreti veya katkı payı ile ilgili meselelerin gündeme çıktığı yıllar. O da ne zaman. Herhalde 80'nin ortalarında falan. Yükseköğretimde öğrencilerden ücret alınması. 1990 başlarında 2. öğretimin ortaya çıkması. (T1)

Türkiye'de öğrenci katkı paylarının alınmaya başlandığı yıllardan itibaren üniversitelere ve bölümlere değişen oranlarda harçlar alınmış ve zaman içinde çeşitli harç artışları gerçekleşmiştir. 2012 yılında katkı payı uygulamasına son verilinceye kadar

yükseköğretimde en çok tartışma ve çatışma konularından birisi olan öğrenci katkı payları günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Devlet üniversitelerinde düşük oranda harçların olması gerektiğini söyleyenlerle birlikte hiçbir düzeyde hiçbir programdan harç alınmaması gerektiğini savunanlar da vardır.

Yükseköğretimde eğitim programlarındaki değişim piyasalaşmanın uygulama boyutundaki temalardan bir diğeridir. İş piyasasındaki beklentileri karşılamaya dönük programların açılması, programların öğrencilerin istemleri doğrultusunda değiştirilmesi, geleneksel tek disiplinli programların yerine disiplinler arası programların açılması, çevrimiçi eğitim programlarının yaygınlaşması ABD'li katılımcılar tarafından dile getirilen gelişmelerdir. "Bence yükseköğretimde piyasalaşma fikirleri programların doğasını, fiyatını, yapısını kökten değiştirdi." (A5)

"ABD'de çok az yükseköğretim kurumu piyasayı düşünerek hareket etmekten vazgeçebilir. Bu sundukları programlarla ilgili değişikliklerde ve kararlarda da geçerlidir." (A9) Geleneksel olarak programlarla ilgili kararlarda daha çok akademisyenler etki ve yetki sahibiyken günümüzde daha çok öğrenciler ve yöneticilerin belirleyici olduğu değerlendirilmektedir. Öğrencilerden gelecek finansal kaynağa gereksinimi olan üniversiteler programların açılması, kapanması veya değerlendirilmesinde onların ve iş piyasasının istek ve beklentileri doğrultusunda hareket etmektedirler. "Önce piyasaya gidip oradaki boşluğun, gereksinimin ne olduğuna bakmamız gerekiyor. Önceden toplumun gereksinimlerini bilerek bir program tasarlıyor, öğrenciler bu programa katılıyor ve ne iş yapacağına mezuniyetten sonra bakıyordu. Bu artık böyle değil." (A4) Yeni programların açılmasında programın iş piyasasında bir karşılığının olup olmadığı ve mezunlarının iş bulup bulamayacakları en önemli açılma kriterlerden birisi durumuna gelmiştir. "İş piyasasının gereksinimleri ile yükseköğretim kurumlarının programları arasında bir uyum vardır." (A1)

İş piyasasında bir karşılığı olmayan özellikle beşeri bilimlerde tarih, felsefe, sosyoloji ve edebiyat gibi geleneksel birçok bölüm ve disiplin hem öğrenci sayıları hem de araştırmacılar açısından daralma yaşarken piyasada karşılığı olan bir işe yetiştirmeye yönelik alanlar önem kazanmaktadır. Disiplinler arası çalışmalar ve programlar yaygınlaşmaktadır. ABD'de yükseköğretim programlarında yaşanan değişim Türkiye'yle karşılaştırmalı olarak şöyle özetlenmiştir:

> Amerikan üniversiteleri son 30-40 yılda giderek daha piyasa merkezli duruma geldi. Aslında değiştiler. Artık birçok üniversitede geleneksel akademik

> disiplinleri bulmak zor. Örneğin felsefenin, sosyolojinin öğretildiği üniversiteleri bulmak zor. Mühendislik fakültelerinde bile disiplinler elektrik mühendisliği veya makine mühendisliği olarak adlandırılmıyor. Bunların çok disiplinli yeni adlandırılmaları var. Amerikan sisteminin etkilediği Türk Üniversiteleri hâlâ 1960'lar, 1970'ler ve 1980'lerdeler. Geleneksel disiplinleri sunuyorlar ve disiplinler arası çalışmalarla fazla ilgilenmiyorlar. (A2)

ABD'de yükseköğretim programlarında piyasalaşma bağlamında kayda değer değişimlerden bir diğeri de çevrimiçi öğretim programlarının yaygınlaşması olmuştur. Üniversiteler çok fazla altyapı yatırımı yapmak zorunda kalmadan çok sayıda öğrenciye hizmet verebilmek amacıyla çevrimiçi sunulan derslerin ve programların sayısını artırmışlardır. Bütün ders ve programların çevrimiçi sunulduğu fakülteler ve hatta akredite olmuş çevrimiçi üniversiteler kurulmuştur. "Üniversiteler yeni pazarlar bulmak zorunda. Yeni öğrenciler çekmek zorunda. Akademik programların sunumunda uzaktan eğitim veya çevrimiçi eğitim gibi yeni yollar bulmak zorunda. … Bu piyasalaşmanın bir dışavurumu" (A6)

ABD'de üniversitelerin programlarındaki değişimi yönlendiren merkezi bir planlama kurulu veya devlet kurumu yoktur. Türkiye'de ise hem devlet üniversitelerinde hem de piyasa merkezli işleyen vakıf üniversitelerinde programlarla ilgili kararların alınmasında YÖK'ün belirgin bir etkisi ve yetkisi vardır. Öğrenci tercihleri ve iş piyasası beklentileri eğitim programlarında yaşanan değişimlerde ABD'deki gibi doğrudan etkili olmasa da önemli olduğu değerlendirilmektedir. İşgücü piyasasında bir karşılığı olmayan sosyoloji ve felsefe gibi alanlar yerine iş bulma olasılığının çok daha yüksek olduğu sağlık bilimleri veya hukuk alanları öğrenciler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Eskiden öğrenciler tarafından daha çok tercih edilen ve üniversite sınavı sonuçlarına göre daha yüksek puanlarla öğrenci alan bazı bölümler çekiciliğini yitirmekte onların yerine özellikle iş bulma olanaklarının daha çok olduğu bölümlerin puan ve çekiciliği artmaktadır.

> Hangi vakıf üniversitesini açarsanız açın mutlaka teknoloji temelli ya da popüler mesleklere yönelik bölümleri görürsünüz. En başta da sağlık tıp alanında. Bu piyasanın Türk yükseköğretimine vakıf üniversitesi olarak yansıması. Bunun yanında YÖK dinamikleri var. Devlet üniversiteleri de aynı piyasa etkilerini yaşıyorlar. Ama tabii ki vakıf üniversiteleri kadar yoğun değil. (T5)

Bu bağlamda öğrenci tercihlerini belirleyen etmenlerden birisi aynı zamanda piyasalaşmanın uygulamada bir boyutu üniversite ve bölüm sıralamalarıdır. "Arasında

kurumların gelirlerinin de olduğu ölçütlere göre sıralamalar piyasalaşmanın bir tezahürüdür" (A7). Üniversite sıralamaları ABD'de uzun yıllardır yapılmakta ve çeşitli itirazlar olmakla birlikte giderek yaygınlaşmaktadır. Türkiye'de de son dönemlerde hem ülke içinde TUBİTAK tarafından yapılan Yenilikçi ve Girişimci Üniversiteler Sıralaması gibi üniversite sıralamalarına yönelik çalışmalar yapılmakta hem de uluslararası üniversite sıralamaları daha yakından izlenmektedir. Bu sıralamalarda üst sıralarda yer bulmak üniversiteler tarafından iyi bir reklam ve tanıtım aracı olarak düşünülmekte bu doğrultuda daha üst sıralarda yer alabilmek için ilgili göstergelere yönelik etkinlikler içine girilmektedir. Sıralama ölçütlerinde yer verilen göstergeler ise doğrudan veya dolaylı olarak piyasa etkilerini yansıtabilmektir.

> Öğrenci portföyü açısından bakarsanız tabi ki "ranking"ler üniversite sıralamaları önemli piyasa araçları aslında önemli reklam araçları. … Buraya yönelik üniversitelerin vakıf üniversitelerinin politikalar geliştirdiğini görüyoruz; kurumsal politikalar. Kendi kurumum da dahil oradaki maddeler neyse oraya yönelik bir şeyler yapıp üst sıralara çıkmaya çalışıyorlar. Bunlar bile piyasanın pazarlama ayağının getirdiği ne diyelim etkiler. (T5)

Akreditasyon ve hesap verebilirlik piyasalaşmanın uygulamada yansımaları olarak değerlendirilmekte ancak ABD ve Türkiye'de bu süreçlerin çok farklı işlediği görülmektedir. Bu süreçler Türkiye için geçerli olmayan süreçler olarak algılanmaktadır. "Akreditasyon süreçleri; dış akreditasyon. Bu kurumun hesap verebilir olması lazım. Özel sektörde kâr maçlı bir kontrol var orda da gerçek bir üniversite dinamizmi yok. Kamuda da şey [denetim] yok." (T6) YÖK bu konuda Türkiye'de tek yetkili ve doğrudan etkili kurumdur ve bu yetkiyi doğrudan kullanmak yerine YÖK'ün öncülüğünde dış kontrol ve akreditasyon çalışmaları yapıldığı bilinmektedir. ABD'de ise " yükseköğretim kurumları bağımsız kuruluşlarca akredite edilmekte ve bağımsız bir kurul standartları koymakta ve bu kurumlara yükseköğretim piyasasında nitelikli bir eğitim-öğretim yürüttüğünü söyleyebilme olanağı vermektedir." (A4) Hesap verebilirlik akreditasyon süreçlerinde nitelikle ilgili beklentileri karşılayabilme bağlamında değinilen diğer bir öğedir. "Artan hesap verme sorumluluğu piyasalaşmanın bir yansımasıdır. İlginç olan şu ki yükseköğretim ne kadar piyasa merkezli duruma gelirse, öğrenciler yükseköğretimin finansal yükünü ne kadar fazla yüklenirse o kadar hesap verme çağrıları artar." (A11) "Hesap verebilirlik önlemleri hayata geçiriliyor. Artık üniversiteler karşılıksız finansal destek almıyorlar. Sonuçlarla ilgili performanslarını kanıtlamak zorundalar " (A9)

Türkiye'de hesap verebilirlik süreçleri piyasalaşmayla ilişkilendirilmekle birlikte uygulamada başka etkenlerin var olduğu ve bu konuda sistemli ve nesnel yaklaşımların olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yükseköğretim kurumlarının öğrencileri, mezunları ve çalışanları ile ilgili düzenli bir izleme ve değerlendirme altyapılarının bulunmadığı nitelik ve verimlilikle ilgili göstergelerin bulunmadığı belirtilmektedir. Türkiye'de de yükseköğretim kurumlarının verimli ve etkili çalışması bağlamında hesap verebilirlikle ilgili çalışmalar yapılmaktadır. "İç denetim var. Performansı verimliliği nasıl artırırız diye birtakım çalışmalar. Ama bu da piyasalaştırma sürecinin bir alt ayağı imiş gibi geliyor." (T2) "Yükseköğretimin piyasalaşması veya ne dersek diyelim sonuçta yükseköğretim kurumlarının etkili çalışması bizi ilgilendiriyor. Performans düzeylerinin belli bir noktada olması lazım. Yükseköğretim kurumlarının iyi bir veri derleme sistemine sahip olması lazım." (T1) Türkiye'de bunu [hesap verebilirlik] şeye bağlamaya çalışıyorlar işte kurum içi değerlendirme. Üniversiteler artık değerlendirme tabi tutuluyor ama bunun herhangi bir sonucu yok. (T3) "Hani 40 değil de 80 (öğretim elemanı) olsa kim bunun hesabını soracak. O açıdan verimlilik Türkiye de yapılan bir tartışma ve bizim aslında bu kadrolaşma falan da burayla ilgili bir sorun. Bizim hesap verebilirlik gibi bir sistemimiz yok." (T9)

Hem ABD'de hem de Türkiye'de son dönemlerde uygulamada kayda değer diğer bir süreç yükseköğretim kurumu sayısındaki değişimdir. 2000-2001 öğretim yılından günümüze ABD'deki yükseköğretim kurumu sayısında sürekli bir artış eğilimi gözlenmezken Türkiye'deki yükseköğretim kurumu sayısı önemli oranda artmıştır. Her iki ülkedeki gelişmeleri de yakından izleyen ABD'li bir katılımcı konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

> Sizin de bildiğiniz gibi Türkiye'de yükseköğretim olanaklarındaki son dönemdeki büyük artışın nedenlerinden biri yükseköğretim isteminde bulunan artan bir genç nüfus için sözgelimi Hacettepe ve İstanbul Üniversitesi gibi eski devlet üniversitelerinin ulaşılamaz hale gelmesidir ve bu yüzden yeni fırsatlar ortaya çıkmak durumundadır. Bu bağlamda özel kurumların hızlı bir şekilde ortaya çıkmasıyla yükseköğretimde kayda değer bir piyasalaşma yaşanmıştır. Bununla karşılaştırıldığında ABD örneğindeki değişim oldukça sınırlıdır. (A2)

ABD'de Ulusal Eğitim İstatistikleri (2018) verilerine göre 2000-2017 yılları arasında iki yıllık ve dört yıllık devlet ve kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerin sayılarında hatırı sayılır bir değişim yaşanmazken dört yıllık kâr amacı güden özel üniversitelerin sayısındaki dalgalanma dikkat çekicidir. 2000-2001 öğretim yılında 207

olan kâr amacı güden dört yıllık üniversite sayısı 2012-2013 öğretim yılında üç katıdan fazla artarak 710'a çıkmıştır. 2016-2017 öğretim yılında ise kâr amacı güden dört yıllık kurumların sayıları 402'ye düşmüştür. Buna göre yükseköğretim piyasası içinde kâr amacı güden 308 üniversitenin çeşitli nedenlerle kapandığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'de ise hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin sayısında 2000 yılından günümüze çok önemli artışlar yaşanmıştır. 2000 yılında 72 olan devlet üniversitesi sayısı %58 artarak 129'a; 22 olan vakıf üniversitelerinin sayısı da üç katından fazla bir artışla 72'ye çıkmıştır. Bu dönemde ayrıca beş yeni vakıf meslek yüksekokulu açılmıştır. Bu değişim Türkiye'de yükseköğretimin büyük oranda kitleselleşmesini sağlarken yükseköğretimde nitelikle ilgili endişeleri de beraberinde getirmiştir.

ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Yükseköğretimde Piyasalaşma Konusundaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşmaya ilişkin görüşleri hazırlanan İngilizce ve Türkçe anketlerin ikinci bölümlerinde yer alan maddelere verilen yanıtlara dayalı olarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu maddelerde yükseköğretimde piyasalaşma ile ilgili olduğu değerlendirilen çeşitli olgu, uygulama ve politikalara ilişkin önermelere yer verilmiş ve bu önermeler hakkında ABD ve Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin görüşleri betimlenmiştir. Yükseköğretimde piyasalaşmaya yönelik İngilizce ve Türkçe anketlerde ortak olan önermelere ABD'li ve Türk yükseköğretim yöneticilerin katılma düzeyleri Çizelge 12'de sunulmuştur.

Çizelge 12

ABD'li ve Türk Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşma Algıları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyo-rum		Kısmen Katılıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	TR %	*ABD %*	*TR %*	*ABD %*	*TR %*	*ABD %*	*TR %*	*ABD %*	*TR %*	*ABD %*
Yükseköğretim kamusal bir hizmet olarak düşünülmelidir. (M1)	0.8	0.8	3.0	2.6	15.0	7.6	32.3	17.8	48.9	71.2
Devlet üniversiteleri daha girişimci olmalıdır. (M2)	2.3	3.4	5.3	11.9	15.0	30.5	36.8	35.6	40.6	18.6
Devlet üniversiteleri sanayiyle işbirliği yapmalıdır. (M3)	0.7	0.0	2.3	15.4	13.5	31.6	24.1	35.9	59.4	17.1
Devlet üniversiteleri yalnız devlet desteği almak yerine kendi kaynaklarını oluşturmalıdır. (M4)	4.5	12.7	10.4	22.9	26.9	29.7	30.6	22.0	27.6	12.7
Devlet üniversiteleri öğrencilerine müşteri gibi davranmalıdır. (M5)	54.5	34.7	23.2	23.7	11.9	19.6	5.2	14.4	5.2	7.6
Yükseköğretim, alınıp satılan özel bir mal/hizmet olarak düşünülmelidir. (M6)	54.1	39.5	24.9	28.5	12.0	14.3	4.5	10.1	4.5	7.6
Üniversite rektörleri, üniversiteleri büyük şirketlerin CEO'ları gibi yönetmelidir. (M7)	27.1	29.4	25.5	28.6	25.6	24.4	15.8	10.9	6.0	6.7
Devlet üniversiteleri piyasadaki şirketler gibi sundukları hizmetlerde kâr etmeye odaklanmalıdır. (M8)	36.4	43.7	27.3	31.1	25.7	15.1	8.3	8.4	2.3	1.7
Devlet üniversiteleri pazarlama etkinliklerine vakıf/özel üniversiteler kadar bütçe ayırmalıdır. (M9)	15.2	14.4	24.2	28.8	36.3	29.7	15.2	20.3	9.1	6.8
Sunulan hizmetlerin reklamı, tanıtımı ve pazarlanması devlet üniversiteleri için çok önemlidir. (M10)	6.8	5.2	19.5	8.6	42.1	23.3	21.1	42.2	10.5	20.7
Devlet üniversiteleri piyasadaki büyük işletmeler gibi etkinlik göstermelidir. (M11)	20.1	38.1	21.6	28.8	29.9	17.8	22.4	13.6	6.0	1.7
Devlet üniversiteleri gelirlerini artırmak için daha çok uluslararası öğrenci çekmelidir. (M12)	11.9	8.4	19.4	29.4	32.2	37.8	23.1	16.8	13.4	7.6
Devlet üniversiteleri çeşitliliği artırmak için daha çok uluslararası öğrenci çekmelidir.(M13)	4.5	0.9	14.9	1.7	21.7	18.8	34.3	39.3	24.6	39.3
Piyasa koşullarında rekabet, devlet üniversitelerini daha verimli kılmaktadır. (M14)	15.8	12.0	20.5	25.6	31.1	34.2	26.5	21.4	6.1	6.8
Devlet bütçesinden üniversitelere ayrılan kaynağın azaltılması onları daha verimli kılmaktadır. (M15)	36.6	19.5	36.6	30.5	11.5	28.0	12.2	17.8	3.1	4.2

Çizelge 12'de görüldüğü gibi "Yükseköğretim kamusal bir hizmet olarak düşünülmelidir." önermesine (M1) hem ABD'deki hem de Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin verdiği yanıtlar "kesinlikle katılıyorum" üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu maddeye ABD'li yükseköğretim yöneticilerin %71.2'si; Türk yükseköğretim yöneticilerin %48.9'u "kesinlikle katılıyorum" yanıtını vermiştir. Bu maddeye ilişkin toplamda ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin %97.6'sı ve Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerin %96.8'i katılma yönünde görüş bildirmiştir.

Birinci maddedeki (M1) önermenin ters anlamda başka bir şekilde ifadesi olan "Yükseköğretim, alınıp satılan özel bir mal/hizmet olarak düşünülmelidir." maddesine (M6) verilen yanıtlar birinci maddeye verilen yanıtlara zıt yönde benzemektedir. Bu önermeye Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %54.1'i "kesinlikle katılmıyorum", %24.9'u "katılmıyorum" şeklinde yanıtlarken; ABD'li yükseköğretim yöneticilerin %39.5'i kesinlikle katılmadığını, %28.5'i da katılmadığını belirtmiştir. Yükseköğretimin özel bir hizmet olarak düşünülmesi gerektiğini düşünen ABD'li ve Türk yükseköğretim yöneticilerinin oranının ise sırasıyla %17.7 ve %9 olduğu görülmektedir.

Aynı önerme hakkındaki iki maddeye, M1 ve M6, bakıldığında ABD ve Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin büyük çoğunluğunu yükseköğretimin kamusal bir hizmet olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Mevcut yükseköğretim sistemleri açısından yükseköğretimin kamusal olma niteliğinin daha az olduğu ABD'de yükseköğretim yöneticilerinin Türk yöneticilere göre yükseköğretimin kamusal bir hizmet olarak sunulması gerekliliğine daha yüksek oranlarda katıldıkları ve yükseköğretimin özel bir hizmet olarak düşünülmesi gerektiği önermesine de Türk yükseköğretim yöneticilerinin oranına yakın katılmama yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu durum ABD'de yükseköğretim yöneticilerinin, ABD'de yükseköğretimin kamusal niteliğinin azalması ve özel bir mal/hizmet olarak sunulması sonucunda karşılaşılan olumsuz deneyimlerin sonucu olabilir.

"Devlet üniversiteleri daha girişimci olmalıdır." maddesi (M2) için ortaya çıkan bulgulara bakıldığında Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerin ABD'deki yükseköğretim yöneticilerine göre daha güçlü bir şekilde önermeye katılma yönünde yanıtlar verdikleri görülmektedir. Bu madde için Türkiye'deki yöneticilerin %40.6'sı "kesinlikle katılıyorum"; %36.8'i ise "katılıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Bu oranlar ABD'li yöneticiler için sırasıyla %18.6 ve %35.6'dır. Bu maddeye ABD'li yöneticilerin %15.3'ü; Türk yöneticilerin de %7.6'sı katılmama yönünde (kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum) yanıtlar vermiştir (Çizelge, 12). Türkiye'de girişimci üniversite olgusu

ABD'ye göre daha yeni bir olgu olmakla birlikte ona ilişkin Türk yöneticilerin ABD'li yöneticilere göre daha olumlu bir algıya sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Çizelge 12'de "Devlet üniversiteleri sanayiyle işbirliği yapmalıdır." önermesini içeren üçüncü madde (M3) için ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin %17.1'i, Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin ise %59.4'ü "kesinlikle katılıyorum" şeklinde görüş bildirmiştir. Bu maddeye ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin %15.4'ü, Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin ise sadece %2.3'ü "katılmıyorum" yanıtını vermiştir. Buna göre devlet üniversitelerinin sanayiyle işbirliği yapması gerektiği önermesini Türk yükseköğretim yöneticilerinin çok daha güçlü bir şekilde destekledikleri görülmektedir.

Çizelge 12'de yer alan "Devlet üniversiteleri yalnız devlet desteği almak yerine kendi kaynaklarını oluşturmalıdır." (M4) maddesine verilen yanıtlara bakıldığında Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %26.9'u "kısmen katılıyorum", %30.6'sı "katılıyorum", "%27.6'sı de "kesinlikle katılıyorum" şeklinde görüş bildirirlerken, ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin %29.7'si "kısmen katılıyorum", %22'si "katılıyorum" ve %12.7'si de "kesinlikle katılıyorum" şeklinde görüş bildirmiştir. Bu maddeyle ilgili ABD'li yükseköğretim yöneticilerin %35.6'sı olumsuz görüş bildirirken, Türk yükseköğretim yöneticilerinin %14.9'u olumsuz görüş bildirmiştir. Bu sonuç üniversitelerin kendi kaynaklarını oluşturması gerektiği önermesinin Türk yükseköğretim yöneticilerince daha çok benimsendiğini ortaya koymaktadır.

"Devlet üniversiteleri öğrencilerine müşteri gibi davranmalıdır." önermesine (M5) hem ABD hem de Türkiye'deki yükseköğretim yöneticileri büyük oranda katılmadıklarını belirtmişlerdir. "Katılmıyorum" ve "kesinlikle katılmıyorum" şeklinde yanıt veren Türk yükseköğretim yöneticilerinin oranı sırasıyla %23.2 ve %54.5 iken, bu oran ABD'li yükseköğretim yöneticileri için %23.7 ve % 34.7'dir. Bu önermeye ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin %14.4'ü "katılıyorum", %7.6'sı "kesinlikle katılıyorum" yanıtını verirken, Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %5.2'si "katılıyorum" ve diğer bir %5.2'si de "kesinlikle katılıyorum" şeklinde görüş bildirmişlerdir (Çizelge 12). Türk yükseköğretim yöneticilerin öğrencileri müşteri olarak görme önermesine karşı daha olumsuz bir algıya sahip oldukları görülmektedir. Başka bir deyişle, Türk yükseköğretim yöneticileri daha düşük oranda öğrencileri müşteri olarak görmektedir.

Çizelge 12'de görüldüğü üzere 7. maddedeki (M7) "Üniversite rektörleri, üniversiteleri büyük şirketlerin CEO'ları gibi yönetmelidir." önermesine Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %52.6'sı ve ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin ise %58'i "katılmıyorum" veya "kesinlikle katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Bu önermeyi ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin %24.4'ü "kısmen katılıyorum", %10.9'u "katılıyorum" ve %6.7'si "kesinlikle katılmıyorum" şeklinde yanıtlarken Türk yükseköğretim yöneticilerinin %25.6'sı "kısmen katılıyorum", %15.8'i "katılıyorum" ve %6'sı "kesinlikle katılıyorum" şeklinde yanıtlamıştır. Buna göre her iki yönetici grubunun da büyük oranda yükseköğretim yönetimini özel şirketlerin yönetiminden farklı olması gerektiğini düşündükleri değerlendirilebilir.

Çizelge 12'e göre 8. maddedeki (M8) "Devlet üniversiteleri piyasadaki şirketler gibi sundukları hizmetlerde kâr etmeye odaklanmalıdır." önermesine Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %36.4'ü "kesinlikle katılmıyorum", %27.3'ü "katılmıyorum" derken, ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin %43.7'si "kesinlikle katılmıyorum" %31.1'i de "katılmıyorum" şeklinde cevaplamıştır. Bu önermeye Türk yükseköğretim yöneticilerinin %25.7'si, ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin de %15.1'i kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir. Her iki grupta da yükseköğretim yöneticilerinin büyük çoğunluğu üniversitelerin sundukları hizmetlerde kâr etmeye odaklanmaları gerektiği konusunda olumsuz görüş bildirmişlerdir. Bu görüşleri bir önceki önermede belirttikleri yükseköğretim yöneticilerinin üniversiteleri özel şirket yöneticilerinden farklı olması gerektiğine ilişkin yanıtlarıyla da benzerlik göstermektedir.

Çizelge 12'deki 9. madde (M9) "Devlet üniversiteleri pazarlama etkinliklerine vakıf/özel üniversiteler kadar bütçe ayırmalıdır." ve 10. madde (M10) "Sunulan hizmetlerin reklamı, tanıtımı ve pazarlanması devlet üniversiteleri için çok önemlidir." önermelerini içermektedir. Buna göre Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinden 9. maddeye kesinlikle katılmayanların oranı %15.2, katılmayanların oranı %24.2 ve kısmen katılanların oranı %36.3'tür. Bu oranlar ABD'li yükseköğretim yöneticileri için sırasıyla %14.4, %28.8 ve %29.7'dir. İki grubun oranları bu madde için benzerdir. Her iki grupta da yükseköğretim yöneticilerinin yaklaşık ¼'ü devlet üniversitelerinin pazarlama etkinlikleri için vakıf/özel üniversiteleri kadar bütçe ayırması gerektiğini belirtmiştir. Ancak 10. maddeye verilen yanıtlar incelendiğinde, reklam ve pazarlamanın önemli olduğuna ilişkin önermeye ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin katılma yönündeki görüşlerinin oranları (%62.9) Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin oranlarına (%31.6) göre oldukça yüksektir. Bunun nedeni ABD'de çok daha rekabetçi ve serbest

bir yükseköğretim piyasasının varlığı nedeniyle öğrenci çekebilmek için üniversitelerin rekabet içinde olmaları gösterilebilir.

"Devlet üniversiteleri piyasadaki büyük işletmeler gibi etkinlik göstermelidir." maddesine (M11) Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %20.1'i "kesinlikle katılmıyorum", %21.6'sı ise "katılmıyorum" şeklinde görüş bildirmiştir. Bu oranlar ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinde sırasıyla %38.1 ve %28.8'dir. Üniversitelerin piyasadaki şirketler gibi etkinlik göstermesi durumunun olağan olduğu ABD'de olumsuz görüş bildiren yükseköğretim yöneticilerinin oranının Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinden yaklaşık %25 daha yüksek olması kayda değerdir. Ayrıca ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin toplamda sadece %33.1'i bu önermeye "kısmen katılıyorum", "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" yanıtlarını verirken, Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %58.3'ü önermeye olumlu yönde (kısmen katılıyorum, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum) yanıt vermiştir (Çizelge 12). Türk yükseköğretim yöneticilerinin bu önermeye verdikleri yanıtlar daha önce benzer önermelere verdikleri yanıtlardan da farklıdır. Türk yükseköğretim yöneticileri üniversite yöneticilerinin üniversiteyi özel şirketlerin CEO'ları gibi yönetmesi ve üniversitelerin hizmetlerinde özel şirketler gibi kâr amacı gütmesine karşı olumsuz bir görüşe sahip oldukları görülürken devlet üniversitelerinin büyük şirketler gibi etkinlik göstermesi gerektiği önermesini daha olumlu algılamıştır.

Çizelge 12'de 12. madde (M12) "Devlet üniversiteleri gelirlerini artırmak için daha çok uluslararası öğrenci çekmelidir." ve 13. madde (M13) "Devlet üniversiteleri çeşitliliği artırmak için daha çok uluslararası öğrenci çekmelidir." (M13) önermelerini içermektedir. 12. maddeye katılma yönünde yanıtlar veren Türk yükseköğretim yöneticilerinin oranı %68.7; ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin oranı %62.2'dir. Türkiye ve ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin üniversitelerin çeşitliliği artırmak için daha çok uluslararası öğrenci çekmesi önermesine katılma oranları ise çok daha yüksektir. ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin sadece %2.6'sı, Türk yükseköğretim yöneticilerinin ise %19.4'ü bu önermeye ilişkin katılmama yönünde görüş bildirmişlerdir. Birçok farklı ulustan ve kültürden öğrencinin eğitim gördüğü Amerikan üniversitelerinde yükseköğretim yöneticilerinin özellikle çeşitliliğin artırılması için uluslararası öğrencilere karşı daha benzeşik olan Türk üniversitelerinin yöneticilerine göre daha yüksek oranda olumlu algıya sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Çizelge 12'de yer alan madde 14 (M14) "Piyasa koşullarında rekabet, devlet üniversitelerini daha verimli kılmaktadır." önermesini; madde 15 (M15) "Devlet

bütçesinden üniversitelere ayrılan kaynağın azaltılması onları daha verimli kılmaktadır." önermesini içermektedir. Çizelge 12'den izlenebileceği gibi birinci önermeye ilişkin ABD'deki yükseköğretim yöneticilerin ve Türk yükseköğretim yöneticilerinin katılma ve katılmama oranları birbirine yakındır. Bu önermeye Türk yükseköğretim yöneticilerinin toplamda %36.3'ü katılmama; %63.7'si katılma yönünde görüş bildirmişlerdir. ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin ise %37.6'sı katılmama; %62.4'ü katılma doğrultusunda görüş bildirmişlerdir. Buna göre her iki gruptaki katılımcıların büyük oranda devlet üniversitelerinin rekabet etmesinin verimliliğe etkisinin olumlu olacağı algısına sahip oldukları görülmektedir.

Devlet bütçesinden üniversitelere ayrılan kaynağın azaltılmasının üniversiteleri daha verimli kılacağı önermesine ilişkin ise Türk ve ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin katılma oranları farklılaşmaktadır. Bu önermeye ABD'li yöneticilerin yarısı katılma; diğer bir yarısı katılmama doğrultusunda yanıtlar vermiştir. Türk yükseköğretim yöneticilerinin ise %73.2'si katılmama doğrultusunda (%36.6 kesinlikle katılmıyorum, %36.6 katılmıyorum) görüş belirtmiştir. Türk yükseköğretim yöneticilerinin büyük çoğunluğunun devlet üniversitelerine devlet desteğinin azalmasının verimliliğe olumlu etki yapacağı düşüncesine katılmadıkları anlaşılmaktadır. Bu önermeye ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin de %50'sinin karşı olmasına karşın olumsuz görüş bildiren Türk yükseköğretim yöneticilerinin oranı daha yüksektir. Bu durum ABD'deki ve Türkiye'de yükseköğretim finansmanındaki farklılığın bir yansıması olabilir. Türkiye'de devlet üniversiteleri neredeyse tamamen devlet tarafından finanse edilirken ABD'de devlet kaynaklarının yanında harçlar, bağışlar ve üniversitelerin ticari etkinlikleri gibi daha farklı finansman kaynakları da bulunmaktadır.

İngilizce ve Türkçe anketlerde ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yapılanmalarının ve uygulamalarının farklı olması nedeniyle İngilizce ve Türkçe anketlerde ortak olmayan maddelere yer verilmiştir ve bu maddeler ayrı ayrı çözümlenmiştir. ABD'de yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında yer verilen ABD'ye özgü önermeler hakkında Amerikalı yükseköğretim yöneticilerinin görüşleri Çizelge 13'te gösterilmiştir.

Çizelge 13

ABD'li Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşmaya İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kısmen Katılıyorum %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Devlet kâr amacı güden özel üniversitelere mali destek sağlamalıdır.	68.7	18.6	9.3	2.5	0.9
Devlet kâr amacı gütmeyen özel üniversitelere mali destek sağlamalıdır.	26.9	24.4	26.1	16.7	5.9
Kar amacı güden özel üniversitelerin yaygınlaşması devlet üniversiteleri için bir tehdittir.	12.5	20.2	19.3	34.5	13.5
Bazı disiplinler piyasa baskısı nedeniyle ikinci plana atılmaktadır.	4.2	5.8	21.0	34.5	34.5
Piyasa etkisi beşeri bilimlerin üniversitelerdeki konumunu zayıflatmaktadır.	3.4	12.6	15.1	33.6	35.3
Özel fonlar için rekabet etmek devlet üniversitelerini daha verimli kılmaktadır.	15.4	30.8	29.9	20.5	3.4

Çizelge 13 incelendiğinde ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin kâr amacı güden özel üniversiteler ile kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerin devlet tarafından maddi olarak desteklenmesi hakkında görüş farklılıkları açıkça görülmektedir. ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin toplamda %87.3'ü kâr amacı güden özel üniversitelerin devletçe desteklenmesine karşı görüş bildirirken, kâr amacı gütmeyen özel üniversitelere devletçe mali destek verilmesi önermesine katılmama yönünde görüş bildirenlerin oranı %51.3 olmuştur. ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin yaklaşık yarısı kâr amacı gütmeyen üniversitelere devlet tarafından maddi destek verilmesine olumlu bakmaktadırlar. ABD'de kâr amacı gütmeyen özel üniversiteler arasında ülkenin en köklü ve saygın yükseköğretim kurumları vardır. Bu kurumlar çok yüksek bağışlar ve harçlarla çok büyük bütçelere sahiptir. Buna karşın yükseköğretim yöneticilerinin yaklaşık yarısı bu kurumların devletçe desteklenmesi önermesine olumlu bakarken katılımcıların büyük çoğunluğu çok eski geçmişleri olmayan ve öğrenci harçlarına bağımlı, kâr amacı güden üniversitelerin desteklenmemesi gerektiğini belirtmektedir.

Ayrıca Çizelge 13'e göre ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin %67.3'ünün kâr amacı güden özel üniversitelerin sayılarının hızla artmasını devlet üniversiteleri için bir tehdit olarak algıladıkları görülmektedir. Bu yükseköğretim yöneticilerinin kâr amacı güden özel üniversitelere bakışının çok olumlu olmadığının bir göstergesi olarak

yorumlanabilir. Kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerin gereksinimleri olmamasına rağmen maddi olarak desteklenmeleri gerektiği önermesi yöneticilerin yaklaşık yarısı tarafından benimsenmekte ancak yöneticiler büyük oranda kâr amacı güden özel üniversitelerin sayılarının hızlı artışını devlet üniversiteleri için bir tehdit olarak algılamaktadır.

Çizelge 13'te izlenebileceği gibi ABD'de piyasa etkisi nedeniyle bazı disiplinlerin ikinci plana atıldığı ve beşeri bilimlerin üniversitelerdeki konumunun zayıfladığı önermelerine ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin yaklaşık %90'ı katılma yönünde görüş bildirmişlerdir. ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin neredeyse tamamına yakınının alanyazında değinilen iş piyasasında karşılığı olmayan ve üretilen bilginin fazla talep görmediği özellikle sosyal bilimlerde bazı alanların öneminin ve değerinin azaldığına ilişkin görüşlere katıldıkları anlaşılmaktadır.

Çizelge 13'teki "Özel fonlar için rekabet etmek devlet üniversitelerini daha verimli kılmaktadır." önermesi ile ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin özel kaynaklar için rekabetin üniversiteleri daha verimli yapıp yapmadığına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Bu önermeye ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin %15.4'ü "kesinlikle katılmıyorum", %30.8'i "katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Katılımcıların toplamda %53.8'i ise önermeye katılma doğrultusunda görüş bildirmişlerdir. Verilen yanıtlara göre ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin devlet üniversitelerinin özel kaynaklar için rekabetlerinin üniversiteleri daha verimli yaptığını düşünenlerinin oranı ile farklı düşünenlerin oranının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir.

Türkiye yükseköğretim sisteminin yapısı ve işleyişi ABD'den oldukça farklıdır. Bu nedenle yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında Türkiye için bazı farklı önermelere yer verilmiştir. Türkiye'de yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında yer verilen Türkiye'ye özgü maddeler hakkında Türk yükseköğretim yöneticilerinin görüşleri Çizelge 14'te sunulmuştur.

Çizelge 14

Türk Yükseköğretim Yöneticilerin Piyasalaşmaya İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kısmen Katılıyorum %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Kâr amacı güden özel üniversiteler de açılmalıdır.	25,8	22,7	28,7	18,2	4,6
Vakıf üniversiteleri kâr amacı gütmemektedir.	26.0	35.1	18.3	13.7	6.9
Devlet, kâr amacı gütmeyen vakıf üniversitelerini maddi olarak desteklemelidir.	17.1	17.8	28.6	29.5	7.0
Piyasa etkisi üniversitelerde insan bilimlerine verilen önemi azaltmaktadır.	3.1	11.5	17.7	41.5	26.2
Devlet üniversitelerinde öğrencilerden harç/öğretim ücreti alınmalıdır.	12.1	24.2	25.8	22.7	15.2
Akademik teşvik uygulamaları devlet üniversitelerini daha verimli kılmaktadır.	24.2	25.8	28.8	12.1	9.1
Farklı statülerde devlet üniversiteleri oluşturulmalıdır.	9.2	14.5	16.0	35.9	24.4

Türkiye'deki vakıf üniversitelerinin kâr amacı gütmediğine ilişkin önermeye katılımcıların toplamda 61.1'i katılmadıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Türkiye'deki vakıf üniversiteleri kâr amacı gütmeyen kamu kurumu niteliğinde kurumlar olmasına karşın katılımcıların çoğunluğu tarafından böyle algılanmadıkları görülmektedir. Katılımcıların bu önermeye ilişkin sadece % 6.9'u "kesinlikle katılıyorum" şeklinde olumlu görüş bildirmiştir. Türk yükseköğretim yöneticilerinin %13.7'si bu önermeye katıldığını, %18.3'ü de kısmen katıldığını belirtmiştir. Devletin kâr amacı gütmeyen vakıf üniversitelerini maddi olarak desteklemesi gerekliğine ilişkin önermeye ise katılımcıların toplam 65.1'si katılma yönünde görüş bildirmiştir. Katılımcıların toplam 34.9'u ise bu önermeye ilişkin olumsuz görüş belirtmiştir. Bu bulgular Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin büyük oranda vakıf üniversitelerinin kâr amacı güttüğü algısına sahip olduğu ancak kâr amacı gütmeyen vakıf üniversitelerinin de devletçe desteklenmesi gerektiğini düşündüğü şeklinde yorumlanabilir.

Piyasa etkisinin devlet üniversitelerinde sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi insan bilimlerine verilen önemi azalttığına ilişkin önermeye Türk katılımcılar ABD'li katılımcıların benzer önermelere verdikleri yanıtlara benzer şekilde görüş bildirmişlerdir. Türk katılımcıların %85.4'ü bu önermeye katılma yönünde; %14.6'sı da katılmama

yönünde görüş belirtmişlerdir. Türkiye'de devlet üniversitelerinde katılımcılarının büyük oranda piyasa etkisi nedeniyle insan bilimlerinin öneminin azaldığı görüşünde oldukları görülmektedir.

Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerine yöneltilen akademik özendirme uygulamalarının üniversiteleri daha verimli yaptığına katılıp katılmadıkları sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında da katılma ve katılmama arasında dengeli bir dağılımın olduğu anlaşılmaktadır. Çizelge 14'ten izlenebileceği gibi Türk yükseköğretim yöneticilerinin %50'si bu önermeye katılırken diğer yarısı katılmadığı görüşünü bildirmiştir.

Türkiye'de araştırma, topluma hizmet ve eğitim-öğretim amaçlarındaki önceliklerine göre farklı statülerde devlet üniversiteleri oluşturulması gerektiği önermesine "kesinlikle katılmıyorum" ve "katılmıyorum" şeklinde yanıtlar veren Türk yükseköğretim yöneticilerin oranı sırasıyla %9.2 ve %14.5'tir. Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %60.3'ü bu önermeye "katılıyorum" veya "kesinlikle katılıyorum" yanıtlarını vermiştir. Kısmen katıldığını bildiren %16'lık bir yönetici grubuyla birlikte araştırmaya katılan yükseköğretim yöneticilerinin büyük çoğunluğunun (%76.3) farklı statülerde devlet üniversiteleri kurulması fikrine olumlu yaklaştıkları anlaşılmaktadır.

ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşma Kavramları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan ABD ve Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin piyasalaşmayla ilgili olarak verilen kavramların yükseköğretimde piyasalaşmayla ne ölçüde ilişkili olduklarına ilişkin görüşleri ve bu görüşler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı betimsel istatistikler ve ki-kare analiziyle incelenmiştir. İki grupta yer alan yükseköğretim yöneticilerinin verilen kavramların piyasalaşmayla ilişkisine katılma yüzdeleri ve Ki-kare testi sonucunda elde edilen anlamlılık değerleri Çizelge 15'te gösterilmiştir.

Çizelge 15

ABD'li ve Türk Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşma Kavramlarına Katılma Yüzdeleri ve Anlamlılık Değerleri

		Hiçbir zaman %	Nadiren %	Bazen %	Çoğu zaman %	Her zaman %	χ^2	*P*
Özelleştirme	TR	12.3	10.8	23.8	27.7	25.4	3.599	0.463
	ABD	7.3	15.3	19.4	29.0	29.0		
Ticarileşme	TR	8.5	4.6	22.3	34.6	30.0	9.100	0.059
	ABD	3.2	11.3	14.5	36.3	34.7		
Metalaşma	TR	13.1	12.3	21.5	28.5	24.6	5.830	0.212
	ABD	4.8	15.3	21.1	29.0	29.8		
Şirketleşme	TR	11.5	13.1	20.8	30.8	23.8	6.511	0.164
	ABD	6.5	18.5	25.0	21.0	29.0		
Kitleselleşme	TR	8.5	14.6	33.8	24.6	18.5	1.632	0.803
	ABD	10.5	18.5	28.3	25.8	16.9		
Uluslararasılaşma	TR	6.9	10.8	28.5	19.2	34.6	1.632	0.803
	ABD	5.6	13.8	26.6	27.4	26.6		

Çizelge 15'te görüldüğü üzere Türkiye ve ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin özelleştirme (x^2=3.599, p=.463, p>.05), ticarileşme (x^2=9.100, p=.059 p>.05), metalaşma (x^2=5.830, p=.212, p>.05), şirketleşme (x^2=6.511, p=.164, p>.05), kitleselleşme (x^2=1.632 p=.803, p>.05) ve uluslararasılaşma (x^2=1.632, p=.803 p>.05) kavramlarının piyasalaşmayla ilişkisine ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark elde edilmemiştir. İki gruptaki yöneticilerin bu kavramların ne ölçüde piyasalaşmayla ilişkili olduğu hakkında yanıtları incelendiğinde ticarileşme kavramının her iki grup tarafından piyasalaşmayla en yakından ilişkili olduğunu düşündükleri görülmektedir. Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %30'u, ABD'deki yöneticilerin %34.7'i ticarileşme kavramının "Her zaman" yükseköğretimde piyasalaşmayla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte Türk ve ABD'li yükseköğretim yöneticilerinden "Çoğu zaman" yanıtını verenlerin oranları sırasıyla %34.6 ve %36.3'tür. Ticarileşme kavramının piyasalaşmayla nadiren ilişkili olduğunu düşünen veya hiç ilişkili olmadığını düşünen yöneticilerin oranı toplamda Türk katılımcılarda %13.1, Amerikalı katılımcılarda %14.5 bulunmuştur.

Çizelge 15'e göre her iki grup tarafından piyasalaşmayla en az ilişkilendirilen kavram ise kitleselleşme olmuştur. Türkiye'deki katılımcıların %18.5'i, ABD'deki katılımcıların %16.9'u kitleselleşme kavramını "Her zaman" piyasalaşmayla ilişkili görürken; Türk katılımcıların %14.6'sı ve ABD'li katılımcıların %18.5'i "Nadiren"

ilişkili görmüştür. Özelleştirme, metalaşma, şirketleşme ve uluslararasılaşma kavramlarını yükseköğretimin piyasalaşmasıyla "Her zaman" ve "Çoğu zaman" ilişkili gören hem ABD'deki hem de Türkiye'deki yöneticilerin oranı %50'nin üzerinde olmuştur. ABD'li katılımcıların %29'u "Çoğu zaman", %29'u da "Her zaman" özelleştirme kavramını piyasalaşmayla ilişki görürken sadece %7.3'ü "Hiçbir zaman" yanıtını vermiştir. Bu kavramı Türk katılımcıların %27.7'si "Çoğu zaman", %25.4'ü "Her zaman" piyasalaşmayla ilişkilendirirken %12.3'ü bu kavramı "Hiçbir zaman" piyasalaşmayla ilişkili düşünmediğini belirtmiştir.

Çizelge 15'ten izlenebileceği gibi uluslararasılaşma kavramının piyasalaşmayla ilişkilendirilmesinde "Nadiren" ve "Hiçbir zaman" yanıtlarını veren Türk ve ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin oranı sırasıyla %17.7 ve %19,4 olmuştur. "Çoğu zaman" ve "Her zaman" yanıtlarını verenlerin oranı ise toplamda her iki grup için de yaklaşık %54'tür. Şirketleşme ve metalaşma kavramları da hem Türkiye'deki hem de ABD'deki yükseköğretim yöneticileri tarafından yükseköğretimde piyasalaşmayla ilişkili bulunmuştur. ABD'li yöneticilerin sadece %4.8'i metalaşma kavramının "Hiçbir zaman" piyasalaşmayla ilişkili olmadığını belirtmiş; bu oran Türk yöneticilerde %13.1 olmuştur. Benzer şekilde ABD'li yöneticilerin sadece %6.5'i, Türk yöneticilerin de %11.5'i şirketleşme kavramının "Hiçbir zaman" piyasalaşmayla ilişkili olmadığı yanıtını vermiştir.

Çizelge 15'te verilen kavramlara ek olarak Türkiye'deki ve ABD'deki üniversite yöneticilerine yükseköğretimde piyasalaşmayla ilişkili olduğunu düşündükleri diğer kavramlar da sorulmuş ve alınan yanıtlar özetlenmeye çalışılmıştır. ABD'li üniversite yöneticileri yükseköğretim hizmetlerinin internet üzerinden daha yaygın sunulmasını piyasalaşmayla ilişkilendirerek internetleşme (Internetification), dijitalleşme (Digitization) gibi kavramlarla birlikte hizmetlerin elektronik ortamda sunumu ve daha rekabetçi duruma gelmek için çevrimiçi sunulan programların artırılmasına dönük uygulamalardan söz etmişlerdir. Neoliberalism, kâr, kârlılık, para, girişimcilik, tüketimcilik, rekabet ve finansallaşma bu bağlamda sık dile getirilen kavramlar olmuştur. Ayrıca ABD'li yöneticiler tarafından piyasalaşmayla ilişkili olarak üniversitelerin reklam ve tanıtım yoluyla daha çok öğrenci çekmesiyle bağlantılı marka oluşturma, üniversitenin marka değerini artırma, üniversitenin bilinirliğini ve itibarını artırma, üretilen bilgi ve hizmetleri pazarlama ve bunları yaparken spor takımlarından yararlanma gibi konulara değinilmiştir. Üniversitelerdeki programlarda yaşanan değişime ilişkin genel liberal eğitimin öneminin azalması ve mesleki teknik eğitimin önem kazanması bağlamında

meslekileşme (vocationalization), iş eğitimi (job training), meslek eğitimi (vocational training), işgücü geliştirme (workforce development), mesleki eğitim (vocational education) ve meslekleşme (professionalization) gibi kavramlardan bahsedilmiştir. Bunların yanında akademik özgürlüklerin azalması, yüzeysel çeşitlilik (diversity) çabaları, eğitimde belgecilik (credentialism), yenilenme, hesap verebilirlik, erişim, ödenebilirlik (affordability), yüksek harçlar, bilginin araçsallaşması, paraya dönüştürülebilen uygulamaları araştırmalara ağırlık verilmesi, eyalet ve federal hükümet desteğinin azalması ve kaynak yaratma ABD'li yöneticiler tarafından değinilen diğer bazı kavram ve konulardır. Türkiye'deki yöneticiler belki de piyasalaşmanın Türkiye'de ABD kadar belirgin hissedilmemesi nedeniyle daha az sayıda kavram ve konuya değinmiştir. Hesap verilebilirlik, üniversite sıralamaları, güvencesiz çalışma, ayrımcılık, yıldırma mekanizmaları, proje endüstrisi, devlet katkısı, kâr, rekabet, ARGE, sanayi işbirliği, kurumsallık, sözleşmeli istihdam ve çözüm ortağı kavramları Türk yükseköğretim yöneticileri tarafından piyasalaşmayla ilişkili olarak dile getirilmiştir.

ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşmanın Yansıması Politika ve Uygulamalar Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan ABD ve Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşmanın yansıması olarak değerlendirilebilecek politika ve uygulamaların yükseköğretimde piyasalaşmayla ne ölçüde ilişkili olduklarına ilişkin görüşleri ve bu görüşler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı betimsel istatistikler ve ki-kare analiziyle incelenmiştir. Türkiye'deki ve ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin çeşitli politika ve uygulamaları piyasalaşmayla ilişkilendirme yüzdeleri ve iki grup anlamlı bir fark olup olmadığını gösteren Ki-kare testi sonucunda elde edilen anlamlılık değerleri Çizelge 16'da sunulmuştur.

Çizelge 16

ABD'li ve Türk Yükseköğretim Yöneticilerinin Politika ve Uygulamaları Piyasalaşmayla İlişkilendirme Yüzdeleri ve Anlamlılık Değerleri

		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman		
		%	%	%	%	%	χ^2	P
Yerinden Yönetim	TR	20.2	21.8	36.2	13.7	8.1	4.128	0.389
	ABD	23.8	27.9	25.3	16.4	6.6		
Hesap Verebilirlik	TR	12.1	19.4	27.4	24.2	16.9	12.340	0.015
	ABD	8.2	9.0	20.5	39.3	23.0		
Performans Değerlendirmesi	TR	4.8	8.1	23.4	34.7	29.0	1.734	0.785
	ABD	4.9	7.4	19.7	42.6	25.4		
Harçlar/Harç Artışları	TR	5.6	12.1	32.3	31.5	18.5	18.227	0.001
	ABD	1.6	5.7	18.9	36.1	37.7		
Performansa Dayalı Finansman	TR	2.4	6.5	19.4	41.1	30.6	0.846	0.932
	ABD	2.5	5.7	21.3	36.1	34.4		
Rekabet Artışı	TR	2.4	5.6	19.4	41.1	31.5	5.969	0.201
	ABD	3.3	4.9	23.0	27.0	41.8		
Pazarlama Etkinlikleri	TR	4.0	4.8	16.9	45.3	29.0	8.337	0.08
	ABD	1.6	1.6	12.1	40.2	44.3		

Çizelge 16'da izlenebileceği gibi Türkiye ve ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinin yerinden yönetim (x^2=4.128, p=.389, p>.05), performans değerlendirmesi (x^2=1.734, p=.785 p>.05), performansa dayalı finansman (x^2=.846, p=.932, p>.05), rekabet artışı (x^2=5.969, p=.201, p>.05) ve pazarlama etkinlikleri (x^2=8.337 p=.08, p>.05) uygulamalarının piyasalaşmayla ilişkisi konusundaki görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark elde edilmemiştir. İki grubun hesap verebilirlik (x^2=12.340, p=.015, p<.05) ve harçlar/harç artışları (x^2=18.227, p=.001, p<.05) uygulamalarına ilişkin görüşleri arasındaki fark ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Türk ve ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunan hesap verebilirlik ve harçlar/harç artışları uygulamalarına ilişkin yüzdeler incelendiğinde ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin bu uygulamaların daha çok piyasalaşmanın yansımaları olarak değerlendirilmesi eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. Harçlar/Harç artışlarını ABD'deki yöneticilerin %36.1'i "Çoğu zaman", %37.7'si "Her zaman" piyasalaşmanın bir yansıması olarak görürken bu oran Türkiye'deki yöneticilerde sırasıyla %31.5 ve %18.5 olmuştur. ABD'li yöneticilerde bu uygulamanın "Nadiren" piyasalaşmanın yansıması olarak düşünülebileceğini bildirenlerin oranı %5.7, "Hiçbir zaman" düşünülemeyeceğini belirtenlerin oranı sadece

%1.6'dır. Türk yöneticiler için bu oranlar sırasıyla %12.1 ve %5.6'dır. İki ülkenin harç uygulamaları arasındaki belirgin farkın, ABD'de yüksek öğrenci harçları olması ve Türkiye'de ikinci öğretim dışında normal eğitim süresi içinde öğrencilerden harç alınmaması, iki grup arasındaki görüş farkının da kaynağı olabileceği değerlendirilmektedir.

Çizelge 16 incelendiğinde hesap verebilirlik uygulamasına ilişkin görüşlerde de iki grup arasında ABD'li yöneticiler lehine bir fark göze çarpmaktadır. "Çoğu zaman" ve "Her zaman" hesap verebilirliğin yükseköğretimde piyasalaşmanın bir yansıması olarak değerlendirilebileceğini düşünen ABD'li yöneticilerin oranı toplamda %62.3'tür. Bu oran Türkiye'deki yöneticiler için %41.1 olarak bulunmuştur. "Nadiren" ve "Hiçbir zaman" yanıtını veren ABD'li yöneticilerin oranı sırasıyla %9 ve %8.2 olurken bu oran Türk yöneticilerde %19.4 ve %12.1'e çıkmıştır.

Çizelge 16'a göre hem Türkiye'deki yöneticilerin hem de ABD'deki yöneticilerin yerinden yönetim politikası/uygulaması dışında verilen diğer bütün politika ve uygulamaları piyasalaşmanın yansıması olarak görme eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. Yerinden yönetimi "Hiçbir zaman" piyasalaşmayla ilişkili görmeyen veya "Nadiren" ilişkili gören ABD'li yöneticilerin oranı toplamda %51.7 olurken Türk yöneticilerin oranı %42 olmuştur. "Çoğu zaman" ve "Her zaman" bu uygulamayı piyasalaşmanın bir yansıması olarak görenlerin oranı ise Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinde %21.8, ABD'deki yükseköğretim yöneticilerinde %23 bulunmuştur.

Pazarlama etkinlikleri Çizelge 16'da görüleceği üzere "Çoğu zaman" ve "Her zaman" piyasalaşmayla en yüksek oranda ilişkilendirilen uygulama olmuştur. Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %74.3'ü ve ABD'deki yöneticilerin %84.5'i pazarlama etkinliklerini yükseköğretimde piyasalaşmanın yansıması olarak değerlendirirken Türklerin %4'ü ve ABD'lilerin sadece %1.6'sı bu uygulamayı hiçbir zaman piyasalaşmanın bir yansıması olarak görmediğini belirtmiştir. Rekabet artışı, performans değerlendirilmesi ve performansa dayalı finansmanın Türkiye'deki ve ABD'deki yükseköğretim yöneticileri tarafından benzer şekilde "Çoğu zaman" ve "Her zaman" piyasalaşmanın yansıması olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Çizelge 16'da yer alan politika ve uygulamalara ek olarak ABD'de ve Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerine yükseköğretimde piyasalaşmanın yansıması olarak değerlendirdikleri ülkelerindeki diğer politika ve uygulamalar sorulmuş özellikle ABD'li katılımcılardan bazıları önceden belirtilen kavramlara benzer bazıları da farklı çok çeşitli yanıtlar alınmıştır. Bunlar arasında sık tekrarlanan ve göze çarpanlar

aktarılmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi üniversite sıralamaları (rankings/league tables) uygulamasıdır. ABD'li yöneticiler piyasanın yansıması olarak bu uygulamanın kurumlar için bir statü ölçer gibi görüldüğü ve insanların dergi ve çeşitli kaynaklarda yer verilen sıralamalara oldukça önem verdiğine değinmiştir. Ayrıca yönetim görevlerinin gereksiz yere artmış olması ve bu görevlerde çalışanların maaşlarının yüksekliği, akademisyen olmayan yöneticilerin sayısının artmış olması, akademisyenlerin üniversitelerin yönetiminde daha az söz sahibi olması ve akademisyen maaşlarının azalması piyasalaşmanın yansıması olarak dile getirilmiştir. Üniversitelere verilen devlet desteğinin (eyalet, federal hükümet) azalması ve kaynak açığının artan öğrenci harçlarıyla karşılanması, alternatif finansman kaynakları bulma çabalarının artması, kendi finansmanını kendi sağlayabilecek programların açılması, iş dünyası ve sanayiyle sıkı ilişkiler kurabilecek programların özendirilmesi ve sorumluluk merkezi yönetim bütçesi modeli (Responsibility Center Management-RCM) uygulamalarını ABD'li yükseköğretim yöneticileri piyasalaşmanın yansımaları olarak belirtmiştir. Bu bağlamda özellikle yüksek harçlar ve finansal destek politikaları sonucunda öğrenci borçlarındaki büyük artış dile getirilmiştir. Üniversitelerin atletizm takımlarına önem verilmesi ve onlara ayrılan kaynakların artırılması, üniversitelerde temizlik hizmetlerinin, otoparkların ve spor salonu gibi hizmetlerin özelleştirilmesi, akademik standartlarda düşme, uygulamalı araştırmaların özendirilmesi, öğrencilerin müşteri olarak görülmesi ve müşteri anketleri/değerlendirmeleri (consumer surveys/evaluations), ünlü akademisyenlerin diğer üniversitelerden transfer edilmesi değinilen diğer bazı uygulamalardır. Ayrıca sonuç odaklılık, mezuniyet oranları, mezuniyetten sonraki iş bulma oranları, kayıt oranları ve benzeri üretkenlik ölçüleri ve merkezileşme ABD'li yöneticiler tarafından piyasalaşmanın yansımaları olarak belirtilmiştir. Türkiye'de ise yöneticiler ikinci öğretimi, araştırmada proje öncelikli konuları, statü, tanıtım ve reklam ve özendirme uygulamalarını Türkiye'de piyasalaşmanın yansıması olarak değerlendirmiştir.

Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Eğitimin Niteliğine İlişkin Bulgular ve Yorum

Nitelikli bir eğitim yükseköğretimin tüm bileşenlerinin ortak bir beklentisidir. Nitelikli eğitim, göreceli olmakla birlikte sunulan hizmetlerin belli ölçünleri karşılaması ve aşması çağrışımlarını içeren herkes tarafından olumlu anlamlar yüklenen bir

kavramdır. Yükseköğretimde piyasalaşma bağlamında eğitimin niteliğiyle ilgili kendi deneyim ve değerlendirmeleri doğrultusunda ABD'li ve Türk katılımcılar tarafından dile getirilen düşünce ve kaygılar açıklanmaya çalışılacaktır. Katılımcılar tarafından yapılan değerlendirmelerde tekrar eden ortak noktalara öğrencilerle ilgili kaygılar, öğretim elemanlarıyla ilgili kaygılar, öğretim programlarıyla ve yönetim süreçleri ile ilgili kaygılar başlıkları altında öncelikli olarak değinilecektir.

Öğrenci sayılarındaki artışlar ve eğitim-öğretim süreçlerinde öğrenciye bakış açısının değişmesi sonucunda ortaya çıkan durumlar piyasalaşmanın eğitimin niteliğine etkisi bağlamında üzerinde durulan başlıca konulardandır. Türkiye'de son dönemlerde hem üniversite hem de yükseköğretimdeki öğrenci sayıları önemli oranda artmış olması sonucunda nitelikle ilgili endişelerin dile getirilmiş olması beklenen bir durumdur, ancak ABD'de son dönemde yükseköğretimde okullaşma oranında ve öğrenci sayılarında kayda değer bir artış olmamasına karşın özellikle lisans düzeyinde maliyetlerin azaltılması amacıyla sınıflardaki öğrenci sayılarının artmasının etiğimin niteliğini olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

> Piyasalaşma nedeniyle mümkün olduğu kadar çok öğrenciye ihtiyacımız var çünkü onlardan gelecek kaynağa ihtiyacımız var. Eskiden yılda bir kez öğrenci kabul ederdik. Şimdi yılda iki kez öğrenci kabul ediyoruz. Bu kadar çok öğrenciyle eğitim kalitesi ne olabilir? (A4)

ABD'de öğrenci sayısındaki artışın temel nedeni olarak üniversitelere verilen devlet desteklerinin azalması ve onlar üzerindeki maliyet baskısının artmış olması olduğu anlaşılmaktadır. Üniversitelerin bunu aşabilmek için başvurduğu yöntemlerden biri sınıf öğrenci sayılarını artırmak ve çevrimiçi öğrenme programlarıyla mümkün olan ez az maliyetle en fazla öğrenciye eğitim sunabilme olanaklarını araştırmak olmuştur. "Öğretim elemanlarının sayısı azalırken sınıf öğrenci sayıları artıyor. Bu nedenle daha çok derse giriyor ve bir sınıfta daha çok öğrenciye ders anlatıyorsunuz. Bu koşullarda eğitimin niteliğinin aynı olması beklenemez." (A6)

Türkiye'de de yükseköğretimde eğitimin niteliği önemli bir sorun olarak görülürken bu kısmen üniversite ve öğrenci sayısındaki artışla ilişkilendirilmektedir. "Her geçen gün yükseköğretime talepte bulunan kişi sayısı ve doğal olarak da öğrenci sayıları artıyor. Bunun karşılığında üniversitelere aktarılan devlet kaynaklarında da belli bir miktar artış var. Fakat yeterli değil." (T5) Türkiye'de son dönemde yükseköğretim kitleselleşmiş ve kimilerinde nitelik sorunları bunun sonucu olarak görülmektedir.

“Kitleselleşen her şeyde kalite düşer.” (T6) Bunun yanında yükseköğretimde nitelik sorunlarının nedeni olarak sadece öğrenci sayılarının artmasını ve yükseköğretimin kitleselleşmesini görmenin yanlış olacağı da belirtilmiştir. “Kalitesizlik kendiliğinden oluşmuyor. Buna sistemin genişlemesi sebep değil. Bu [sistemin genişlemesi] makul demokratik taleplerin sonucu.” (T9)

Yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında öğrencilere karşı olan yaklaşımın değişmesi ve öğrencilerin müşteri olarak görülmeye başlanmasının yükseköğretimde nitelikle ilgili kaygıların oluşmasına yol açtığı belirtilmektedir. ABD’li katılımcılar bütün üniversiteler için böyle bir olgunun varlığından ve sonuçlarından söz ederlerken Türkiye’de devlet üniversitelerinden çok vakıf üniversitelerinde ve çok sayıda Türk öğrencinin öğrenim gördüğü komşu ülkelerdeki bazı üniversitelerde öğrenciyi müşteri olarak görme yaklaşımının varlığı dile getirilmiştir.

ABD’de yükseköğretimin finansmanında öğrencilerden alınan harçların önemli bir yer tutması ve diğer finansman kaynakları içindeki harçların oranlarının son dönemlerde artmış olması sonucu öğrencilerin ve velilerin tüketici mantığıyla kendileri için en uygun olanı belirleme hakkını kendilerinde görmesi ve yükseköğretim kurumlarının da bu anlayışı pekiştirmesini beraberinde getirmiştir. “Onlar [öğrenciler] diplomayı veya yeterlik belgelerini eğitim süreci içerisinde gerçekten gerekli çabayı göstermeden elde etme hakları olduğunu düşünüyor- ben sadece eğitim değil diploma satın alıyorum.” (A11) Nitelik ölçünleri açısından öğretim elemanlarının beklentileri ile öğrencilerin beklentileri arasında bir kopukluk ortaya çıkıyor. Öğrencilerin talepleri doğrultusunda dersler, onlar için kolaylaştırılmak durumunda kalınıyor. Öğrencilerin ve velilerin beklentilerin karşılanması ve onlarla çatışmaktan kaçınmak gibi nedenlerle bir not enflasyonu (grade inflation) oluşuyor. “Bence kaygı verici durumlardan birisi herkesin ne kadar çaba harcadıklarına bakmaksızın yüksek not beklentisi içinde olması. … Sonuçta not enflasyonuyla karşılaşıyoruz.” (A11).

Öğrencilerin beklentileri ile öğretim elemanlarının beklentilerinin örtüşmemesi yaşanan okul terklerinin nedenlerinden birisi olarak değerlendiriliyor. “Bizim yüksek nitelik ölçünlerine gereksinimimiz var fakat eğer müşterilerinizi çok çalışmaya zorlarsanız başka bir okula gidebilirler veya politikacılara veya birilerine şikayette bulunabilirler.” (A11) Okul terkleri başvuranların %25’inden daha azını kabul eden seçici devlet ve kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerde daha az olurken daha az seçici okullarda oran artmaktadır. 2010 yılında okula başlayanlardan 6 yıl içinde mezun olanların oranları devlet okullarında %59, kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerde %66

ve kâr amacı güden özel üniversitelerde %26 olmuştur (McFarland ve diğerleri, 2018, 200-202). “Okul terkleri ABD’de ve diğer birçok ülkede hâlâ önemli bir sorun.” (A10)

ABD’de öğrenci anketleri öğretim elemanlarının ve eğitimin niteliğinin değerlendirilmesinde önemli bir gösterge olarak değerlendiriliyor. “Öğrenci anketleri bir değerlendirme yöntemi olarak kullanılıyor. Benim bildiğim her üniversitede isimsiz öğrenci görüşleri profesörler aleyhine kullanılıyor ve bunlar eğitimin niteliğini çok etkiliyor.” (A3) Öğrenci anketleri eğitimin niteliğini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Diğer bir ABD’li katılımcı öğrenci anketleri ile ilgili görüşlerini şöyle açıklıyor:

> Eğitimin niteliğini nesnel olarak ölçmek zordur. Bu nedenle öğrenci memnuniyetini esas alırız. Öğrenci memnuniyeti gibi bir ölçüyü esas aldığımızda eğitimin etkililiğini öğrenci görüşüne bağlıyoruz. Diğer bir ifadeyle insanların alanları, uzmanlıkları dikkate alınmadan eğlenceli bir profesör eğlenceli olmayandan daha iyi görülüyor. Piyasa ortamında uzmanlar veya meslektaşlar tarafından değerlendirilen eğitim niteliği daha az önemli. (A9)

Öğretim elamanlarının iş güvencesiyle ilgili endişeler, kadrolu ve deneyimli öğretim elemanı istihdamındaki yetersizlikler ve işyükü yoğunluğu piyasalaşma bağlamında eğitimin niteliğiyle ilgili kaygılar arasında sıralanmıştır. “Öğretim elemanlarının anlaması gereken konulardan birisi şu ki işleri yüzyıl önce fabrika işçilerinin işlerinde olduğu gibi tehdit altında.” (A3) Öğretim elemanlarının güvencesiz istihdamı yükseköğretimde eğitimin niteliğine olumsuz etki edecek etmenlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. “Öğretim elemanlarının iş güvencesi yok. Bunlar tekrar atanmak istedikleri için öğrencilerle oyun oynuyor, onlara çok kolay notlar verip geçiriyorlar. Bunun eğitimin niteliğine yansımaları var.” (A4) ABD’de özellikle devlet üniversitelerinde ve kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerde çok geçerli bir gerekçe olmaksızın işten çıkarılmanın olmadığı kadrolu istihdam sistemi (tenure system) vardır. Kadrolu istihdam sistemi olan kurumlarda 1999-2000 öğretim yılında bu sistem içinde öğretim elemanı oranı %54 iken 2016-2017 öğretim yılında bu oran %46’ya gerilemiştir. (McFarland ve diğerleri, 2018, 187). “Kısa dönemli sözleşmeler lehine piyasa merkezli yaklaşım nedeniyle üniversitelerde kadro bulmak zor ve bu da eğitimin niteliğini etkiliyor.” (A10)

Maliyetlerin düşürülmesi ve verimlilik gerekçeleriyle kadrolu istihdamın yerine sözleşmeli veya yarı zamanlı güvencesiz öğretim elemanları daha çok tercih edilmektedir. Emekli olan kadrolu profesör veya doçentlerin yerine de aynı statüde öğretim

elamanlarının değil öğretim görevlilerinin istihdamı yeğlenmektedir. "Yılda 6 ders vererek bir profesör yerine 10 ders verecek bir öğretim görevlisi almak daha iyi. Piyasa ortamında verimlilik öne çıkar. Böylece gelirler artarken maliyetler düşer." (A6) Deneyimli ve kadrolu öğretim elemanlarına ödenecek olan ücretle daha fazla sayıda çok daha fazla derse girebilecek, çok daha fazla öğrenciye hizmet verebilecek ve dolayısıyla üniversiteye daha fazla harç girdisi getirecek kadrosuz öğretim elemanları istihdam edilmektedir. "Bence ABD'de lisans eğitiminin niteliğiyle ilgili önemli bir kaygı eğitimin çoğunun misafir (adjunct) ve ders ücretli (contingent labor) öğretim elemanlarınca yürütülüyor olmasıdır." (A8) Bunun yanında ABD'de eğitim-öğretimin niteliğine tehdit olarak görülen diğer bir uygulama "yapılan işlerde bir azalma olmamasına karşın işleri yapan idari ve akademik personelin sayılarının azaltılmasıdır" (A7). Bunun sonucu olarak idari ve akademik personelin işyükleri artmaktadır. Öğretim elemanları bir akademik dönemde eskiye göre daha çok derse girmek ve daha çok öğrencinin tez danışmanlığını yapmak zorunda kalmaktadır.

Yükseköğretimde eğitimin niteliği öğretim elemanlarının niteliğiyle doğru orantılıdır. Nitelikli öğretim elemanlarından nitelikli eğitim vermesi beklenir. ABD'de yetişmiş nitelikli öğretim elemanlarının istihdam şekilleriyle ilgili kaygılar öne çıkarken Türkiye için nitelikli öğretim elemanlarının azlığı ve onların yetiştirilme sürecindeki sıkıntılar dile getirilmiştir. "Türkiye'de daha çok doktoralı öğretim üyesine ihtiyaç var ama Türkiye doktoralı sayısını yeterince artıramıyor." (T9) Doktoralı öğretim elemanlarının azlığının yanında doktorası olan bilgili ve deneyimli öğretim elamanlarının da eğitimcilik niteliklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir. "Öğretim üyelerinin öğretme ve öğrenme süreçleriyle ilgili ne düzeyde bilgi ve beceriye sahip oldukları bunların üniversiteler tarafından ne ölçüde desteklendiği örneğin eğiticilik becerilerinin kazandırılması eğiticilik programlarının uygulanması ve güncellenmesi [gerekmektedir]." (T1)

Türkiye için ayrıca eğitimin niteliğiyle ilişkili piyasa etkisinden bağımsız olarak eğitim programlarına ilişkin kaygılar vurgulanmaktadır. "Bir kere öğretim programı geliştirme ve öğretim programına sahip olma konusunda birtakım sıkıntılar var. Şimdi iyi programa sahip değilseniz neyin eğitimini yapacaksınız ve nasıl yapacaksınız." (T1) Eğitim programlarına ilişkin sorunların nedenlerinden birisi olarak standart programların YÖK tarafından hazırlanması sonucunda farklı üniversitelerin ve bölümlerin kendi gereksinimlerine yönelik programlar yapamaması olarak ifade edilmektedir. Bunun sonucu olarak öğretim elemanlarının üzerinde çalışarak benimseyecekleri farklı model ve

uygulamalar içine giremedikleri belirtilmektedir. “Hiçbir kurum kendi başına [program yapamıyor] – bu şey getiriyor. Bir siz kendi alanınızla ilgili bir program yapamayacak kadar yetkinsiz haldesiniz. İkincisi bağımlı oluyorsunuz ve yaptığınız iş üzerinde düşünmüyorsunuz.” (T7) Ancak böyle bir serbestliğin programların niteliğini artırmaktan çok azaltacağı endişesi de vardır. Standart bir programın yerine her kurum veya bölümün kendi programlarını hazırlanmasında gereksinimler ve akademik ölçünler yerine öğretim elemanlarının bireysel çıkar ve beklentilerinin etkili olacağı değerlendirilmektedir.

> Orda [program geliştirmede] hep şunu gördüm. Hangi ders girsin hangi ders çıksın. Hangi dersin kredisi ne kadar olsun. Bütün tartışmalar bu noktada. Yani hocalarımız daha çok ders alma daha çok ders açma kaygısıyla kendi ilgi alanlarına giren derslerin kredisini artırmaya çalışıyorlar. Uygulama saatini artırmaya çalışıyorlar. (T11)

Eğitim programları bağlamında diğer bir kaygı programların sunumunda eleştirel düşünme, tartışma, fikir alışverişinde bulunma, araştırma ve bilgi üretmeden çok çoğu çağın gerisinde kalmış bilgiyi aktarmaya odaklanılmasıdır. “[Dersler] maalesef var olan hazır bilgiyi aktarmanın ötesine geçmiyor. Bu önemli bir sorun. Alışkanlıklarımızı değiştirmemiz lazım. Daha çok araştırma, tartışma, müzakere yöntemlerini kullanmamız gerekiyor.” (T11) ABD için de programların geçmiş ve günümüzdeki bilgi birikimlerine dayalı olarak gelecek dikkate alınmadan oluşturulması bir nitelik eksikliği olarak değerlendirilmektedir. Sadece var olan bilgiyi öğretmek değil ilerde gereksinim olacak var olmayan bilgiyi öğretmek daha üst bir nitelik standardı olarak görülmektedir. “Örneğin tıp fakülteleri sadece 20. Yüzyılın başında olanları öğretmemeli. Onun yanında henüz olmayanı da öğretmeli. Bu daha büyük bir kalite standardı.” (A1)

Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Araştırma Etkinliklerinin Niteliğine İlişkin Bulgular ve Yorum

19. Yüzyılda Humboldt Üniversitesinin kurulmasıyla birlikte araştırma; eğitim-öğretimin yanında üniversitenin sorumluğunda yapılmaya başlanmış ve bu model yaygınlaşarak günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde araştırma üniversitenin temel işlevlerinden birisidir. Araştırma etkinliklerinin sıklığı ve niteliği çoğu zaman üniversiteler arasında sıralamalarda ve sınıflandırmalarda belirleyici ölçütlerdendir.

ABD'de araştırma etkinliklerinin yoğun olduğu köklü üniversiteler daha büyük bütçelere sahip daha saygın yükseköğretim kurumlarıdır. Türkiye'de de bazı köklü üniversiteler son dönemde YÖK tarafından araştırma üniversitesi olarak belirlenmiştir. Yükseköğretimde piyasalaşma bağlamında üniversitelerdeki araştırma etkinliklerinin niteliğiyle ilgili bazı saptama ve kaygılar ABD'li ve Türk katılımcıların anlatıları doğrulusunda açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmalar için kaynak aktarılması hem Türk hem de ABD'li katılımcılar tarafından nitelikli araştırmaların yapılabilmesi konusunda dile getirilen ortak bir noktadır. Gerekli maddi kaynağın sağlanması araştırmaların yapılabilmesi için bir önkoşul olarak görülmektedir. Kaynak aktarımında yaşanan sorunların araştırmaların yapılabilmesi ve niteliğiyle doğrudan ilişkili olduğu belirtilmektedir. ABD'de araştırmaya ayrılan kamu kaynaklarının azalması ve Türkiye'de de bu kaynakların yetersiz olması sonucunda çeşitli sorunlara değinilmektedir. "Araştırmalar için kurumsal destek azaldıkça, araştırmacılar dış kaynak arayışına itiliyor. Bu durum dış aktörlerin araştırmanın yönünü, çalışılacak konuları, kullanılacak yöntemleri ve bulguların nasıl kullanılacağını etkilemesine yol açabilir." (A7) "Araştırma önerileri yazarların belli bir bakış açısından dolayı destekleneceklerini bildikleri öneriler. Yani aslında öneriler gerçekten gereksinim duyulan öneriler değil; kaynak sağlayan aktörlerin gereksinimlerini karşılıyor." (A5)

> Araştırmacıların dış kaynaklar için daha çok rekabete itilmesi piyasalaşmanın bir parçası. Araştırmacı kuruma ne kadar para getirirse kurum o kadar mutlu oluyor. Birleşik Devletler'de şimdi en önemli sorun yayın yapma ve para bulma baskısı- para her şeyden önce geliyor. (A8)

ABD'de Ulusal Sağlık Enstitüsü (NIH) ve Ulusal Bilim Kurumu (NSF) gibi kamu kurumlarının yanında pek çok özel şirket ve kurumlarda üniversitelere ve araştırmacılara araştırma desteği sağlanmaktadır. Araştırmacılar bu kurumlardan araştırmaları için destek almaya özendirilmekte bu kurumlardan araştırma desteği almak araştırmayı olanaklı kılmanın yanında aynı zamanda araştırmacı ve üniversiteler için bir saygınlık göstergesi olarak algılanmaktadır. "Araştırmalarla ilgili bir değerlendirme yapılırken aynı zamanda onun getirdiği parayla ilgili de bir değerlendirme oluyor." (A6) "Her geçen gün daha çok araştırmacı özel şirketlerden, ilaç şirketlerinden araştırma destekleri alıyor ve öğretim elemanları üzerinde araştırmalara maddi destek sağlayan şirketlerle iletişime geçmeleri için çok baskı olduğunu görüyoruz." (A3) Ayrıca, özel şirketlerden maddi destek alınarak

gerçekleştirilen araştırmalarda araştırmacı ve şirket arasında çıkar çatışması yaşanabilmektedir. "Araştırma maddi desteği verenin çıkarınadır." (A3) "Bence piyasalaşmanın araştırmanın niteliğinde bir düşüşe neden olduğu kaygısı var ve araştırmanın piyasalaşmasıyla öğretim elemanlarının ve araştırmaların üçüncü kişilerce veya şirketlerce finanse edilmesi bir çıkar çatışmasına neden olabilir." (A11)

Araştırma etkinliklerinin niteliğiyle ilişkili olarak ABD'de kurumlar arasındaki farklara da dikkat çekilmektedir. Dünya çapında tanınan ve üniversite sıralamalarında üst sıralarda olan üniversitelerin kaynak oluşturma ve nitelikli araştırma yapabilmede istikrarlı bir yapıda oldukları değerlendirilirken bazı kâr amacı güden özel üniversitelerle birlikte araştırma üniversitesi olarak sınıflandırılan bazı üniversitelerin nitelikli araştırma yapabilecek yeterlikte insan kaynaklarına ve maddi kaynaklara sahip olmadıklarına değinilmektedir. "En iyi üniversiteler ile yükseköğretim sisteminde onların dışında kalanlar için araştırma etkinlikleri açısından fark bir sorundur." (A10)

Türkiye'de araştırma etkinliklerinin niteliğine ilişkin değinilen sorunlar piyasalaşma bağlamından çok devletin araştırma için yeterli kaynak ayırmadığıyla ilgilidir. "Araştırma ve yayın etkinlikleri, bir kere Türkiye'nin ARGE için ayırdığı kaynaklar az. GSMH'nın %1'inden az. Bu gelişmiş ülkelerde ortalama olarak %2.5. Bu zaten ne kadar araştırma yapılıp yapılmadığı hakkında ilk fikri ayrılan kaynak veriyor." (T1) Üniversiteler, TÜBİTAK ve çeşitli devlet kurumlarının araştırma için sağladığı kaynakların yetersizliği Türkiye'de de araştırmacıları farklı kaynak arayışlarına yöneltmektedir, ancak ABD'deki gibi özel şirketlerin üniversitelerde ve araştırma etkinliklerinde etkili olduğu bir yapı yoktur. Beklentiler daha çok devlet tarafından sağlanan desteğin artırılması yönündedir. "Kaynak tahsisi atarsa hem nitelik hem de araştırmaların sayısı artacaktır." (T1)

> Büyük araştırmalar cepten yapılmaz. İyi araştırma yapmaya uğraşan, bağımsız araştırma yapmaya uğraşan hocalarımız arkadaşlarımız kendi araştırmalarını kendileri yapmaya uğraşıyorlar. Bunlar kurumsaldır. Onun için üniversiteler araştırma kurumları bir ülkenin en değerli kurumlarıdır. DPT, TÜBA, Kalkınma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı kurumsal yapılması gerekir. (T8)

Piyasalaşma bağlamında araştırmaların niteliğiyle ilgili hem ABD'li hem de Türk katılımcılar tarafından değinilen bir diğer konu araştırma sayılarının artmasına karşın niteliklerinin azaldığı yönündeki saptamalardır. "Son dönemlerde daha kısa ve niteliksiz yayınlar her yerde. Hatta bazen bazı üniversitelerde o kadar çok dergi var ki paranızı

yatırıyorsunuz ve ertesi gün makaleniz yayınlanıyor. Hiç hakem denetimi yok." (A4) "Türkiye'de akademik teşvik v.b. şeyler performans göstergeleri falan belki dolaylı olarak bir araştırma enflasyonu var. Dergiler çıkarılması. Bütün bunlar bilim insanlarını kısa zamanda çok yayın yapma ama niteliğin ne olduğu çok önemli değil." (T2)

Çok yayın yapma baskısının yükseköğretimde piyasalaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve araştırmacılar üzerinde sürekli yayın yaparak kaynak bulma beklenti ve istemlerinin bir yansıması olduğu değerlendirilmektedir. "Araştırmacılar hatta önde gelen araştırmacılar önceki araştırmalarını redakte edip tekrar yayınladıklarından dolayı şüpheli durumdalar. Bu bence kısmen yükseköğretim üzerinde para bulma, sürekli araştırma yapma için piyasalaşmanın baskısı." (A11) Üniversitelerde yayın sayısının artması onlara bir saygınlık getirmekle birlikte sıralamalardaki konumlarını da yükseltmektedir. Bu nedenlerle de nicelik baskısı oluşmakta ve nicelik niteliğin önüne geçebilmektedir. "Yayınlanan araştırma sayısının artması üretilen hacmin çok büyük olmasından dolayı araştırmalara dair değerlendirme süreçleri önemsizleşmektedir." (A9) "Şimdi çok yayın yapma konusunda bir baskı var ve bu nedenle araştırmaların niteliği düşüyor. Doktora öğrencilerinin de artık araştırma yapmak ve yayınlamak zorunda olması bir sorun." (A10)

Türkiye'de de yapılan akademik araştırma ve yayınların niteliğiyle ilgili benzer kaygılar vurgulanmaktadır. "Türkiye'de maalesef araştırma sayısı artıyor. Tez sayısı artıyor. Bildiri sayısı artıyor vesair, ama bunların çıktıları sonuçları etkileri konusunda ciddi çalışmalara ihtiyaç var. Etki değeri nedir bunların?" (T11) "Burada en temel kaygı yayın sayılarımız artıyor, akademik yayınlarımız artıyor, ancak bunların etkisi *impact factor* dediğimiz etki faktörünün düşük olduğu yönünde bir tespit var. Bu da değişik araştırmalarla ortaya konuluyor." (T9) "Teşviklerle daha çok bilimsel yayın işte *web of science*'ın ana indekslerinde yer alan yayın sayısında ciddi artışlar var Türkiye'de son günlerde fakat atıf oranlarına bakarsanız tam aksine çok ciddi düşüşler mevcut." (T5)

Türkiye'de araştırma etkinliklerinin niteliğiyle ilgili kaygılara ilişkin ayrıca yükseköğretimin hukuksal düzenlemelerin araştırma etkinliklerinin düzenlenmesinde yeterli olmadığı konusudur. Son dönemlerde bazı üniversitelerin araştırma üniversitesi olarak belirlenmiş olmasına karşın yasalar ve işleyiş açısından diğer üniversitelerden bir farklarının olmaması araştırma etkinliklerinin gelişmesine bir engel olarak görülmektedir. "Sıkıntılardan bir tanesi YÖK yasasında daha çok eğitim ve öğretim tanımlanmış durumda. Üniversitelere verilen görev olarak da daha çok eğitim ve öğretim tanımlanmış durumda." (T10)

Ülkede kongre ve araştırma kültürünün oluşmamış olması araştırmaların niteliğiyle ilgili değinilen diğer bir konudur. Gelenekselleşmiş büyük kongrelerin yapılamadığı ve kongrelerin düzenlenmesinde ve araştırmaların yapılmasında asıl motivasyon kaynağının geçici özendirme uygulamaları olduğu belirtilmiştir. "Kurumsal kongre geleneği yok. *American Educational Research Association* vardır. Bu adamlar 120 yıldır kongre yaparlar. Biz de yardımcı doçent akademik teşvike uygun diye kongre düzenliyor." (T6)

Bunun yanında üniversitelerde nitelikli araştırma yapılabilmesi için gerekli uygun akademik çalışma ortamlarının ve araştırma kültürünün oluşturulmasında sıkıntılar dile getirilmektedir. Öğretim elemanları arasındaki görüş farklılıklarının birlikte çalışarak öğrenme ortamının geliştirilmesinden çok siyasi ve ideolojik temelde ayrışmaya neden olduğuna değinilmektedir. "Böyle [siyasal tartışmalar] bir kültürel sorun var. Kültür eksikliği var…. Üniversitenin bir kriteri olur. Üniversitenin bir saygınlığı olur. Takımla çete arasında çok ince bir çizgi vardır. Çeteleşmeden takım olmak lazım. Bir ekol olmak lazım." (T6) Ayrıca yapılan araştırmaların özgünlüğüyle ilgili kaygılar dile getirilmektedir. Üniversitelerde araştırma alanlarının daha çok diğer ülkelerde araştırmacılar tarafından çalışılan ve popüler olan konuların taklit edilerek uyarlanması şeklinde gerçekleştiği belirtilmektedir. "Yapılan çalışmaların önemli bir kısmı bizim sosyal toplumsal problemlerimize çözüm üretici olmaktan uzak. Yani özellikle batıdan Anglo-Sakson kültürlerden devşirilmiş kavramlar üzerine inşa edilmiş araştırmalar niteliğinde." (T11)

ABD ve Türkiye'de yapılan araştırmalardaki nitelikle ilgili sorunların ortak nedenlerinden bir diğerinin her iki ülkede geçerli olan akademik kadro bulma ve yükselme ölçünleri ile onunla bağlantılı olarak araştırmacıların kısa vadede kendileri için maddi ve manevi getirisi daha çok olan araştırmalara yönelmeleri olduğu görülmektedir. "ABD'de bizim kadro sistemimizde araştırmayla ilgili beklentiler genellikle nitelik değil nicelik açısından değerlendirilir." (A9) "Bir veri tabanında dizinlenmeyen düşük nitelikli yayınlar üniversitenin saygınlık kazanması ve araştırmacının terfi alması için yayın yapma zorunluluğu fikrinin sonucudur." (A4) "Genç araştırmacıların kadro (tenure) sistemine ayak uydurmasının bir bakıma onların birçok araştırma alanlarına bulaşmamaları. Onların danışmanları onlara kadro alıncaya kadar uzun süreli araştırmalar (longitudinal) yapmamasını salık veriyor." (A1)

Türkiye için de ABD'li katılımcılar tarafından oradaki kadro ve yükselme (tenure) sisteminden kaynaklı olarak dile getirilen nitelikle ilgili benzer kaygılardan söz

edilmiştir. Akademik araştırmaların topluma, bilime katkı sunmak veya bilinmeyen ve ilgi duyulan bir konuda merak duymak gibi nedenlerden çok akademik yükselme ve performans göstergeleri odaklı yapılmasının araştırmaların niteliğine olumsuz yansıdığı değerlendirilmiştir. "Yani en önemli kaygı aslında odağın araştırma niyetinin bundan [bir bilinmeyeni ortaya çıkarmak için merak edilen bir konunun çalışılması] uzaklaşması farklı niyetlerle araştırma yapılması. Dolayısıyla bu da çok etkili sonuçlar ortaya çıkarmıyor." (T4) "[Araştırmaların] biraz daha sosyal problemlere dönük çözüm üretici olması lazım. Yani tamam hocalar kariyerlerine katkı sağlıyorlar, teşvik alıyorlar, kariyer basamaklarında ilerliyorlar ama bunun çıktılarını sonuçlarını değerlendirmek lazım." (T6) "Akademik yükselme için araştırmanın ona odaklanması dolayısıyla nitelikten uzaklaşır. İşte toplumun dokunulmaz konularından çok ta bununla ilgili bir araştırma yapmayayım. Ciddi anlamda araştırmaların niteliğini olumsuz etkileyecek bir yaklaşımdır." (T4) "[Araştırmaların] topluma, insanlığa, bilime katkısının ne olduğu çok önemli değil. Bundan daha çok [araştırmacılar] akademik ikballeri doğrultusunda araştırma faaliyetlerini yönlendiriyor." (T2) Ayrıca araştırmalarda nitelik sorununun piyasalaşmayla ilişkisini T9 şöyle özetlemektedir:

> Bunun [nitelik sorunlarının] piyasalaşmayla da ilgisi var. İki yönlü bir ilgisi var işte akademik yükseltmeler tamamen nicel değişkenlere bağlandığı için bir yayın iki yayın bir SSCI, iki tane ULAKBİM yayını gibi şeyler olduğu için. İkinci yönü de bu nicel şeyler piyasadaki yayıncılar tarafından üretilen dergilerde yayınlanıyor. …Dolayısıyla bazı dergiler kâr amacı güdüyorlar ve çok da nitelikli olmayan yayınlar yapıyorlar. Mesela bin dolar alıyorsun yayın yapıyorsun. Ya da 1500 dolar veriyorsun yayın yapıyorsun. Dolayısıyla bu ciddi bir sorun. (T9)

Akademik yükselmelerde niceliğin ön planda olmasının yanında piyasalaşmayla da bağlantılı olarak maddi kazanç beklentileri ve etik sorunların ortaya çıkmış olması araştırmaların niteliğiyle ilgili değinilen kaygılardır. "Şu anda biraz maddi kaygılar maddi talepler ön plana çıkmakta. Daha fazla kazanmak daha fazla kazanç amacına dönük olarak üretim yapılmakta… Yani nitelik göz ardı edilerek." (T11) Geleneksel akran değerlendirmesinin piyasada faaliyet gösteren pek çok yayıncı şirket tarafından ticari kaygılarla göz ardı edilerek araştırmaların yayınlanıyor olması etik sorunları ortaya çıkarırken nitelikle ilgili kaygıları da artırmaktadır. Bu durumun sadece Türkiye'de değil ABD için de geçerli olduğu belirtilmekle birlikte Türkiye etik sorunu vurgusu dikkat çekicidir. ABD'li katılımcılar yaşanan sorunları daha çok ekonomik sistem ve süreçlerle

ilişkilendirirken Türk katılımcılar daha soyut etik ve ideoloji kavramlarından söz etmektedirler.

> Benim üniversitelerde son yıllarda gördüğüm en önemli sorun artık kaliteyi falan bir tarafa bıraktım ahlaki sorun. Etik sorun. Şu anda maalesef hat safhada. Bu gerçekten hiç kabul edilebilir bir şey değil. Bilim ahlakı, meslek ahlakı, akademik ahlak artık ahlakın her türlüsüyle ilgili çok ciddi sorunlarımız var. (T11)

Bunun yanında bazı öğretim elemanlarının maddiyatçı bir bakış açısıyla kendisi adına gelir getirmeyecek görev ve sorumluluklarını ihmal edebilmesine diğer bir etik sorun olarak değinilmiştir. "En sosyalist, en idealist hoca bile 15 yerde iş yapıyor. Haftanın bir günü öğrenciye ayıracak görüşmeye ayıracak vakti yok ama başka yere gidip çalışmaya vakti var. Bir etik ve değer yoksunluğu yaşanıyor." (T6) Ayrıca ek dersler, veya çeşitli projelerde maddi çıkar elde etme konusunda üniversitede öğretim elemanlarının çatışmalarının etik sorunun araştırmaların niteliğine de etki eden başka bir boyut olduğuna değinilmiştir. Özellikle akademik yükselme ve yayın ölçütlerini yerine getirebilmek için etik açıdan sakıncalı bazı durumların yaşandığı vurgulanmıştır. Niteliksiz yayın sayısındaki artışla birlikte ücret karşılığı yurtiçinde ve yurtdışında akademik yayınların yaptırıldığı belirtilmiştir. "Doktorayı bitirdin. Birine 2000 lira ver. 5 yayın yaptır. Doçent olursun." (T6) Özellikle genç akademisyenlerde iltimas beklentisi içinde olmak gibi akademik kültür ve olgunlukla ilgili sıkıntılara değinilmiştir. Yayınlanan makalelerde, basılan kitaplarda veya düzenlenen kongrelerde yükselme ve performans ölçütleri doğrultusunda çalışmalar yapıldığına değinilmiştir. "İşte kongreye katılmak için yayın yapıyoruz. Unvan almak için yayın yapıyoruz, performansa puan toplamak için yayın yapıyoruz. Bu patolojik bir durumdur ve bu etik değil." (T7)

Yükseköğretimde araştırma etkinliklerinin niteliği aynı zamanda lisansüstü programların niteliğiyle de ilişkilidir. Lisansüstü programlarda öğrenci seçmeyle başlayan eğitim-öğretim sürecinin niteliği, bu süreçten geçen araştırmacıların gelecekte yapacakları araştırmalara olumlu yönde etki edecektir. Bu anlamda lisansüstü öğretimde yaşanan sorunlar hem ABD'li hem de Türk katılımcılar tarafından araştırma etkinliklerinin niteliğiyle bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Öncelikli olarak öğrencilerin seçim sürecinde ABD için dile getirilen sorun eğitim ücretlerinin yüksek olmasından dolayı daha nitelikli öğrenciler yerine daha çok ücreti karşılayabilecek öğrencilerin lisansüstü programlara kabul edilmeleridir. "Lisansüstü öğrencilerin bir

devletten veya başka bir yerden bir bursu yoksa programdaki yerlerini koruyabilmeleri için para bulmaya özendiriliyor ve hatta bazen zorlanıyor." (A6)

Türkiye'deki lisansüstü eğitime seçim sürecinde ise ücretlerle değil öznel değerlendirmelerle ilgili sorunlara değinilmektedir. Üniversitelerde işe alımlarda ve yüksek lisans ve doktora programlarında öğrenci seçimlerinde yeterlik ve nesnel ölçütler yerine ideolojik yakınlık ve ailevi yakınlık gibi öznel etmenlerin etkili olması niteliği etkileyen etik bir sorun olarak görülmektedir. "Adam kayırma, akraba ilişkileri. Bakıyorsun baldızı asistan, kardeşi Yrd. Doçent, babası profesör. Ya da üniversitelerin ilanlarına bak mesela. Bunu en iyi üniversiteler de yapıyor.…Orada da ideolojik akrabalık var." (T6)

Lisansüstü eğitimde öğretim süreçlerinin niteliği de hem öğretim elemanlarının nitelikli araştırmalar yapabilmeleri için uygun ortamın olması hem de geleceğin araştırmacıları olan öğrencilerin araştırma yetkinliği kazandırılması için önem taşımaktadır. Bu noktada ABD'de piyasalaşma bağlamında öğretim ücretlerinin üniversiteler için önemli bir gelir kaynağı olması sonucunda daha çok öğrencinin programlara kabulüyle öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının artması nitelikle ilgili kaygıları doğurmaktadır. "Bir profesörün danışmanı olduğu 16 doktora öğrencisi varsa burada nitelik düşük olacaktır." (A4) Piyasalaşmadan bağımsız olarak benzer kaygılar Türkiye için de söz konusudur ve her iki ülke için iyi lisansüstü öğrencisi yetiştirmenin nitelikli araştırmaların ortaya çıkmasının önemine değinilmiştir. "Her geçen gün daha çok insan doktora programlarından araştırmanın nasıl yapıldığına dair tam bir fikir sahibi olmadan mezun oluyor. Bu nedenle araştırmaların niteliğini artırmak istiyorsak yapmamız gereken çok temel şeyler var." (A2) "Hak etmeden koşullara uymadan [bazılarına lisansüstü eğitim yaptırdılar] o da kaliteyi ve saygınlığı da düşürdü. Yani saygınlık eylemden olur. Saygınlık istiyorsan iyi tez yaptıracaksın. İyi öğrenci yetiştireceksin." (T6)

Akademik özgürlükler hem Türk hem de ABD'li katılımcılar tarafından bilimsel araştırmaların niteliğine etki eden etmenlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Maddi, idari, mesleki ve ideolojik nedenlerle araştırmacıların özgürlük alanlarının sınırlandırılması veya araştırmacıların bir çeşit otosansürle kendi kendilerini kısıtlaması akademik özgürlüklerle ve dolayısıyla araştırmaların nitelikleriyle ilgili kaygılar doğurmaktadır. ABD'de özellikle iş güvencesinin bazı araştırmacılar için bulunmaması, fazla radikal ve yenilikçi görülen araştırmaların maddi olarak desteklenmemesi, üniversite yönetimlerinin öğretim elemanlarından beklentileri niteliği de etkileyen bir

akademik özgürlüklerin kısıtlanması sorunuyla ilişkilendirilmektedir. "[Öğretim elemanları] yıllık kontratlarla çalışıyorlar ve özellikle sosyal ve beşeri bilimlerde [isteksiz, kendilerini sansürleyen ve idare tarafından cezalandırılan] araştırmacılar üzerinde araştırmaların niteliğinde kara bulutlar var." (A3) "Çok ilerici veya radikal konularla ilgili nicel olmayan araştırma önerileri hiçbir zaman desteklenmez, çünkü destekler somut nicel veriler içeren araştırmaları tercih eder." (A5)

Türkiye'de de araştırmacıların ABD'dekilere benzer kaygılarla araştırmalarında otosansür uygulamaları akademik özgürlük ortamının tam olarak oluşmamış olması katılımcılarca belirtilmiştir. "Bilim insanı çünkü özgür olmalı. Bilim insanının özgürlüğü akademik özgürlük dediğimiz şey. Araştırma yaparken 'ya bu bana ne getirir ben bundan nasıl kazanç sağlarım' yerine 'bu topluma, insanlığa, üniversiteme nasıl katkı sağlar' diye düşünmek zorunda." (T2) "Her şeyden önce üniversitede düşünce özgürlüğü olması gerekir. Bir ülkede düşünce özgürlüğü yoksa o ülkede üniversite olmaz. Olur biçimsel olarak tabelaları olur." (T8) "Gerek eğitim alanında, gerek fizik alanında, mühendislik, sosyal bilimler, fen bilimleri, tıp hiç fark etmez araştırmacılar özgür bir şekilde bilinmeyeni ortaya çıkarma konusunda kendilerini adadıkları sürece ve bunu da etik kurallar içinde sistematik bir süreçte yaptıkları süreçte kalite de beraberinde gelecektir." (T4).

ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Yükseköğretimde Piyasalaşmanın Niteliğe Etkisi Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşmanın eğitim ve araştırmaların niteliğine etkisine ilişkin görüşleri hazırlanan İngilizce ve Türkçe anketlerin ikinci bölümlerinde yer alan ilgili maddelere verilen yanıtlara dayalı olarak çözümlenmeye çalışılmıştır. ABD ve Türkiye'de yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşmanın niteliğe etkisi hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgular ve yorum Türkçe ve İngilizce anketlerde ortak olan ve ortak olmayan maddelere göre gruplanarak verilmiştir. Her iki ankette de yer alan ortak önermelere ilişkin ABD'li ve Türk katılımcıların görüşleri Çizelge 17'de gösterilmiştir.

Çizelge 17

ABD'li ve Türk Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşmanın Niteliğe Etkisi Hakkındaki Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmı-yorum		Kısmen Katılıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	TR %	*ABD %*	*TR %*	*ABD %*	*TR %*	*ABD %*	*TR %*	*ABD %*	*TR %*	*ABD %*
Araştırma üretkenliğini artırmaya dönük beklentilerin araştırmanın niteliğine bir tehdittir.	6.1	8.7	13.0	22.6	32.8	35.7	30.5	22.6	17.6	10.4
Araştırma üretkenliğini artırmaya dönük piyasa beklentiler intihal ve benzeri akademik usulsüzlükleri artırmaktadır.	6.1	9.6	12.9	27.0	33.3	35.6	28.8	22.6	18.9	5.2

Çizelge 17'de gösterilen "Araştırma üretkenliğini artırmaya dönük beklentilerin araştırmanın niteliğine bir tehdittir" maddesine Türk yükseköğretim yöneticilerinin %19.1'u katılmama ve %80.9'u katılma doğrultusunda görüş belirtmiştir. Türk katılımcıların büyük çoğunluğunun araştırma üretkenliğini artırmaya yönelik beklentilerin araştırmaların niteliği için bir tehdit oluşturduğu görüşünde oldukları görülmektedir. Bu maddeye ABD'li katılımcılardan katılma yönündeki yanıtlarının oranı %68.7'dur. ABD'li katılımcıların %31.3'ü de daha fazla yayın beklentisinin araştırma niteliği için bir tehdit olmadığını belirtmiştir.

Çizelge 17'deki "Araştırma üretkenliğini artırmaya dönük piyasa beklentiler intihal ve benzeri akademik usulsüzlükleri artırmaktadır" maddesi için Türk yükseköğretim yöneticilerinin katılma ve katılmama yönünde verdikleri yanıtların oranları (%19 katılmama, %81 katılma yönünde) bir önceki önermeye verilen yanıtların oranlarıyla oldukça yakındır. ABD'li katılımcıların 36.6'sı daha fazla yayın yapılması konusunda piyasa beklentilerinin intihal gibi akademik usulsüzlükleri artırmadığını düşünürken, Türk yükseköğretim yöneticilerinin büyük çoğunluğu (%81) daha fazla yayın için piyasa beklentilerinin akademik usulsüzlükleri artırdığı önermesine katılma doğrultusunda görüş bildirmişlerdir. Türk katılımcıların sadece %19'unun araştırma üretkenliğini artırmaya dönük piyasa beklentilerinin akademik usulsüzlükleri artırmadığı yönünde görüşleri olmuştur.

ABD'de yükseköğretimde nitelikle ilgili benzer kaygılar olmakla birlikte bu kaygılara neden olan durum ve olgular Türkiye'den farklı olabilmektedir. Bu nedenle İngilizce ankette ABD'de eğitimin niteliğine ilişkin bazı farklı maddelere yer verilmiştir.

Bu maddeler hakkında Amerikalı yükseköğretim yöneticilerinin görüşleri Çizelge 18'de sunulmuştur.

Çizelge 18

ABD'li Yükseköğretim Yöneticilerin Piyasalaşmanın Eğitimin Niteliğine Etkisi Hakkındaki Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kısmen Katılıyorum %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Devlet üniversitelerinde kadrolu öğretim elemanı sayısında bir azalma yaşanmaktadır.	6.0	12.0	13.6	20.5	47.9
Kadrolu öğretim elemanı sayısındaki azalma araştırmaların niteliğini olumsuz etkilemektedir.	5.1	7.6	20.3	29.7	37.3
Kadrolu öğretim elemanı sayısındaki azalma eğitimin niteliğini olumsuz etkilemektedir.	6.9	16.2	31.6	25.6	19.7
Kâr amacı güden özel üniversitelerin yaygınlaşması araştırmaların ve eğitimin kalitesini olumsuz etkilemektedir.	8.7	21.8	27.8	21.7	20.0
Öğrenciler üzerlerine düşen maddi yükümlülükleri karşıladığı sürece yükseköğretim kurumları mezuniyeti garanti etmelidir.	76.9	18.8	2.6	0.9	0.8

Çizelge 18'de gösterilen ABD'de devlet üniversitelerinde kadrolu (tenured) öğretim elemanlarının sayısında azalma yaşandığına ilişkin önermeye ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin %47.9'u "kesinlikle katılıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. %20.5 "katılıyorum" ve %13.6 ise "kısmen katılıyorum" yanıtını vermiştir. ABD'li yöneticilerin sadece %18'i kadrolu öğretim elemanlarının sayısında bir azalma yaşandığı önermesine katılmama yönünde görüş belirtmişlerdir. ABD'de kadrolu öğretim elemanlarının sayısında azalmanın olduğunu düşünen yükseköğretim yöneticilerinin oranının yüksek olduğu (%82) görülmektedir.

Kadrolu öğretim elemanlarının sayısındaki azalmanın araştırma etkinliklerinin niteliğini olumsuz etkilediğine ilişkin önermeye ABD'li yükseköğretim yöneticileri %87.3'lük bir oranla katılma yönünde görüş bildirmişlerdir. ABD'li katılımcıların %5.1'i araştırmalarının niteliğinin azaldığı önermesine "kesinlikle katılmıyorum" şeklinde yanıtlarken %7.6'sı "katılmıyorum" yanıtını vermiştir. ABD'li yükseköğretim

yöneticilerinin büyük çoğunluğunun kadrolu öğretim elemanlarının sayısındaki azalma dolayısıyla araştırma etkinliklerinin niteliğine ilişkin kaygı taşıdıkları anlaşılmaktadır.

ABD'li yöneticilerin benzer bir kaygıyı eğitimin niteliğine ilişkin olarak da taşıdıkları görülmektedir. Çizelge 18'e göre ABD'li katılımcıların %76.9 oranında kadrolu öğretim elemanı sayısının azalmasının eğitim-öğretim etkinliklerini olumsuz etkileyeceği görüşünde oldukları görülmektedir. ABD'li katılımcıların %23.1'i kadrolu öğretim elemanlarının sayısının azalmasının eğitimin niteliğine olumsuz etkisi olacağı önermesine katılmama yönünde görüş bildirmiştir. Ayrıca kadrolu öğretim elemanlarının sayısının azalmasıyla araştırma etkinliklerinin olumsuz etkileneceğini düşünen ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin oranının eğitimin olumsuz etkileneceğini düşünenlerden daha fazladır.

Çizelge 18'de görüldüğü üzere kâr amacı güden özel üniversitelerin yaygınlaşmasının eğitimin ve araştırma etkinliklerinin niteliğini olumsuz etkilediğine ilişkin önermeye ABD'li yöneticilerin %30.5'i katılmama doğrultusunda yanıt vermişlerdir. Katılımcıların toplamda %69.5'inin kâr amacı güden özel üniversitelerin sayılarının artmasının yükseköğretimde eğitim ve araştırmaların niteliğinin olumsuz etkileneceğini düşündükleri görülmektedir.

Çizelge 18'de izlenebileceği gibi "Öğrenciler üzerlerine düşen maddi yükümlülükleri karşıladığı sürece yükseköğretim kurumları mezuniyeti garanti etmelidir." maddesine ilişkin ABD'li yükseköğretim yöneticilerin neredeyse tamamına yakını katılmama yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu madde için katılımcıların %76.9'u "kesinlikle katılmıyorum", %18.8'i de "katılmıyorum" yanıtlarını vermiştir. Katılımcılar sadece %4.3'lük bir oranla öğrencilerin maddi yükümlülüklerini karşıladığı sürece mezuniyetlerinin garanti edilmesini destekleyen yönde görüş bildirmişlerdir.

Türkiye'de piyasalaşmanın yükseköğretimde eğitim ve araştırma etkinliklerinin niteliğine etkisi kapsamında Türkiye'ye özgü önermelere yer verilmiştir. Bu önermeler hakkında Türk yükseköğretim yöneticilerin görüşleri Çizelge 19'da gösterilmiştir.

Çizelge 19

Türk Yükseköğretim Yöneticilerin Piyasalaşmanın Eğitimin Niteliğine Etkisi Hakkındaki Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kısmen Katılıyorum %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Vakıf üniversitelerinin sayılarının artması eğitimin niteliğini olumsuz etkilemektedir.	3.8	19.7	31.8	25.8	18.9
Özel üniversitelerin kurulması üniversitelerde eğitimin niteliğini olumsuz etkileyecektir.	9.9	24.1	34.9	20.5	10.6
Öğretim elemanı açığını kapatmak için yarı zamanlı sözleşmeli statüde öğretim elemanları istihdam edilmelidir.	10.7	17.6	37.4	28.2	6.1
Kadrolu öğretim elemanlarının yerine sözleşmeli öğretim elemanlarının istihdam edilmesi eğitimin niteliğini olumsuz etkilemektedir.	6.2	15.5	37.2	21.7	19.4

Çizelge 19'da gösterilen vakıf üniversitelerinin sayılarının artmasının eğitimin niteliğini olumsuz etkileyeceğiyle ilgili önermeye Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerinin %18.9'unun "kesinlikle katılıyorum", %25.8'inin "katılıyorum" ve %31.8'inin "kısmen katılıyorum" yanıtlarını verdiği görülmektedir. Bu önermeye katılmama yönünde yanıt veren katılımcıların oranı ise toplamda 23.5'dir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun vakıf üniversitelerinin sayılarının artmasının eğitimin niteliğine yansımaları konusunda kaygıları olduğu değerlendirilebilir.

Çizelge 19'daki özel üniversitelerin kurulmasının yükseköğretimde eğitimin niteliğini olumsuz etkileyeceği önermesine katılımcıların %34'ü katılmama yönünde görüş belirtmiştir. Geri kalan toplamda %66'lık grup ise özel üniversitelerin açılmasının eğitimin niteliğine etkisinin olumsuz olacağına ilişkin görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların büyük oranda vakıf üniversitelerinde eğitimin niteliğiyle ilgili belirtilen kaygının yanı sıra özel üniversiteler kurulması durumunda da eğitimin niteliğinin olumsuz etkileneceğine ilişkin bir algıya sahip oldukları görülmektedir.

Çizelge 19'da yer alan "Öğretim elemanı açığını kapatmak için yarı zamanlı sözleşmeli statüde öğretim elemanları istihdam edilmelidir." maddesine katılımcıların %37.4'ü kısmen katıldığını, %28.2'si katıldığını ve %6.1'i kesinlikle katıldığını

bildirmiştir. Bu maddeye katılımcıların toplamda %28.3'ü ise katılmama yönünde görüş belirtmiştir. Kadrolu öğretim elemanları yerine sözleşmeli öğretim elemanlarının alınmasının eğitimin niteliğini olumsuz etkilediği önermeyesine katılma yönünde görüş bildiren yöneticilerin toplam oranı %78.3'tür. Türkiye'de üniversitelerde sözleşmeli veya yarı zamanlı öğretim elemanı istihdamı ABD üniversiteleri kadar yaygın değildir ancak bu gerçekleştiği takdirde Türk yükseköğretim yöneticilerinin büyük oranda ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin ABD'de kadrolu öğretim elemanlarının sayısının azalmasının eğitimin niteliğine etkisine yönelik benzer bir önermeyle ilgili görüşlerine benzer şekilde eğitimin niteliğinin olumsuz etkileneceği düşüncesinde oldukları anlaşılmaktadır.

Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Yükseköğretimde Eşitliğe/Yükseköğretime Erişime İlişkin Bulgular ve Yorum

Yükseköğretimde eşitlik ve yükseköğretime erişim bağlamında gerek piyasalaşmayla ilişkilendirilerek gerekse piyasalaşmadan bağımsız olarak çok çeşitli sorunlar dile getirilmiştir. Bu konularda Türk katılımcılar tarafından Türkiye için değinilen sorunların ABD'li katılımcılar tarafından ABD için belirtilen sorunlar kadar ciddi boyutta olmadığı genel olarak değerlendirilebilir. Bu durum Türkiye'de eşitsizlik ve yükseköğretime erişim sorunlarının olmadığı anlamına gelmemektedir, ancak ABD'li katılımcıların anlatıları söz konusu sorunların ABD için daha önemli olduğunu göstermektedir.

ABD'de devletin üniversitelere sağladığı maddi desteğin azalmasıyla birlikte öğrenim ücretlerine büyük artışlar olmuştur. Sadece eski ve köklü özel üniversiteler değil geleneksel olarak özellikle içinde bulundukları eyaletlerde ikamet eden öğrencilerden oldukça makul düzeylerde harçlar alan devlet üniversiteleri öğrenim ücretlerini yalnızca başka ülke veya eyaletlerden gelenler için değil aynı eyalette yaşayanlar için de önemli oranlarda artırmıştır. Bunun sonucunda üniversiteler öğrencilerden aldıkları harçlara daha çok bağımlı duruma gelmiş özellikle alt ve orta sınıfların yükseköğretime erişiminde sıkıntılar ortaya çıkmıştır. "Son 15 yılda yükseköğretim neredeyse satın alınamayacak kadar pahalı hale geldi. Bu durum birbiri ardına eyalet yönetimlerinin yükseköğretime ayrılan kamu kaynaklarını kısması nedeniyle oldu." (A3) "Devletin yeterince desteklemediği eyaletlerde üniversiteler gerçekten pahalı hale geldi. Gerçekten pahalıyız.

Bu sadece ailesi zengin olanların eğitim alabildiği bir duruma gelirse daha büyük bir eşitsizlik sorunu olur." (A1)

Özellikle köklü ve nitelikli özel üniversiteler ve devlet üniversiteleri birçok başarılı alt sosyoekonomik sınıftan öğrenci için öğretim ücretlerinden dolayı erişilemez görülmektedir. Üniversiteler alt sosyal sınıflardan başarılı öğrencilere erişilebilir olmak için birçok burs programları yaşama geçirmişler, ancak "bu okullar parası olanlar içindir" (A1) algısı yerleştiği için başarılı olamamışlardır. Genellikle alt gelir düzeyinden öğrenciler "Benim Harvard'a verecek 50 bin dolarım yok dolayısıyla bu okula başvurmamın bir anlamı yok" (A1) şeklinde düşünmektedir. Bu durum köklü ve nitelikli devlet üniversiteleri için de geçerlidir. Örneğin, ABD'deki en büyük yükseköğretim sistemi olan ve 20. yüzyılın başında mümkün olan en iyi eğitimi Kalifornia Eyaletinde herkese sunma idealiyle yükseköğretimin kitleselleşmesine önemli katkılar sunan Kalifornia Üniversitesi sistemi içindeki yükseköğretim kurumları alt gelir grubundaki insanlar için daha az erişilebilir olmuştur.

> Kalifornia Üniversitesi sistemi içindeki kurumların devletin bütçe kesintilerine yanıtı hizmet sunumunda hizmeti bedelini ödeyebilenlerle sınırlandırmak şeklinde olmuştur. Bedelini ödeyebilenler ise belli bir toplumsal sınıftan insanlardır. ….Bu durumda Kalifornia Eyaletinde yaşayan bu okulların hizmetinden yararlanamayan birçok insan vardır. (A1)

ABD'de sarmaşık ligi üniversiteleri olarak adlandırılan Harvard ve Princeton gibi köklü özel üniversiteler ile elit devlet üniversitelerinin daha çok üst sosyoekonomik sınıftan varlıklı öğrencilere dönük olduğu genel bir saptamadır. "Aslında elit okullar özellikle özel olanlar zenginler içindir. Fakirler ve beyaz olmayanların bunlara mali gücü yetmez. Onlar yerel yüksekokullara gider. Bu bir fikir değil. Olgu bu." (A8) "Zengin çocukları sarmaşık ligi okullarına gider ve diğer çocuklar devlet okullarına gider. Beyaz olmayanlar fakir beyaz öğrencilerden daha da dezavantajlı durumdadır." (A5) Öğrencilerin nitelikli bir yükseköğretime erişiminde toplumsal sınıf ve ailenin sosyoekonomik düzeyi belirleyici olmaktadır. "Yükseköğretime erişimle ilgili mesele eğer bir üniversite öğrencilerin verdiği harçlara bağımlıysa, maddi olarak harçlara gücü yeten öğrencileri alacaktır." (A9) Dolayısıyla düşük sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin yüksek harçlar isteyen üniversitelere girebilmeleri sınırlı olacaktır. Akademik olarak iyi durumda olanlara veya maddi olanağı yetersiz bazı öğrencilere üniversitelerin harç ve burs desteği vermesine karşın erişimin genel olarak sınırlanmaması olanaklı görülmemektedir. "Referans mektuplarınızla, notlarınızla üst

düzeyde zeki bir öğrenciyseniz fakat maddi gücünüz yoksa ve sizin kadar nitelikli olmayan ancak kendi eğitimini karşılayabilecek bir öğrenci varsa avantaj parayı verebilenindir." (A6)

Üniversiteler arasındaki eşitsizlikler dikkat çekilen başka bir konudur. Düşük gelir grubundaki öğrenciler için erişilebilir olan devlet üniversiteleri, özel üniversiteler ve yerel yüksekokullar vardır ancak bu okullarda sunulan eğitimin niteliği diğer elit ve köklü okullarla aynı düzeyde değildir. "Düşük gelir grubundaki üniversiteye gitmek isteyen öğrencilerin çoğu kâr amacı güden özel yükseköğretim kurumlarına gidiyor çünkü sadece onlar çok seçici değil." (A10)

> Bu okullara [kar amacı güden seçici olmayan piyasaya dönük teknik ve mesleki eğitim veren özel üniversitelere] gidenlere baktığınızda azınlıkların, Afrika kökenli Amerikalıların, Kızılderili kökenlilerin ve Latin Amerika kökenlilerin olduğunu görürüz, çünkü onların üst sosyoekonomik sınıftan notları yüksek öğrencileri kabul eden Stanford'a, Columbia'ya veya Harvard'a gidecek maddi güçleri yoktur. Sonuçta piyasada mesleki yetiştirmeye, teknolojiye ve işletme derslerine odaklanan ve genellikle azınlıkların ve alt gelir gruplarının gittiği kurumlar ortaya çıktı. Bence bu büyük bir eşitlik sorunu. (A4)

ABD'de yükseköğretimin piyasalaşması bağlamında genellikle erişim sorunları ve eşitsizlikler vurgulanırken piyasalaşmanın erişimin yaygınlaştırılmasında ve eşitsizliklerin giderilmesinde çözümler sunabileceğine de değinilmiştir. Yükseköğretimin piyasa dışında düşünülmesinin olanaksızlığından yola çıkarak yükseköğretimi sadece belli bir seçkin azınlık grup için değil toplumun geneli için erişilebilir kılmada piyasa araçlarından yararlanılabileceği belirtilmiştir. "Bilginin sunulmasında, derslerin yürütülmesinde farklı yöntemler olabilir. Teknoloji bunu olanaklı kılabilir. Bu sayede yükseköğretimin herkes için erişilebilir olmamasında bir neden yok." (A2)

Yükseköğretimde piyasalaşmayla ilişkilendirilen erişim sorunları ve eşitsizlikler ABD'de farklı tepkiler de doğurmaktadır. "Yükseköğretimin piyasa odaklı olmasına ve bunun erişim ve eşitliğe etkisine Şili, Güney Afrika, Hollanda ve ayrıca ABD'de daha fazla tepki görüyoruz." (A10) "Bence yükseköğretimin piyasalaşmasına karşı tepkilerden biri parlamenterlerin ücretsiz eğitime doğru daha ısrarcı kampanyaları. Bunu Tennessee'de görüyoruz. Bunu New York'ta görüyoruz." (A11) ABD'de yükseköğretimde harçların son dönemlerde büyük oranlarda artış göstermesi sonucu erişimle ilgili kaygıların oluşması yükseköğretimi daha erişilebilir kılmak için çeşitli eyaletlerde yasa yapıcılar tarafından eskiden olduğu gibi yükseköğretim kurumlarına

daha fazla devlet desteği verilmesi için çalışmalar yapıldığına veya sivil toplum kuruluşları tarafından öğrencilerin eğitim ücretlerinin karşılanması için kampanyalar başlatıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca yükseköğretim harçlarının ve dolayısıyla öğrenim kredilerinin makul düzeyde tutulması konusunda genel bir kamusal söylem var. *Tennessee Promise* ve *New York Excelsior* gibi bazı eyaletlerde yükseköğretimi erişilebilir yapma yönünde burs programları başka eyalet ve şehirlerde de yaygınlaşmaktadır. "Piyasalaşma sonucunda artan öğrenci kredi borçlarıyla ilgili kaygılarla siyaset çevrelerinde seçilmişlerin yükseköğretimi daha erişilebilir kılacak daha çok kamu tarafından finanse edilen bir yükseköğretime geçme reaksiyonlarını görüyoruz." (A11)

Katılımcılardan A10 kamusal yükseköğretim sistemlerinin daha eşitlikçi sistemler olduğunu belirtmekle birlikte eşitsizlik sorununun ABD'ye özgü olmadığını ve eğitimin kamusal olduğu Almanya, Hollanda ve İskandinavya'da bile eşitsizliklerle ilgili sorunlar yaşandığını açıklamıştır. Bu yerlerde alt ve orta gelir gruplarındaki öğrenciler için görece daha eşitlikçi bir durum varken göçmenler, engelliler ve çeşitli gruplar açısından sorunların varlığına değinilmiştir. Türkiye için de ABD'yle karşılaştırıldığında öğretim ücretlerinin ve öğrencilerin sosyoekonomik durumunun erişimde önemli bir sorun oluşturmadığı değerlendirilebilir. Devlet üniversitelerinde ikinci öğretim dışında eğitimin ücretsiz sunulması ve son yıllarda üniversitelerin sayısının ve kontenjanların artmasıyla yükseköğretim daha geniş kitleler için erişilebilir duruma gelmiştir. "Türkiye'de yükseköğretime erişimde önemli bir sorun olmadığı kanaatindeyiz. Avrupa Birliği ülkeleri içinde yükseköğretime erişimde ve yükseköğretimde okullaşma da ilk sıradayız. Rusya'yı bir tarafa bırakırsak." (T11) "Yükseköğretime erişim açısından bakarsak aslında ülkemiz küresel çapta iyi bir örnek." (T5)

Türkiye'de yükseköğretime erişim açısından son dönemlerde olumlu gelişmeler yaşanmasına karşın yükseköğretime girişte, öğretim süresince, mezuniyetten sonra, bölgeler arasında, kurumlar arasında eşitsizliklerin varlığına dikkat çekilmektedir. "Son belki 15-20 yılda kurum sayısı iki katına çıktı. Erişimimiz var. Erişimin var olması kaliteli üniversite erişimi noktasında bence soru işareti uyandırıyor." (T3) "Her ne kadar bugün öğrencilerin büyük bir bölümü ortaöğretimi bitirdiği zaman bazen sınavsız geçişler var okullaşma oranı yüksek gibi görünse de açıköğretim, uzaktan eğitim vb. kattığınız zaman. Ama markalaşmış üniversitelere erişmek eşit olmayan koşullar nedeniyle zor." (T2) "Yükseköğretime girişte büyük bir rekabet var. Bu rekabette insanların rekabet edebilmesi için büyük ölçüde eşit koşullarda, eğitimlerini eşit koşullarda geçirmiş olması

lazım." (T1) Bu noktada okullar arasındaki nitelik farkları görece iyi okullara giden öğrenciler için üstünlük olurken diğer öğrenciler açısından eşitsiz bir rekabet durumu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında üniversite sınavlarına hazırlık sadece okullarda olmamakta özel kurs ve ders alabilen öğrenciler daha nitelikli üniversitelere girebilme yarışında öne çıkmaktadır. Ailelerin sosyoekonomik durumu bu süreçte belirleyici olmaktadır. Maddi olanakları daha dar olan ailelerin çocukları açısından haksız bir rekabet yaşanmaktadır.

> En temel sorunlardan biri eşitlik sorunu yükseköğretimde. Zaten sorunlu olan durum giderek açılmaya başladı. Bunu kamu-devlet üniversiteleri açısından değerlendirirseniz her bir bireyin eşit koşullarda buraya girme şansı olmalıdır. Dolayısıyla girişte yükseköğretime erişebilmede büyük bir eşitsizlik var. Bu bizim öğrencilerin profiline baktığımız zaman her geçen gün benzer bir profilde yoğunlaşan öğrenci kitlesi bunun ipuçlarını veriyor. Maddi yoksunluktan dolayı potansiyeli ne olursa olsun buraya gelemeyen öğrenciler var. (T4)

Yükseköğretimde eşitsizlikler yalnız yükseköğretime giriş aşamasında değil yükseköğretime başladıktan sonra eğitim aşamasında da yaşanmaktadır. Üniversite hazırlık süresince var olan eşitsiz koşullar devam etmekte dezavantajlı durumda olan öğrenciler için akademik başarısızlıklar ve okul terklerine kadar gidebilecek sorunlar yaşanabilmektedir. Bu noktada barınma, beslenme ve burs olanaklarının artırılması ve ihtiyacı olan öğrencilere adil şekilde sunulması önem taşımaktadır. "Yurt olanaklarıdır, burslardır bunların uygun şekilde dağıtıldığını düşünmüyorum. Bu da başka bir eşitsizlik unsuru olarak düşünülebilir. Niye bu böyle oluyor. Sosyal devlet politikalarından uzaklaştıkça." (T4)

Türkiye'de yükseköğretime erişimde sağlanan gelişmelerin eğitim süreçlerinde ve mezuniyetten sonraki süreçte yaşanmadığı görülmektedir. "Türkiye'de yükseköğretim kitleselleşme açısından bir başarı sağladı. Olay şu: Türkiye'de yükseköğretim sosyal hareketlilik sağlayamıyor gerçekten. … Erişim var ama ben [yükseköğretimin] çok sınıf atlattığını falan düşünmüyorum." (T6) Yükseköğretim mezunlarının nitelikleriyle ilgili ciddi kaygılar bulunmakta ve mezunların istihdamında önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Öğretim süresince kurumlar arasındaki eşitsizlikler dikkat çekilen diğer bir noktadır. "Şimdi üniversiteler arasında büyük farklılıklar var. Kalite açısından büyük farklılıklar olan bir ülkedeyiz. Dolayısıyla yükseköğretime girişte büyük bir rekabet var." (T1) "Bir kere bütün bölümler arasında, şehirler arasında, üniversiteler arasında müthiş bir hiyerarşi oluşmuş durumda." (T8) "Eğitim imkanları yönünden elbette yani

üniversiteler arası farklılıklar var. Bütün üniversitelerin aynı imkanlara sahip oldukları söylenemez." (T11) Üniversitelerin sahip olduğu ve öğrencilerine sunabildiği olanakların eşit olmaması nedeniyle eğitimin niteliğinde ve mezunlarının eğitim süresince kazandıkları niteliklerde uçurum olabilmektedirler. "Bir üniversite var nitelikli deniyor diğeri orta ve diğeri daha zayıf" (T1) olarak sınıflandırılmakta ve bu hiyerarşik sınıflandırma öğrencilerini ve mezunlarını kapsayacak şekilde genişletilebilmektedir.

Kurumlar arası eşitsizliklere bakıldığında görülebilecek yükseköğretimde eşitsizlikler bağlamında değinilen bir başka durum bölgesel eşitsizliklerdir. Türkiye'de kurumsallaşmış ve nitelikli olarak adlandırılan yükseköğretim kurumları belli bölgelerde ve belli şehirlerde toplanmıştır. "Türkiye'nin her tarafında üniversiteler yaygınlaşmış olsa da nüfusa oranladığımız zaman oradaki öğrenci sayılarının orantılı olmadığını görüyoruz. Aynı şeyi öğretim üyeleri açısından da söyleyebiliriz. Onların dağılımı açısından da sıkıntılar var." (T9) "Bölgesel eşitsizlikler, kurumlar arası eşitsizlikler uzun yıllardan beri tartışılan konular bunlar ve bütünüyle de ortadan kaldırabilmek çok mümkün değil." (T11) Türkiye'de diğer eşitsizliklere de temel oluşturan bölgesel eşitsizlikleri tamamen yok etmek mümkün olmasa bile en aza indirmek yükseköğretime girişte, öğrenim sürecince, mezuniyet sonrasında ve kurumlar arasında eşitsizliklerin giderilmesine katkı sunacaktır.

Genellikle olumlu anlamda dile getirilen bir konu yükseköğretimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki gelişmelerdir. "İşte kadın erkek eşitliğini biz önemli ölçüde aşıyoruz. Şu an mesela yükseköğretimdeki net okullaşmaya baktığımız zaman 18-22 yaş arasında kızların oranının erkekleri 2013'ten sonra geçtiğini görüyoruz." (T9) "Cinsiyet yönünden mesela bu kavrama bakarsak Türkiye'de öğrencilerin %45-46'sı kız yani bu konuda birçok ülkeye göre çok daha iyi durumdayız. Aynı durum öğretim üyeleri için de söz konusu." (T11) Öğretim elemanları açısından oransal olarak bir eşitlik bulunmakla birlikte bu eşitliğin yükseköğretimde yönetim kademelerinde söz ve etki sahibi olma konusunda geçerli olmadığı da vurgulanmaktadır.

> Hem öğretim üyeleri bazında hem öğrenciler bazında aslında yarıya yakın bir kadın erkek dengesi olduğu halde cinsiyetle ilgili olarak önemli bir eşitsizlik olduğunu düşünüyorum. Avrupa ülkelerinden çok daha fazla kadın akademisyenimiz var bizim. Ya da Avrupa ülkeleri gibi kız erkek öğrenci sayılarımız eşit. Ama mesela bunu karar mekanizmalarında görmüyoruz. (T10)

Türkiye'de piyasalaşmayla ilişkili olarak eşitlik konusunda vakıf ve devlet üniversiteleri için farklı konular dile getirilmektedir. Vakıf üniversitelerinde tıp ve hukuk gibi talep gören bazı bölümlere ücretini ödeyebilenlerin erişimi varken aynı bölümler için devlet üniversitelerinde ancak daha yetenekli ve nitelikli öğrencilerin erişebiliyor olması bir eşitsizlik sorunu olarak görülmektedir. "Fakülte mezunları piyasada iyi maaş alıyor diye bilindiği için insanlar gidip oraya [vakıf üniversitesine] 40-50 bin TL harç ödüyorlar. Yani aslında o hizmeti satın alabilenler gidip o hizmete ulaşıyorlar ve oradan mezun olabiliyorlar." (T9) Devlet üniversiteleri özelinde ise eşitsizliklerin ortaya çıkmasında piyasalaşma kapsamında yükseköğretim hizmetini özel bir hizmet olarak değerlendirerek bu hizmetten yararlananın bedelini ödemesi gerektiği yaklaşımının yükseköğretim politikalarında kendisini göstermesi olduğu değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım hem erişim hem de eğitim sürecindeki eşitsizlikleri artırma potansiyeline sahiptir. Rekabet ve verimlilik niteliğe katkı sağlayarak yararlı olabilmekte birlikte yükseköğretimin toplumsal yararlarının göz ardı edilmesine de yol açabilecektir. Bu durumda ülkenin ve toplumun geleceği için yararlı olacak birçok yetenekli öğrencinin yükseköğretimden dışlanması sorunuyla karşılaşılabilecektir. "Hakkâri'deki bir çoban oradaki hangi koşullarda eğitim alacak da ODTÜ bilgisayar mühendisliği bölümüne girecek. Hadi girdi. Bilgisayar mühendisliğini okuduğu zaman bu sana katkı sağlayacak o zaman bunu senin finanse etmen lazım [denilmemesi gerekir]." (T2)

ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Yükseköğretimde Piyasalaşmanın Yükseköğretime Erişimde Etkisi Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında yükseköğretime erişimle ilgili Türkçe ankette "Devlet üniversiteleri, düşük sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler için erişilebilirdir." önermesine ve İngilizce ankette "Devlet üniversitelerinde harçlar düşük sosyoekonomik düzeyden öğrenciler için uygundur." önermesine yer verilmiştir. Bu önermelere ilişkin Türk ve ABD'li katılımcıların görüşleri Çizelge 20'de gösterilmiştir.

Çizelge 20

Türk ve ABD'li Yükseköğretim Yöneticilerin Piyasalaşmanın Erişime Etkisi Hakkındaki Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kısmen Katılıyorum %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Devlet üniversitelerinde harçlar düşük sosyoekonomik düzeyden öğrenciler için uygundur.	39.8	31.4	17.8	5.9	5.1
Devlet üniversiteleri, düşük sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler için erişilebilirdir.	6.8	13.6	22.0	39.4	18.2

ABD'li ve Türk yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretime erişimle ilgili görüşlerine bakıldığında Türk katılımcıların büyük çoğunluğunun ABD'li katılımcıların kendi ülkelerindeki durumla ilgili algılarından farklı olarak Türkiye'de Yükseköğretime erişime ilişkin olumlu bir algıya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Türk yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimin alt sosyoekonomik toplumsal gruplardan öğrenciler için erişilebilir olup olmadığına ilişkin önermeye verdikleri yanıtlar ile ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin devlet üniversitelerinde harçların düşük sosyoekonomik düzeyden öğrenciler için uygun olup olmadığına ilişkin verdiği yanıtların görüşmelerde ABD'li ve Türk akademisyenlerin verdikleri yanıtlarla paralellik gösterdiği görülmektedir. Türkiye'deki yükseköğretim yöneticilerin toplamda %79.6'sı devlet üniversitelerinin düşük sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler için erişilebilir olduğu önermesine katılma yönünde görüş bildirmiştir. ABD'de ise harçların yüksek olması bazı dezavantajlı gruplar için yükseköğretimde erişime bir engel olarak algılanmaktadır. Bu algı ABD'li katılımcıların yanıtlarında da görülmektedir. ABD'li yükseköğretim yöneticilerin toplamda %71.2'si devlet üniversitelerinde harçların düşük sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler için uygun olduğu önermesine katılmadıklarını veya kesinlikle katılmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların sadece %5.9'u bu önermeye "katılıyorum" ve %5.1'i "kesinlikle katılıyorum" şeklinde yanıt vermiştir.

BÖLÜM 5

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde nitel ve nicel araştırmada ortaya çıkan bulgulara dayalı olarak araştırma sonuçlarına ve sonuçlara göre geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Sonuçlar

Sonuçlar, daha anlaşılabilir olması açısından araştırmanın amacı ve alt amaçları doğrultusunda alt başlıklar halinde sunulmuştur.

Yükseköğretimde Piyasalaşma Süreçlerini Açıklamaya Yönelik Piyasalaşma Modeline İlişkin Sonuçlar

Yükseköğretimde piyasalaşmanın tek yönlü ve basit bir açıklamasını yapmak olanaklı değildir. Bu olgu ulusal ve küresel birçok etkenin etkileşimi sonucu gerçekleşen karmaşık süreçleri içerir. Bu karmaşıklığı mümkün olduğu kadar anlaşılır kılacak bir açıklama çerçevesi ABD ve Türkiye'de yükseköğretim alanında çalışan akademisyenlerin ve yükseköğretim yöneticilerinin anlatılarına dayalı olarak çizilmeye çalışılmıştır.

Buna göre yükseköğretimde piyasalaşma süreçlerinin ideolojik arka planında neoliberalizm ve küreselleşme bulunmaktadır. Piyasalaşma olgusu ABD'de de Türkiye'de de benzerlik veya farklılıklarla birlikte kendisini göstermektedir. Bunun yanında dünyanın diğer ülkelerinde de bu yönde bir eğilim olduğu alanyazında dile getirilmektedir. Bu eğilimin ortaya çıkması ve yayılmasının temelinde neoliberal iktisat anlayışı ve küreselleşme bulunmaktadır. Özellikle doğu blokunun çöküşünden sonra iki kutuplu dünya düzeninden serbest piyasa ekonomisinin egemen olduğu tek kutuplu dünyaya geçişle birlikte eğitimde ve özelde yükseköğretimde devletin tek yetkili ve

sorumlu olduğu birçok ülkede özel sektör için de alan açılmış ve eğitim ve yükseköğretim serbest piyasa içerisinde sunulan bir hizmet alanına dönüşmüştür. Neoliberalizm ve küreselleşmenin hazırladığı ideolojik ve iktisadi zeminde yükseköğretim, ulus devletlerin sınırlarını aşarak ulusal bir kamu hizmeti yaklaşımından küresel pazarda özel bir hizmete doğru evrilmiştir. Bu nedenle yükseköğretimde piyasalaşma süreçleri bağlamında oluşturulan yükseköğretimde piyasalaşmayı genel hatlarıyla açıklamayı amaçlayan bir modelde neoliberalizm ve küreselleşmenin bu süreçlerin ideolojik zeminini oluşturduğu yargısına varılmıştır. Şekil 4 Yükseköğretimde üç boyutlu piyasalaşma modelini ilişkili kayram ve uygulamalarla birlikte göstermektedir.

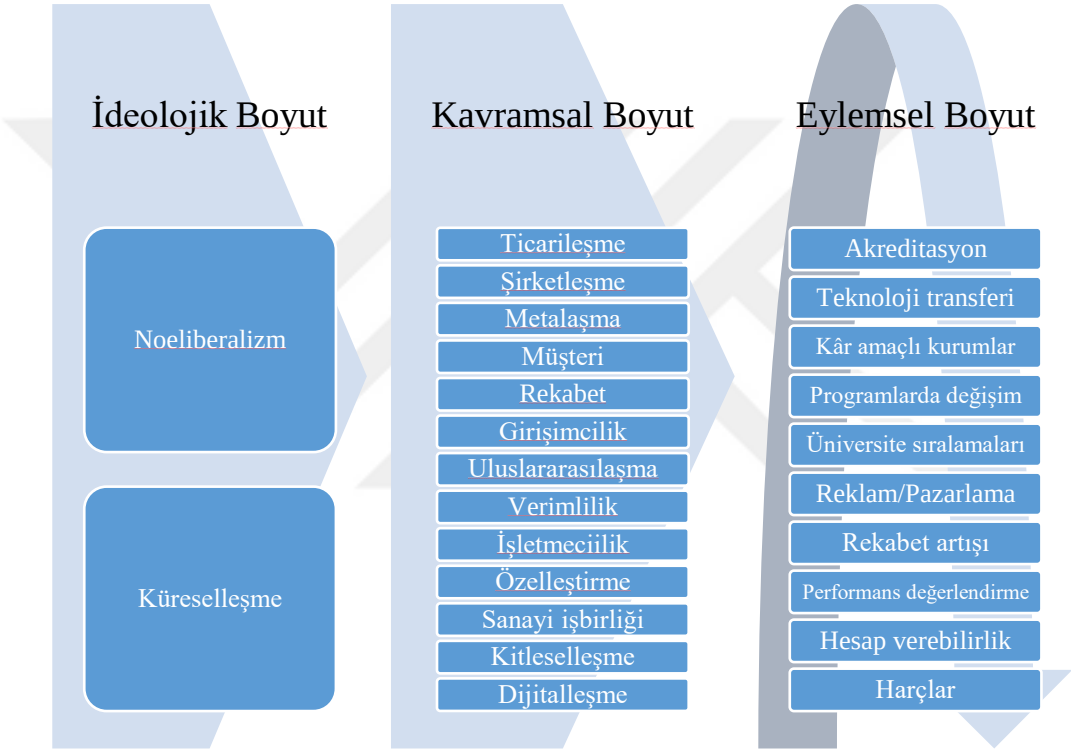

Şekil 4. Yükseköğretimde Piyasalaşma Modeli-İlişkili Kavram ve Uygulamalar

Şekil 4'te de görüleceği üzere yükseköğretimde piyasalaşma yönündeki dönüşüm süreçleriyle ilgili olarak çok çeşitli kavramlar dile getirilmektedir. Metalaşma, uluslararasılaşma, özelleştirme, ticarileşme, şirketleşme, kitleselleşme, işletmecilik, girişimcilik, verimlilik ve rekabet gibi kavramlar yükseköğretimin piyasa merkezli sunulmasıyla ilişkili olarak sık tekrarlanan kavramlardır. Bu kavramlara sadece Türkiye'de ve ABD'de değil, diğer birçok ülkede yükseköğretimdeki neoliberal dönüşümün anlatılmasında piyasalaşma bağlamında değinilmektedir. Bu kayramlar

bazen birbirlerinin yerine de kullanılabilmekte ve ideolojik boyutta küreselleşme ve neoliberalizmin kavramsal boyutta izdüşümleri olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcıların görüşmelerdeki görüşlerine dayalı olarak elde edilen araştırma bulgularına göre Türk ve Amerikalı katılımcıların kavramlara yükledikleri anlamların farklı olabildiği görülmüştür. Amerikan ve Türk toplumlarının ve kurumlarının gerçekliklerinin ve işleyişinin farklı olması kavramların ABD'li ve Türk katılımcılar tarafından farklı algılanması ve kavramlara yüklenen anlamların farklılaşmasını doğurduğu değerlendirilmektedir. Örneğin, özel yükseköğretim kurumları devlet üniversitelerine göre çoğu zaman daha çok piyasa merkezli olarak algılanması beklenirken özellikle ABD'de çok köklü bazı özel araştırma üniversitelerinin çoğu uygulamaları bazı devlet üniversitelerine göre daha kamusal olarak algılanmaktadır.

Ayrıca ABD ve Türkiye'de kavramların algılanması değişmekle birlikte her iki ülke içinde de bu kavramlara farklı bağlamlarda ve farklı türdeki yükseköğretim kurumları için değişik anlamlar yüklenebilmektedir. Örneğin, verimlilik algısı ABD'de kâr amacı güden bir özel üniversite ile kâr amacı gütmeyen özel üniversiteler için değişmektedir. Benzer şekilde yerel yüksekokullar ve araştırma etkinliklerinin yoğun olduğu büyük devlet üniversitelerinin içinde bulundukları koşullara göre kavramların algılanması değişebilmektedir. Dolayısıyla yükseköğretimde piyasalaşma olgusunu genel hatlarıyla açıklarken kullanılan finansman, verimlilik ve ticarileşme gibi piyasalaşmayla ilişkili kavramlarla ilgili olarak dile getirilenler bir genelleme amacı taşımamaktadır çünkü her toplum ve ülke için bir kavramın aynı olguya karşılık gelebilmesi güçtür. Dolayısıyla piyasalaşma kapsamında dile getirilen kavramların anlamlandırılması Türkiye ve ABD'deki farklı türdeki yükseköğretim kurumlarının kendi koşullarında değerlendirilmesi sonucudur.

ABD'li katılımcılar aynı kavramı benzer şekilde algıladıktan sonra farklı yorumlar getirilebilmektedir. Ancak özellikle Türk katılımcılarda aynı kavramlara farklı anlamlar yüklenebildiği ya da benzer düşüncelerin farklı kavramlarla belirtildiği görülmüştür. Dolayısıyla Türk katılımcılarca iki farklı veya zıt kavram aynı düşünceyi anlatmak için veya aynı kavram farklı veya zıt düşünceleri anlatmak için kullanılabilmektedir. Bu açıdan Türk katılımcılar açısından bir kavram kargaşası yaşandığı anlaşılmaktadır.

Bunun nedeninin yükseköğretime piyasalaşma kapsamında değinilen Türkçe kavramların İngilizce'den çevrilmiş olması olasıdır. Örneğin, İngilizce *commercialization* kavramının Türkçe'deki karşılığı olan ticarileşmenin tamamen aynı

olguya karşılık geldiğini söylemek zordur. Çünkü ABD'de yaşanmış ve yaşanmakta olan ticarileşme süreçleri Türkiye için geçerli değildir. Dolayısıyla özgün toplumsal gerçekliklerin ve olguların karşılığı olabilecek ortaya çıktıkları toplumun dilinde özgün kavramlar oluşturulması gereklidir.

Türk katılımcıların farklıymış gibi görünen bazı düşüncelerinin aslında aynı olguya farklı anlamlar yüklenmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Birbirine benzer düşünceler zıt kavramlar kullanılarak açıklanabilmektedir. Örneğin, devlet üniversitelerinin kamusal misyonuna aykırı olmamak kaydıyla maddi kazanç elde etmek amacıyla iktisadi girişimlerde bulunmasının girişimcilik kavramına hem olumlu hem de olumsuz anlamlar yükleyen Türk katılımcılarca desteklendiği görülmüştür.

İçinde bulunulan toplumun gereksinimleri doğrultusunda yükseköğretim kurumları da değişmek durumundadır. ABD'de ilk üniversiteler değişik dini gruplar tarafından o zamanki anavatan İngiltere'deki Oxford ve Cambridge Üniversiteleri model alınarak kurulmuş ancak zamanla kendi özgün kimliğini bulmuştur. Günümüze kadar geçen dönemde ülkede yaşanan önemli olaylar ve toplumsal gelişmeler doğrultusunda gelişme ve değişme süreçleri devam etmiştir. Günümüzde ise özgün ve baskın bir model olarak piyasalaşma bağlamında Birleşik Krallık dahil birçok ülkedeki yükseköğretim sistemlerine etkisi olan bir model olarak görülmektedir.

Geçmişten günümüze Amerikan üniversiteleri ülkedeki sosyoekonomik koşulları içerisinde değişerek var olagelmiştir. Üniversitelerin piyasayla bağlantısının koparılması yükseköğretim için çok olası bir durum olmadığı gibi yükseköğretimin geleneklerine ve kamusal yapısını dışlayan tamamen iktisadi güdülerle piyasa için kurulu bir yapı da yükseköğretimin toplumdaki saygınlığını kaybetmesine yol açma riskini taşımaktadır. Böyle bir durumda üniversitelerin değeri ve anlamı toplum tarafından sorgulanarak yükseköğretim toplumun talep ettiği ve saygı duyduğu bir kurum olmaktan çıkma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecektir. ABD örneğine bakıldığında yükseköğretimin gelenekleri ve piyasalaşma arasındaki sarkacın son dönemde piyasalaşma yönünde toplumun gereksinim ve beklentilerine ters olarak çok fazla sarkması yükseköğretimin toplum nezdinde değerinin ve öneminin sorgulanır duruma gelmesi riskini doğurmuştur. "Şimdi kamuoyu yoklamalarında görünen o ki Amerikan halkı yükseköğretimi eskiden olduğundan daha az önemli görüyor ve ona verilen değer gitgide azalıyor" (A11).

ABD'de üniversitelerin özellikle görece yeni kurulmuş olan özel üniversitelerin öğrenci çekebilmek ve yaşamını sürdürebilmek için piyasa koşullarında yaptıkları yeterli olmamakta ve bu kurumlar kapanmak zorunda kalabilmektedir. Ayrıca bazı devlet

üniversiteleri de azalan devlet desteği sonucunda öğrenci harçlarını artırma yoluna gitmekte ve buna rağmen daha sık finansal sorunlar yaşamak durumunda kalmaktadır. Bu durum özellikle son 40 yıldaki piyasalaşma eğiliminin tersi yönde arayışları doğurmaktadır. Hayatta kalmak için belirlenmiş piyasa koşullarında rekabet eden kurumlardan artık hayatta kalmak için başka koşulların oluşturulması yönünde politik ve ekonomik taleplerde bulunmaktadırlar. Bu yönde istem ve beklentilerin önümüzdeki yıllarda da artarak devam edeceği değerlendirilmektedir.

Özellikle öğrenci harçlarının yüksekliği ve öğrencilerin yükseköğretim için ödeyemeyecekleri borç yükümlülüğünün altına girmeleri yükseköğretime erişimi sınırlandırma ve yükseköğretime verilen toplumsal değerin sorgulanmasına yol açma potansiyeli taşımaktadır. Bir trilyon doları aşan öğrenim kredisi sorunu büyümekte ve bu sorunun ilk evrenselleşmiş yükseköğretim sistemi olan ABD yükseköğretimi için bir tehdit oluşturduğu değerlendirilmektedir. Bu soruna bazı eyaletlerdeki politikacılar ve sivil toplum kuruluşları duyarsız kalmamış ve piyasalaşma karşıtı yükseköğretime devlet desteğinin artırılması, harçların düşürülmesi veya kaldırılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Daha çok demokrat çizgide politikacıların öncülük ettiği yükseköğretimin kamuca finansmanı ve harçların azaltılması veya kaldırılması yönünde yükseköğretimi daha eşitlikçi ve erişilebilir kılmayı hedefleyen görüşler bazı muhafazakar eyaletlerde de destek görmüştür. Farklı toplumsal kesimlerce destek gören yükseköğretime erişimi artırmaya yönelik girişimlerin gelecekte de devam edeceği düşünülmektedir.

ABD'de ayrıca piyasa ve yükseköğretim ilişkisi bağlamında akademi ve iş dünyası arasında bir çekişme dikkat çekmektedir. İş dünyasının etkili kişileri üniversite yönetiminde söz sahibi olmakta, şirketler üniversitelerin yönetiminde ve bilgi üretimi süreçlerinde etkisini artırmaktadır. Eskiden karşılıksız bağış yapan vakıf ve şirketler yaygınken günümüzde şirketler üniversitelerde kendi adlarına program veya bölümler açmaktadırlar. Bu durum, geleneksel olarak akademik konularda belirleyici olan öğretim üyeleri ve üniversite yönetimleri arasında gerilim ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de yükseköğretimin durumu ve işleyişi kuşkusuz ABD'den farklıdır. Yükseköğretimin piyasalaşma süreçlerine ilişkin kavramlar her iki ülke için de geçerli olsa da bu kavramların uygulamadaki yansımaları değişmektedir. ABD'deki harçlar ve harç kredilerine ilişkin süreçler Türkiye'de yaşanmamaktadır. Çevrimiçi eğitim uygulamaları ABD'deki gibi yaygın değildir. Bazı vakıf üniversitelerinin kâr amacı güttüğü değerlendirilmekle birlikte kâr amacı güden özel üniversitelerin kurulması yasal olarak olanaklı değildir. Özellikle Türkiye'de devlet üniversiteleri için reklam ve

pazarlama etkinlikleri ABD'deki devlet üniversiteleri için olduğu kadar önemli olmayabilmektedir. Dolayısıyla bu etkinlikler için ayrılan kaynaklar devlet üniversitelerinde çok daha azdır. Katılımcıların anlatılarında da değindikleri gibi akreditasyon ve hesap verebilirlik gibi uygulamalar da Türkiye'de yenidir. Türkiye'de gerçekleşen uygulamalarda piyasa aktörlerinden daha çok başka toplumsal ve siyasal faktörler etkili olabilmektedir. Örneğin, yeni programların açılmasında veya bazı programların kapatılmasında ABD'deki gibi akademik kaygılar veya iş piyasanın ve sanayinin beklentileri arasında bir çatışma olmamasının yanında akademik ve yönetsel kararlarda bunların belirleyici olmadığı değerlendirilmektedir.

Clark'ın devlet, piyasa ve akademi arasındaki yükseköğretim koordinasyon modelinde ABD'de yükseköğretim piyasaya en yakın sistemlerden birisi durumundadır. Clark'ın modeli her ne kadar yükseköğretim sistemlerinin sınıflandırılmasında ve karşılaştırılmasında genel kabul görmüş bir yaklaşım ortaya koymuş olsa da günümüzde kültürel faktörler ve uygulamadaki farklılıklarla oldukça karmaşıklaşmış ve çeşitlenmiş yükseköğretim sistemlerini belli bir koordinasyon gücüne yakın veya uzak konumlandırmak zordur. Güçlü devlet kontrolünün olduğu bazı sistemlerin işleyişinde akademik oligarşinin veya piyasa güçlerinin etkisi çok belirgin olabilmektedir. Ayrıca devlet, akademi ve piyasa saç ayakları arasında bir yükseköğretim sistemi için doğru olan denge başka bir sistem için uygun olmayabilir veya bir yükseköğretim sistemi için gelişme süreci içinde belli bir dönemde ideal olan başka bir dönemde uygun olmayabilir (Berdahl, Altbach ve Gumport, 2011).

Bu bağlamda Türkiye'de yükseköğretimde devlet, piyasa ve akademi arasındaki koordinasyon dengesinde baskın olan devlettir. ABD ve Türkiye'de piyasalaşma uygulamalarında devletin rolü de farklıdır. ABD'de piyasalaşma uygulamaları açık bir şekilde hem devlet hem de özel yükseköğretim kurumlarında gözlemlenebilirken federal hükümetin dolaylı bir müdahalesinden söz edilebilir. Türkiye'de ise merkezi kurumlar yükseköğretim politika ve uygulamalarında doğrudan belirleyici konumdadır. ABD de genel olarak federal hükümetten yükseköğretimin finansmanı, akademik ölçünlerin oluşturulması ve yükseköğretimin piyasa merkezli sunumundan kaynaklı olumsuzlukların giderilmesi için daha fazla merkezi düzenlemelerin yapılması gibi konularda beklentiler varken Türkiye'de ise YÖK'ün yükseköğretimdeki belirleyici rolünün azalması yönünde beklentiler vardır.

ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Yükseköğretimde Piyasalaşma Konusundaki Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

Nicel araştırma kapsamında ABD ve Türk katılımcıların yükseköğretimde piyasalaşmayı nasıl algıladıklarına ilişkin önermelere verdikleri yanıtlara bakıldığında her iki gruptaki yöneticilerin de neredeyse tamamının yükseköğretimin kamusal bir hizmet olarak düşünülmesi gerektiğine yönelik önermeye katıldıkları görülmektedir. Özellikle en piyasalaşmış yükseköğretim sistemlerinden birisine sahip olan ABD'de yöneticilerin bu yönde bir görüş bildirmeleri ilginçtir. ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimin diğer eğitim kademelerinden farklı tamamen serbest piyasa kurallarının geçerli olduğu bir sistem olarak değerlendirmedikleri anlaşılmaktadır. ABD'li yöneticilerin diğer bazı önermelere verdikleri yanıtlar da bu görüşleriyle paralellik göstermektedir. "Üniversiteler öğrencilerine müşteri gibi davranmalıdır", "Rektörler üniversiteleri büyük şirketlerin CEO'ları gibi yönetmelidir" ve "Üniversiteler hizmetlerinde kâr elde etmeye odaklanmalıdır" önermelerine hem Türk hem de ABD'li yükseköğretim yöneticileri büyük oranda katılmama yönünde görüş belirtmişlerdir. ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin piyasalaşmaya ilişkin önermelere verdikleri yanıtlara genel olarak bakıldığında rekabet, verimliliğin artırılması ve kaynakların çeşitlendirilmesi gibi bazı konularda piyasa etkisine olumlu yaklaşırken yükseköğretimin tamamen piyasa aktörlerinin kontrolünde bir yapı olmasına karşı oldukları değerlendirilebilir. Türk yükseköğretim yöneticilerinin piyasalaşmaya ilişkin önermelere verdikleri yanıtların ABD'li yöneticilerin yanıtlarına genel olarak benzeştiği görülmektedir. Bununla birlikte sanayiyle işbirliği, girişimci olma ve kendi kaynaklarını oluşturma gibi uygulamalar hakkında Türk yükseköğretim yöneticilerinin daha olumlu bir algıya sahip oldukları anlaşılmaktadır.

ABD'li yükseköğretim yöneticilerin kendi ülkelerindeki kâr amacı güden yükseköğretim kurumlarının sayılarının artmasına ve onların devlet tarafında maddi olarak desteklenmesine büyük oranda karşı oldukları görülmektedir. ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin kâr amacı güden ve gütmeyen özel üniversitelerin desteklenmesi konusunda kâr amacı gütmeyen özel üniversitelere daha olumlu baktıkları anlaşılmaktadır. ABD'li yöneticiler büyük oranda kâr amacı güden özel üniversitelerin sayılarının artmasını devlet üniversiteleri için bir tehdit olarak algıladıklarını ve onların maddi olarak desteklenmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca beşeri bilimlerin ikinci plana atıldığına ve öneminin azaldığına ilişkin önermelere ABD'li yükseköğretim

yöneticilerinin büyük oranda katıldıkları; kâr amacı gütmeyen özel üniversitelerin maddi olarak desteklenmesi ve özel fonlar için rekabetin verimliliği artırdığı önermelerine katılan ve katılmayan yöneticilerin oranının birbirine yakın olduğu görülmüştür.

Türkiye'de de kâr amacı güden özel üniversitelerin açılması gerektiğine ve akademik özendirme uygulamalarının verimliliği artırdığına ilişkin önermelere Türk yükseköğretim yöneticilerinin katılma ve katılmama oranları yakındır. Türk yükseköğretim yöneticilerinin çoğunluğu vakıf üniversitelerinin kâr amacı gütmediği önermesine katılmadıklarını bildirirken kâr amacı gütmeyen vakıf üniversitelerinin de maddi olarak desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Türk yükseköğretim yöneticilerin büyük çoğunluğu amaçlarındaki farklılıklara göre farklı statülerde devlet üniversitelerin oluşturulmasını desteklediklerini bildirmişler ve sosyoloji ve antropoloji gibi beşeri bilimlerin öneminin azaldığına ilişkin önermeye de katılma yönünde görüş belirtmişlerdir.

Nitel araştırma kapsamında Türk ve ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin anlatılarına bakıldığında da piyasalaşmanın hem Türk hem de ABD'li yönetici ve akademisyenlerce özetle hem olumlu hem de olumsuz olarak algılanabildiği değerlendirilebilir. Özellikle bir taraftan etik yoksunluğu, yozlaşma, akademik özgürlüğün zayıflaması, toplumun gereksinimlerine, beklentilerine yanıt verilememesi ve eşitsizlikler gibi sorunlar yükseköğretimde piyasalaşmayla özdeşleştirirken, diğer taraftan yükseköğretimde piyasalaşmanın sonucunda yaygınlaşan bazı uygulamaların bazı sorunların çözümünde işe koşulabileceği belirtilmektedir. Örneğin, ABD'li katılımcıların yanıtlarına bakıldığında genel olarak harçların yüksekliği gibi uygulamaların yükseköğretime erişimde sorun yarattığına değinilirken, uzaktan eğitim programlarının yaygınlaşmasının ve kâr amacı güden özel üniversitelerin öğrenci seçiminde seçici davranmamasının bazılarınca kısmi bir çözüm olabileceği de değerlendirilmektedir. ABD'li katılımcıların anlatılarında nicel araştırmadaki bulguları destekler nitelikte yükseköğretim kamusal yönünün son dönemlerde aşındığına ve özellikle devlet üniversitelerinde yükseköğretimin kamusal bir hizmet olarak sunulması gerektiğine ilişkin görüşler vurgulanmıştır.

ABD ve Türkiye'de Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasalaşma Kavram ve Uygulamaları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

Nicel araştırmada ABD'li ve Türk katılımcıların bazı kavramları ne ölçüde piyasalaşmayla ilişki gördüklerine yönelik sorularda ABD'li ve Türk katılımcıların görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Her iki gruptaki katılımcıların verilen kavramları benzer şekilde piyasalaşmayla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Katılımcılar genel olarak ticarileşme, metalaşma, özelleştirme, şirketleşme, kitleselleşme ve uluslararasılaşma kavramlarını piyasalaşmayla ilişkili gördükleri yönünde yanıtlar vermişlerdir. Bu kavramlar içerisinde piyasalaşmayla "her zaman" veya "çoğu zaman" en yüksek oranda ilişki görülen kavram ticarileşme olmuştur. Kitleselleşme de katılımcılar tarafından en az ilişkili görülen kavramdır. Özelleştirme, metalaşma, şirketleşme ve uluslararasılaşma kavramları da katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından "her zaman", "çoğu zaman" veya "bazen" piyasalaşmayla ilişkili görülmüştür.

ABD'li ve Türk katılımcıların yerinden yönetim, performansa dayalı finansman, rekabet artışı, pazarlama, hesap verebilirlik ve harçlar/harç artışları gibi uygulamaları ne ölçüde piyasalaşmanın yansıması olarak gördüklerine ilişkin sonuçlara bakıldığında ABD'li ve Türk katılımcıların yerinden yönetim uygulamaları dışında diğer bütün uygulamaları piyasalaşmanın yansıması olarak gördükleri anlaşılmıştır. ABD'li ve Türk yükseköğretim yöneticilerinin en yüksek oranda pazarlama etkinliklerini piyasalaşmanın bir yansıması olarak algıladıkları görülmüştür. ABD'li ve Türk katılımcıların harçlar/harç artışları ile hesap verebilirliğe ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. ABD'li katılımcıların daha büyük oranda harçları ve hesap verebilirlik uygulamalarını piyasalaşmanın yansıması olarak algıladıkları izlenmiştir. Bu görüş farkının ABD ve Türkiye'de bu konulara ilişkin farklı uygulamaların olmasından kaynaklandığı değerlendirilebilir. ABD'de harçlar çok yüksekken Türkiye'de devlet üniversitelerinde ikinci öğretim dışında harçların olmaması ve görüşmelerde "hesap verebilirlik gibi kavramlarla yükseköğretim hiç tanışmadı" (T6) şeklinde ifade edildiği üzere hesap verebilirliğin yükseköğretim için genellikle geçerli olmamış olan bir uygulama olması gibi nedenlerle iki grup arasındaki algı farkı açıklanabilir.

Bu kavramlar ve uygulamalar dışında hangi kavramları piyasalaşmayla ilişkili gördükleri ve hangi uygulamaları piyasalaşmanın yansıması olarak düşündükleri ABD'li ve Türk yükseköğretim yöneticilerine sorulmuş ve ABD'li yükseköğretim yöneticilerinin Türk yükseköğretim yöneticilerine göre çok daha fazla kavram ve uygulamayı

bildirdikleri görülmüştür. ABD'li yöneticilerce bildirilen çoğu kavram ve uygulamanın Türk yöneticilerce bildirilmemesi Türkiye'de o kavramlara karşılık gelen olgular ile bazı uygulamaların bulunmaması nedeniyle olabileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca ABD yükseköğretiminin daha piyasa merkezli bir yapıda olması dolayısıyla yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında daha çok kavramsallaştırılmaya gidilmiş olduğu ve daha çok politika ve uygulamanın piyasalaşma kapsamında düşünüldüğü söylenebilir.

Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Niteliğine İlişkin Sonuçlar

Hem araştırmaların hem de eğitimin niteliğinde maddi kaynakların yeterli olup olmaması belirleyicidir. Yükseköğretimde eğitim ve araştırma için ayrılan kaynakların azalmasının aynı zamanda niteliğin de azalması anlamına geldiği söylenebilir. Türkiye ve ABD'de farklı finansman süreçleri geçerli olsa da kaynakların azalması sonucunda niteliğin düşmesi ortak bir kaygıdır. Bu konuda verimlilik beklentilerinin özellikle eğitimin niteliğiyle ters orantılı olduğu değerlendirilebilir. Daha az kaynakla daha fazla kişiye eğitim sunulması ve mezun edilmesinin amaçlanması öğrencilerin daha az nitelikli yetişme riskini doğurmaktadır. Maliyetlerin azaltılması eğitimin niteliğinin de düşmesine yol açabilmektedir. ABD'de maliyet kaygılarıyla kadrolu öğretim elemanlarının sayılarının azalması, öğretim elemanlarının iş güvencelerinin olmaması, iş yüklerinin artması ve öğretim elamanı başına düşen öğrenci sayılarının artması bu kapsamda eğitimin niteliğini olumsuz etkileyen faktörlerdir. Ayrıca eğitimin maliyetini karşılayan öğrencinin bedelini ödediği hizmetin sonucunda sunulan sertifika ve diplomaları bir hak olarak düşünebilmektedir. Yükseköğretim kurumlarının öğrenciyi müşteri olarak görmesi sonucunda müşterilerinin başka kurumlara geçmelerini veya okulu bırakmalarını engellemek, okul terklerini azaltmak amacıyla kalite standartlarını aşağı çekmek durumunda kalabildikleri görülmektedir.

Türkiye'de artan öğrenci sayıları ve yeni açılan üniversitelerle sistem genişlerken yükseköğretim için ayrılan kaynakların aynı oranda genişlememesi nitelikle ilgili kaygılara neden olmaktadır. Özellikle devlet üniversitelerinde öğrenci sayılarının artması dışında ABD'deki gibi müşteri bakış açısı kaynaklı nitelik kaygılarına değinilmemiştir. Öğretim elemanlarının yetiştirilmesi süreçlerinde yaşanan sorunlar nedeniyle istenilen sayıda nitelikli öğretim elamanlarının olmaması eğitimin niteliğini etkileyen bir unsur

olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında öğretim programlarının niteliğine ilişkin kaygılar mevcuttur.

Yükseköğretimde araştırmaların niteliğiyle ilgili ABD'li katılımcılar tarafından değinilen bir konu, neyin nitelikli olduğuna nasıl karar verildiğiyle ilgili süreçlerdir. Akademisyenlerin veya araştırmacıların kaynak bulmak için araştırma yaptıkları bir ortamda yapılacak araştırma konularının belirlenmesinde ve sonuçların değerlendirilmesinde maddi destek sağlayan kişi veya kuruluşlarla çıkar çatışmalarının yaşanabileceği durumlarda nitelikle ilgili ciddi meşruiyet kaygıları dile getirilmektedir. Araştırmalara devlet desteğinin azalmasıyla araştırmacılar üniversite dışından maddi destek bulmak zorunda kalmakta ve bu neyin nasıl araştırılacağı ve sonuçların nasıl kullanılacağıyla ilgili finansörleri söz sahibi yapmaktadır. Devletin araştırma etkinliklerine olan mali desteğinin azalmasının araştırmaların niteliğinin yanında akademik özgürlükleri de sınırlayıcı olabileceği endişesi de vardır.

Bu endişe araştırmaların neredeyse tamamının kamuca finanse edildiği Türkiye'de de vardır. Kaynağın tamamen kamusal olarak sağlanması da akademik özgürlüklerin ve kamu misyonunun garanti altına alındığı anlamına gelmediği gibi bazı durumlarda tek bir kaynağa bağımlı oldukları için hem üniversite yönetimleri hem de araştırmacılar bu kaynağın sağlayıcısının beklentileri doğrultusunda oto sansür geliştirebilmektedir. Araştırma veya eğitime ayrılacak kaynağın bir bölümünün piyasadaki şirketlerle işbirliği sonucunda elde edilmesi her zaman akademik özgürlüklere tehdit olmayabilir. Üniversitelerin piyasada şirketlerde geliştirdiği ilişkilerin biçimi önemlidir. Bu ilişki içerisinde üniversitelerin kamu misyonlarının ve akademik özgürlüklerin zedelenme ihtimali vardır, ancak üniversite yönetimleri hukuki ve iş güvencesi açısından araştırmacılara gerekli desteği vererek iki tarafın da karşılıklı olarak yarar sağlayacakları bir süreç oluşturulabilir. Bu nedenle kaynakların çeşitlendirilmesi bu açıdan olumlu olarak da değerlendirebilir.

Türkiye'de ABD'den farklı olarak yükseköğretimde genel bir etik sorununun yükseköğretimde araştırmaların niteliğiyle ilgili sorunların merkezinde olduğu değerlendirilmektedir. Öğretim elemanlarının, yükseköğretim yöneticilerinin maddi kazançları ön plana tutmaları ve kısa dönemli maddi çıkara odaklı hareket etmelerinin nitelik eksikliği ve bazı diğer sorunlara da kaynaklık ettiği belirtilmektedir. Araştırma etkinliklerinin yükselme ve performans göstergeleri odaklı olduğu, öğretim elemanlarını maddi ve yükselme beklentilerinin yönlendirdiği ve sonuçta ücret karşılığında yayın yaptırma gibi etik ihlallerinin yaşanabildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca üniversitelerde

lisansüstü programlara öğrenci alınmasında veya öğretim elemanlarının istihdamı süreçlerinde yeterlikten çok ideolojik ve ailevi yakınlığın etkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca üniversitelerde bir araştırma kültürünün oluşmamış olması araştırmaların niteliğiyle ilgili değinilen diğer bir konudur.

Nicel araştırmada Türk ve ABD'li katılımcıların görüşlerine bakıldığında da her iki gruptaki katılımcıların büyük oranda araştırma üretkenliğini artırmaya dönük beklentilerin araştırmaların niteliğini olumsuz etkilediği algısına sahip oldukları görülmektedir. Araştırma üretkenliği artırmaya dönük beklentilerin intihal ve benzeri usulsüzlükleri artırdığı önermesine ise Türk katılımcılar ABD'li katılımcılara göre çok daha yüksek oranda katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç içerik çözümlemesinde ortaya konulan etik sorunu algısını da destekler niteliktedir.

ABD'li yöneticiler büyük oranda kadrolu öğretim elemanlarının sayısının azaldığını ve bu durumun eğitimin ve araştırmaların niteliğini olumsuz etkilediği belirtmişlerdir. Bunun yanında kâr amacı güden üniversitelerin yaygınlaşmasının eğitimin ve araştırmaların niteliğini olumsuz etkilemekte olduğunu bildirmişlerdir. Eğitim ücretlerini ödeyen öğrenciler için mezuniyetin garanti edilmesine ise katılımcıların neredeyse tamamı karşı görüş bildirmiştir. Türk katılımcıların Türkiye'de vakıf üniversitelerin sayılarının artmasının ve özel üniversitelerin kurulmasının eğitimin niteliğine olumsuz etkileyeceğine ilişkin kaygıları olduğu anlaşılmaktadır. Türk katılımcılar ayrıca büyük oranda bir taraftan öğretim elemanı gereksinimini kapatmak için yarı zamanlı sözleşmeli öğretim elemanları istihdam edilmesi gerektiğini belirtirken diğer taraftan bu durumun eğitimin niteliğini olumsuz etkileyeceğini bildirmişlerdir.

Yükseköğretimde Piyasalaşma ve Yükseköğretimde Eşitliğe/Yükseköğretime Erişime İlişkin Sonuçlar

Yükseköğretime erişim ve yükseköğretimde eşitlikle ilgili yaşanan sorunlar özellikle ABD'li katılımcılar tarafından piyasalaşmayla ilişkili olarak dile getirilmektedir. Piyasalaşmanın yükseköğretime erişim ve yükseköğretimde eşitlik konularında olumsuz yansımaları ABD'li katılımcılar tarafından daha güçlü vurgulanmaktadır. Yükseköğretimde piyasalaşmayı yükseköğretime erişim ve yükseköğretimde eşitlik konularında sorunun kaynağı olarak gören katılımcılar olduğu gibi yükseköğretime erişimde kolaylaştırıcı bir öğe olarak görenler de vardır. ABD'de

farklı amaçlara yönelik her tür ve düzeyde farklı eğitim ücretleri olan üniversitelerin olması dolayısıyla her sosyoekonomik düzeyden öğrenciye yükseköğretime geçiş fırsatı sağlandığı değerlendirilebilmektedir. ABD'de ayrıca piyasalaşma sonucunda yaygınlaşan klasik programlara göre çok daha ucuz olan uzaktan eğitim programlarının üniversite eğitimini herkes için erişilebilir kılma potansiyeline sahip olduğu vurgulanmaktadır. Böylece seçkin üniversitelere gidemeseler bile isteyen her öğrencinin uygun yükseköğretim kurumları ve programlara girebildiklerine değinilmektedir. Diğer açıdan ise bu durumun toplumsal sınıf farklarını belirginleştirdiği ve alt sınıflardan öğrencilerin nitelikli eğitime erişimine engel oluşturduğu belirtilmektedir. Nicel araştırma kapsamında yer verilen devlet üniversitelerinde harçların düşük sosyoekonomik düzeyden öğrenciler için uygun olduğu önermesine ABD'li katılımcıların büyük oranda katılmadığı görülmektedir.

Yükseköğretime erişim konusunda Türk katılımcıların Türkiye için anlatılarına bakıldığında ABD'li katılımcıların anlatılarına göre daha iyimser bir bakış açısına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu iyimser bakış açısı nicel çözümlemede de kendini göstermektedir. Türkiye'de devlet üniversitelerinin erişilebilir olup olmadığına ilişkin önermeye Türk katılımcıların büyük çoğunluğu (%79,5) devlet üniversitelerinin düşük sosyoekonomik düzeyden öğrenciler için erişilebilir olduğunu düşündüklerini bildirmişlerdir. Son yıllarda Türkiye'de yükseköğretimde kitleselleşmenin başarıldığı ve okullaşma oranında Avrupa'da birçok gelişmiş ülkenin yakalandığı bir gerçektir. Bunun başarılmasında Türkiye'de üniversite sayısındaki büyük artışın yadsınamaz rolü vardır. Yeni açılan yükseköğretim kurumlarının yükseköğretimde okullaşma oranının artırılmasında yükseköğretimin Türkiye'nin her yanında öğrenciler için daha erişilebilir duruma gelmesinde olumlu etkisi ortaya konulurken bu kurumların bulundukları bölgenin ve ülkenin sosyokültürel ve ekonomik kalkınmasına katkı sunabilme potansiyelleri sorgulanmaktadır. Bu kurumların öğrencilerine nitelikli bir eğitim sunabilme ve mezuniyet sonrasında toplumsal hareketlilik sağlayabilme olanaklarına kuşkuyla bakılmaktadır. Yükseköğretimin sadece bu okulların mezunları için değil diğer birçok üniversite mezunu öğrenci için eskiden olduğu gibi sınıf atlatan bir yapıda olmadığı değerlendirilmektedir.

ABD'de ödenemeyen öğrenci kredisi borçları sorunu yükseköğretimde eşitlik ve yükseköğretime erişim bağlamında değinilen diğer bir konudur. Öğrenci kredisi borçları ABD'de son dönemlerde en çok tartışılan ve üzerinde akademik araştırmaların yapıldığı yükseköğrenim alanında en dikkat çekici konulardandır. Son dönemlerde yayınlanan bir

raporda ABD'de yükseköğretime erişimin son 18 yılda %6 artmasına karşın yükseköğretim mezunlarının gelirlerinin bu dönem içinde artmadığı vurgulanmıştır. Bu rapora göre ödenemeyen öğrenci kredisi borçlarının yaklaşık 44.5 milyon öğrenciyi ilgilendirdiği ve 1.5 trilyon doları geçtiği belirtilmiştir (Morgan ve Steinbaum, 2018). Türkiye'de ikinci öğretim dışında devlet üniversitelerinde harç alınmamaktadır ancak öğrenciler yaşam harcamalarını karşılamak amacıyla öğrenim kredisi almaktadır. İstihdamda daralma ve ücretlerde düşüklüğün ilerde Türkiye'de de alınan öğrenci kredilerinin geri ödenememe riskini doğurabilecektir.

ABD'nin mevcut yükseköğretim yapısında kurumlar arasında, toplumsal sınıflar ve etnik gruplar arasında eşitsizliklere dikkat çekilmekte ve yükseköğretimin kamusal niteliğinin azalmasının bu eşitsizliklerin derinleşmesine etkisi üzerinde durulmaktadır. Türkiye'de devletin yükseköğretime ayırdığı kaynakları öğrenci sayısındaki artışa paralel olarak artırmaması veya azaltılmasının kurumlar arasında ve bölgeler arasında var olan eşitsizlikleri daha da artıracaktır. Vakıf üniversitelerinin daha çok öğrenci çekme potansiyeli olan bölgelerde daha çok öğrencinin tercih edeceği programları açma yönünde piyasa şartlarında rekabet çerçevesinde anlaşılır politikası bölgesel ve toplumsal eşitsizlikleri artıran diğer bir etmendir. Bu nedenle devlet dezavantajlı gruplar için onların yükseköğretime katılımını artıracak ve potansiyellerini en iyi şekilde geliştirerek topluma katkı sunabilme fırsatını verecek süreçleri desteklemelidir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak getirilen önerilere uygulama önerileri ve araştırma önerileri başlıkları altında yer verilmiştir.

Uygulama Önerileri

Az girdiyle çok çıktı elde anlamında değerlendirilen bir verimlilik aslında bir verimsizlik olabilmektedir. Mezun sayılarına bakarak, araştırma sayılarına bakarak bir verimlilik değerlendirmesi yapmak eksik olacaktır. Bunlara bakılması gereklidir, ancak yeterli değildir. Verilen mezunların, yapılan araştırmaların getirisi, etkisi, sonuçları gibi konular da dikkate alınmalıdır. Çok sayıda mezun verebilmek ve araştırma yapabilmek

adına nitelikten taviz verilmemelidir. Çok sayıda mezun verilmesine karşın bu mezunların yeterince donanımlı yetişmemiş olmaları ve işgücü piyasasında bir karşılıklarının olması için gerekli yeterliklere sahip olmaması savurganlık olarak düşünülmelidir. Aynı şekilde üretilen bilginin ve hizmetin topluma, akademiye bir katkısının olmaması, olumlu yansımalarının olmaması başka bir verimsizliktir. Sınırlı kaynakları en iyi şekilde kullanması nicelikte birlikte nitelik üzerinde de durulmasını gerekli kılmaktadır.

Nitel araştırmada Türk katılımcılar tarafından vurgulanan yükseköğretimde etik sorunu üzerinde durulmalıdır. Yükseköğretimde her türlü değerlendirme ölçütleri nesnel göstergelere bağlanmalıdır. Eğitimin ve araştırmaların niteliğini olumsuz yansımaları olabilen ideolojik yakınlık, ailevi yakınlık, maddi çıkarlar ve grup aidiyetleri gibi faktörlerin etik sorunu olarak değerlendirilebilecek şekilde öne çıkması yükseköğretim için kaygı vericidir. Bu durumun neden olageldiği ve sonucunda yaşanan olumsuzluklarla ilgili farkındalık oluşturulmalı ve ortadan kaldırılması için gerekli yönetsel önlemler üzerinde çalışılmalıdır.

ABD'nin her ne kadar en piyasalaşmış yükseköğretim sistemlerinden birisine sahip olduğu değerlendirilse de araştırmaya katılan ABD'li katılımcıların yükseköğretimin kamusal boyutunu önemsedikleri anlaşılmaktadır. Yükseköğretimde üretilen bilginin, sunulan hizmetlerin ve bağlantılı bütün işlerin parasallaştırılmasının uzun dönemli doğurgularının neler olabileceği üzerinde endişeler dile getirilmiştir. Akademik bilginin uzun zamanlardan beri metalaşmadan kalabilmiş bir alanı olduğu ancak bu alanın tamamen metalaşma olasılığının da bulunduğu belirtilmiştir. Üretilen bütün bilginin paketlenip satılabilir olması Türkiye için uzak bir olasılık olarak düşünülebilir. Ancak ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde genellikle İngilizce üretilen bilginin ve sunulan hizmet veya ürünlerin üniversitelerce veya anlaşmalı şirketler tarafından parasallaştırılmasıyla o ülkelerdeki bazı grupları ve Türkiye gibi ekonomik olarak dezavantajlı ülkeleri bilgiye ulaşma ve bilgi üretme rekabetinde dezavantajlı bir konuma getirebilme tehlikesi vardır. O nedenle üretilen bilginin paylaşılması ve bilginin Türkçe üretilmesi özendirilmelidir.

Türk yükseköğretim sisteminin özgün sorunları olduğu anlaşılmaktadır ve o sorunların çözümünde başka ülkelerdeki iyi örnekler incelenerek ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısıyla uyumlu özgün çözüm önerileri oluşturulmalıdır. Yükseköğretim sisteminin geliştirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik çalışmaların özgün olması başarılı olabilmesinin bir gereğidir. Bir ülkede çok iyi işleyen bir sistem veya yapı başka bir

ülkeye aynıyla taşındığı takdirde işlevsiz kalabilmektedir. ABD yükseköğretim sistemi günümüzde güçlü ve zayıf yönleriyle içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik yapıyla uyumlu kendine özgü bir sistemdir. Dünyada birçok ülke tarafından model alınmasına karşın kendi içinde eleştirilen ve önemli sorunların bulunduğu heterojen bir yapıdır. Piyasalaşmayla ilişkili olarak dile getirilen nitelik sorunları ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik çözümlerin de içinde bulunulan toplumun siyasal, toplumsal ve ekonomik talepleri doğrultusunda üretildiği görülmektedir. Bu doğrultuda ülkedeki yüksek öğrenci harçları ve ödenemeyen öğrenci kredilerine ilişkin çeşitli çözüm arayışları vardır. Yükseköğretimin tamamen ücretsiz olması gibi bir öneri nasıl ABD için çok anlamlı ve uygulanabilir değilse yükseköğretimde başka bir ülke için yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerilerinin de o ülkenin tarihi, toplumsal ekonomik yapısına ve gerçekliklerine uygun olması gerekmektedir.

Amerikan yükseköğretimini bütüncül bir ideal model olarak değerlendirerek onu Türkiye'ye taşımak farklı tarihi, toplumsal ve iktisadi koşullar nedeniyle rasyonel bir tercih olmayacaktır. Bununla beraber mevcut sorunların çözümüne yönelik Türkiye için uygun olacağı değerlendirilen belirli uygulamalar incelenerek olanlardan yararlanılmalıdır. Örneğin, ABD'de lisansüstü eğitimde kurumsallaşma dikkat çekicidir. Türkiye için nitelikli doktoralı öğretim elemanı yetiştirilememesi vurgulanan önemli sorunlardandır. ABD'de ise öğretim elemanlarının kadrosuz istihdamına ilişkin sorunlar dile getirilirken onların niteliği ve sayılarının azlığı sorunu yoktur. Üniversitelerin lisansüstü eğitimden sorumlu birimleri (graduate schools) üniversiteler içinde en köklü ve saygın birimlerdir. Türkiye'de ise enstitüler fakültelerin gölgesinde kalmaktadır. Lisansüstü eğitime daha fazla önem verilerek, ABD lisansüstü eğitiminin güçlü yönlerinden de dersler alınarak enstitülerin kurumsal yapısı güçlendirilebilir.

Yükseköğretime aktarılan kamu kaynaklarının yeterli olmaması hem ABD hem de Türkiye için söz edilen diğer bazı sorunlara da kaynaklık eden bir durumdur. ABD'de yükseköğretime ayrılan kamu kaynakları azalma eğiliminde olmasına karşın yükseköğretimde öğrenci başına yapılan harcama OECD ortalamasının çok üstündedir. Türkiye'de yükseköğretime ayrılan kaynaklar rakamsal olarak artmaktadır, ancak bu artış kurum sayılarındaki ve öğrenci sayılarındaki artışlar dikkate alındığında oransal olarak yeterli görünmemektedir. Türkiye'de öğrenci başına yapılan harcıma OECD ortalamasının çok altındadır. Bu nedenle yükseköğretime ayrılan kaynakların yeterli oranda artırılması yükseköğretimde araştırma ve eğitim etkinliklerinin niteliğiyle ilgili kaygıları azaltacaktır. Ayrıca, Türkiye'de özellikle araştırma etkinliklerinin

finansmanında önemli artış ve düzenleme beklentileri vardır. Son dönemde bazı üniversitelerin araştırma üniversitesi olarak belirlenmesine karşın bu üniversitelerin daha fazla ve nitelikli araştırma yapabilmesine katkı sunacak gerekli yasal ve maddi altyapının oluşturulması gereksinimi olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırma Önerileri

Türkiye'de nitel araştırma kapsamında katılımcılar araştırma geleneğinin oluşturulamamış olmasına değinilmiştir. Yapılan araştırmaların daha çok ABD ve bazı Avrupa devletlerinde yapılan araştırmaların benzeri veya uyarlaması şeklinde olduğu ve özgün olamadığı belirtilmiştir. Bu araştırmada ABD'de yükseköğretimin piyasalaşması kapsamında kullanılan bazı kavramlar Türkçe'ye çevrilerek Türk katılımcılarının görüşleri sorulmuştur. Araştırma süresince anlaşıldığı üzere ABD'li katılımcılar için anlamı net olan bir kavram Türk kalıtımcılarca anlaşılması güç olabilmekte veya farklı şekilde anlaşılabilmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye özgü sorun, durum ve olguların daha iyi anlaşılması için herkes tarafından benzer şekilde anlaşılan Türkçe kavramların oluşturulmasına katkı sunacak araştırmaların yapılmasının gerekli olduğu ve yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte bu araştırma kapsamında veri toplama sürecinde ABD'de köklü üniversitelerin hemen hemen hepsinde yükseköğretim yönetimi veya yükseköğretim çalışmaları lisansüstü programları ve bu alanlarda çalışmaları olan öğretim elemanlarının olduğuna tanık olunurken, Türkiye'de bu alanda az sayıda öğretim elemanının ve bazı eski yükseköğretim yöneticilerinin münferit çalışmaları olduğu görülmüştür. Türkiye'de ayrı bir disiplin olarak yükseköğretim çalışmaları alanının tanımlanması ve bu alanda yapılan çalışmaların artması Türkiye'de yükseköğretimin gelişmesinde önemli katkılar sunabilecektir.

Yükseköğretim çalışmaları alanında bu araştırma kapsamında Türkiye'ye özgü olarak söz edilen etik sorununa üzerinde kapsamlı araştırmaların yapılması ve bu araştırmaların sonuçları doğrultusunda uygulama önerileri geliştirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca yükseköğretim yönetimi, finansmanı, politikaları ile yükseköğretimle ilgili diğer toplumsal ve kurumsal konularda sistemli bilgi birikimi sağlayacak araştırmalara gereksinim duyulduğu değerlendirilmektedir.

Bu araştırma kapsamında ABD ve Türkiye'de yükseköğretim alanında çalışan akademisyenlerin görüşlerine dayalı olarak bir piyasalaşma modeli oluşturulmuş ve iki ülkedeki yükseköğretim yöneticilerinin yükseköğretimde piyasalaşma kapsamında görüşleri çözümlenmeye çalışılmıştır. Köklü yükseköğretim geleneğine sahip Almanya ve Fransa gibi bazı kıta Avrupa'sı ülkeleri ile Çin, Rusya ve Japonya gibi Asya ülkelerinin yükseköğretim sistemleri için de benzer araştırmalar yapılması yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

Aksoy, H. H. (2005). Küresel Kapitalizmin Kamusal Eğitime Etkileri. *Abece Eğitim ve Ekin Dergisi, 232,* 2-7.

Akyüz, Y. (2015). *Türk Eğitim Tarihi. M.Ö. 1000-M.S. 2015.* Ankara: Pagem Akademi.

Altbach, P. G. (2001). The American academic model in comparative perspective. In Altbach, P. G., Gumport, P. J., & Johnstone, D. B. (Eds.), *In defense of American higher education (pp.11-37*). Baltimore: John Hopkins University Press.

Altbach, P. G., Berdahl, R. O., & Gumport, P. J. (2011). *American higher education in the twenty-first century: Social, political, and economic challenges*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Altbach, P. (2015). Globalization and forces for change in higher education. *International Higher Education,* (50). doi: 10.6017/ihe.2008.50.7997

Arslan, A. (1995). *Darülfünun'dan Üniversiteye*. İstanbul: Kitabevi.

Arslan, M. (2005). Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/219305

Ash, M. G. (2006). Bachelor of what, master of whom? The Humboldt myth and historical transformations of higher education in german-speaking Europe and the US. *European Journal Of Education,* 41(2), 245-267.

Aslan, G. (2008). *Türkiye Üniversitelerinde Neoliberal Değişim: Öğretim Üyelerinin Kavram ve Uygulamalara İlişkin Değerlendirmeleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Aytaç, M. ve Kar, B. B. (2018). Yükseköğretimde Devlet ve Vakıf Üniversiteleri: Sonuçlar ve Politika Önerileri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 642,* 69-92. Erişim Adresi: http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/1542966582.pdf

Banya, K. (2005). Globalization and higher education policy changes. In: Zajda J. et al. (Eds.), *International Handbook on Globalisation, Education and Policy Research*. (pp.147-164). Springer, Dordrecht.

Bennion, P. (2013). *The influence of neoliberal consumerist ideology On the values and practices of private, non-profit liberal arts institutions: Senior enrollment management administrators' perspectives* (Unpublished doctoral dissertation). University of Idaho, Idaho, United States.

Bilim, C. Y. (1998). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876).* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bok, D. (2003). *Universities in the marketplace: The Commercialization of higher education*. Princeton: Princeton University Press.

Boratav, K. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2015*. Ankara: İmge Kitabevi.

Böhm, W. (2010). The University in the age of globalization rise or decline? How to judge and respond? *Dünya Üniversiteler Kongresi.* (ss. 105-114), Çanakkale.

Brubacher, J. & Rudy, W. (1976). *Higher education in transition. A history of american colleges and universities, 1636-1976.* New York: Harper and Row Publishers.

Brown, R. (2013). *Everything for sale. The marketisation of UK higher education*. New York: Routledge.

Brown, R. (2015). The marketisation of higher education. Issues and ironies. *New Vistas. Policy, Practice and Scholarship in Higher Education, (1)1*, 4-9. Retrived from: https://www.uwl.ac.uk/sites/default/files/Departments/Research/new_vistas/vol1_iss1/new_vistas_vol1_iss1_23April2015.pdf

Bullard, D. B. (2007). *Academic capitalism in the social sciences: Faculty responses to the entrepreneurial university* (Unpublished doctoral dissertation). University of South Florida, Florida, United States.

Cantwell, B., Kauppinen, I. & Slaughter, S. (2014). *Academic capitalism in the age of globalization.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Chiang, C. (2012). *Commercialization of higher education: MBA students' experience and expectations* (Unpublished doctoral dissertation). University of Toronto, Toronto, Canada.

Ching Li, L. K. (2005). *Examining 'globalisation' and'convergence': Acomparative study of university systems in Hong Kong, Singapore,Taiwan and Thailand, 1946-1996* (Unpublished doctoral dissertation). The University Auckland. Auckland, New Zealand.

Çetin, H. (1997). *Türkiye'de Üniversite Reformları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Çiftçioğlu, İ. (2006). Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde İlmi Teşvik, İlim Adamlarını Himaye Etme Anlayışı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 6 (1), 29-38.*

Clark, B. R. (1983). *The higher education system, academic organization in cross-national perspective*. Berkeley: University of California Press.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6. Ed.).* New York: Taylor and Francis Group.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage.

Cynthia, C. N. (2011). *The American economy: A historical encyclopedia*. California: ABC CLIO.

Doğan, İ. (2012). *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Dölen, E. (2010). *Türkiye Üniversite Tarihi Özerk Üniversite Dönemi (1846-1981).* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Eckel, P. D., King, J. E., & American Council on Education. (2004). *An overview of higher education in the United States: Diversity, access, and the role of the marketplace*. Washington, DC: American Council on Education.

Edgell, M. S. (2009) *Higher Education Fınance Polıcy: A Comparative Analysis Of Two Dynamics Of Social Contract in Three Bologna Process Countries* (Unpublished doctoral dissertation). Michigan State University, East Lansing, United States.

Ertan, Ç. (2000). Ottoman Official Attitudes towards Turkey. *Ankara University Faculty of Political Science, The Turkish Yearbook of International Relations.* 30 (191-212). Erişim adresi: http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/670/8532.pdf

Fabrigar, L. R., Wegener, D. T., MacCallum, R. C., & Strahan, E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods, 4*(3), 272-299.

Fink, B. (2017). How neoliberalism got organized: A usable history for resisters, with special reference to education. *The Good Society, 25*(2-3), 158-171. doi:10.5325/goodsociety.25.2-3.0158

Fite, G. C. and Reese, J. E. (1973). *An Economic history of the United States*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Fraenkel, J., Wallen, N. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education (8. Ed.).* Boston: Mc Graw Hill.

Friedman, M. (2002). *Capitalism and freedom*. Chicago: University of Chicago Press.

Furedi, F. (2011). Introduction to the marketization of higher edution and the student as customer. M. Moleswoth, R. Scullion & E. Nixon (Eds.) *The marketization of higher education and the student as customer* (pp. 1-9). London: Routledge.

Geiger, R., (1992). The historical matrix of American higher education. *History of Higher Education Annual*, 12, 7-34.

Geiger, R., (2004). *The growth of american research universities, 1900-1940. To advance knowledge.* London: Transaction Publishers.

Geiger, R.L (2004). *Knowledge and money*: *Research universities* and the *paradox of the marketplace,* Stanford: Stanford University Press.

Geiger, R., (2004). *American research universities since World War II. Research and relevant knowledge.* London: Transaction Publishers.

Geiger, R., (2011) Ten generations of American higher education. Altbach, G. P., Gumport, P. J. & Berdahl, R. O. (Eds.) *American Higher Education in the Twenty-First Century. Social, Political and Economic Challanges* (pp.36-68). Baltimore: John Hopkins University Press.

Geiger, R. (2011) Markets And The End Of The Current Era In U.S. Higher Education. In Teixeira, P. N. and Dill, D. D. (Eds.), *Public vices, private virtues? : Assessing the effects of marketization in higher education* (pp.3-17). Boston: Sense Publishers.

Ginsburg M., Espinoza O., Popa S., Terano, M. (2005) Globalisation and higher education in Chile and Romania: The roles of the International Monetary Fund, World Bank, and World Trade Organization. In Zajda J. et al. (Eds.), *International Handbook on Globalisation, Education and Policy Research* (pp. 221-234). Springer, Dordrecht.

Giroux, H. A. and Giroux, S. S. (2004). *Take Back Higher Education Race, Youth, and the Crisis of Democracy in the Post-Civil Rights Era*. New York: Palgrave.

Goldrick-R. S., Anderson, D. M., & Kinsley, P. (2016). *Paying the price: College costs, financial aid and the betrayal of the american dream.* Chicago: The University of Chicago Press.

Graham, D.H. and Diamond, N. (1997). *The Rise of American Research Universities. Elites and Challangers in the Poastwar Era*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dar-ul Hadislerin Yeri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gümüş, A. (2010). *Üniversite Kurultayı*. Ankara: Orta Doğu Öğretim Elemanları Derneği.

Gür, B.S., Çelik, Z. ve Yurdakul, S. (2018). *Yükseköğretime Bakış 2018: İzleme ve Değerlendirme Raporu*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Gürüz, K. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim, Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri.* Ankara: ÖSYM Yayınları.

Harley, S., Muller-Camen, M., ve Collin, A. (2004). From Academic Communities to Managed Organisations: The Implications for Academic Careers in UK and German Universities. *Journal Of Vocational Behavio*r, 64(2):329-345.

Harvey, D. (2007). Neoliberalism as Creative Destruction. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 610,* 22-44. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/25097888

Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Hughes, J. R. T. and Cain, L. P. (2007). *American economic history*. Boston: Pearson, Adison-Wesley.

İlyas, İ. E. (2012). *Yükseköğretimin Finansmanı: Türkiye İçin Model Önerisi*. (Uzmanlık Tezi). Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

Jiang, X. (2005). *Globalization, Internalization and the Knowledge Economy in Higher Education. A Case Study of China and New Zealand* (Unpublished doctoral dissertation). University of Auckland, Auckland, New Zealand.

Labaree, David F. (2007). Understanding the rise of American higher education: How complexity breeds autonomy. 1-19. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/228426550_Understanding_the_Rise_of_American_Higher_Education_How_Complexity_Breeds_Autonomy/link/5421c1b80cf26120b79fe95f/download

Levidow, L. (2002). Marketizing higher education: Neoliberal strategies and counter-strategies. In Robins, K. & Webster, F. (Eds). *The virtual university? Knowledge, markets and management (pp. 227–248).*Oxford, UK: Oxford University Press.

Leach, P. (2008). *The Impact of for-profit privatization on higher education in the state of Massachusetts* (Unpublished doctoral dissertation). Northwesthern University, Boston, United States.

Levine, A. (2001) Higher education as a mature industry. In Altbach, P. G., Gumport, P. J., & Johnstone, D. B. (Eds.), *In defense of American higher education (pp.38-58).* Baltimore: John Hopkins University Press.

Liu, J. (2011). *Expansion and equality in access to Chinese higher education: A cultural perspective* (Unpublished doctoral dissertation) The University of Toronto, Toronto, Canada.

Lowrie, A. & Hemsley-Brown, J. (2014). *On the marketisation and marketting of Higher Education.* New York: Routledge.

Lucas, C. J. (2007). *American higher education. A history.* New York: Palgrave Macmillan.

Makdisi, G. (2004). *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim. İslam Dünyası ve Hristiyan Batı.* (A.H. Çavuşoğlu, & H.T. Başoğlu, Çev). İstanbul: Gelenek.

McFarland, J., Hussar, B., Zhang, J., Wang, X., Wang, K., Hein, S., Diliberti, M., Forrest Cataldi, E., Bullock Mann, F., & Barmer, A. (2019). *The condition of education 2018* (NCES 2018-144). U.S. Department of Education. Washington, DC: National Center for Education Statistics. Retrieved from https://nces.ed.gov/pubs2019/2019144.pdf

McFarland, J., Hussar, B., Wang, X., Zhang, J., Wang, K., Rathbun, A., Barmer, A., Forrest Cataldi, E., & Bullock Mann, F. (2018). *The condition of education 2018* (NCES 2018-144). U.S. Department of Education. Washington, DC: National Center for Education Statistics. Retrieved from https://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2018144.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Milli Eğitim İstatistikleri 2017-18.* Örgün Eğitim. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Molesworth, M., Nixon, E. & Scullion, R. (2009). Having, being and higher education: the marketisation of the university and the transformation of the student into consumer. *Teaching in Higher Education, (14)3,* 277-287. doi:10.1080/13562510902898841

Morgan, J. M, and Steinbaum, M. (2018) *The Student Debt Crisis, Labor Market Credentialization, and Racial Inequality: How the Current Student Debt Debate Gets the Economics Wrong.* Roosevelt Institute. Retrieved from https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2018/10/The-Student-Debt-Crisis-and-Labor-Market-Credentialization-final-1.pdf

National Center for Education Statistics., United States., & United States. (2016). *Digest of education statistics*. Washington, D.C: U.S. Dept. of Health, Education, and Welfare, Education Division, National Center for Education Statistics.

Kaiser, H. F. & Rice, J. (1960). Little Jiffy, Mark IV. *Educational and Psychological Measurement, 34*, 111-117.

Kalkınma Bakanlığı. (2013). *10. Kalkınma Planı.* Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Kenan, S . (2015). Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme. *Osmanlı Araştırmaları*, 41 (41), 1-31. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/oa/issue/10937/130704.

Kerr, C., (1963). *Uses of the university*. Harvard University Press.

Kim M. E. (2007). *The American economy*. New York: Thomson Gale.

Koraltürk, M . (2003). Cumhuriyet Dönemi Türkiye İktisat Tarihi Çalışmaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (1), 65-80. Retrieved from http://dergipark.org.tr/talid/issue/43380/528494

Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Kurtoğlu, R. (2017). *Türkiye Ekonomisi (1838-2010): Mali Bağımlılık-Büyüme-Krizler ve Siyasi Sonuçları :Zihniye-Borç-Büyüme-İstihdam 1834-1914 ile 1980 Sonrası Benzerlikler*. İstanbul: Destek Yayınları.

Özkan, S. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Özsoy, S. (2011). Bilginin Metalaşma Süreci: Eğitimde Yapısal Dönüşüme İlişkin Bazı Çıkarımlar. Fuat Ercan ve Serap Korkusuz Kurt (Editörler), *Metalaşma ve İktidar Bakısındaki Ünivesite.* (ss. 121-142) İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Pamuk,Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Pappone, D. J. (2016). *Financing public higher education: The impact of responsibility center management on a public research university* (Unpublished doctoral dissertation). The University of Minnosota, Minneapolis, United States.

Reisel, L. (2010). *Higher education and welfare state regimes: A comparaiıve study of social stratification and educational outcomes in the United States And Norway* (Unpublished doctoral dissertation) The City University of New York, New York, United States.

Rüegg, W. (2004). *A history of the university in Europe. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries.* Cambridge University Press: Cambridge.

Sarakikya, A. M. (2014). *The impact of corporatisation on access and equity at the university of Dar Es Salaam* (Unpublished doctoral dissertation) University of Pretoria, Pretoria, South Africa.

Sayılan, F. (2006). Küresel Aktörler (DB ve GATS) ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm. *Haber Bülteni, 4,* 44-51.

Slaughter, S. & Rhoades, G. (2011) Markets in higher Education. Trends in Academic capitalism. In Altbach, G. P., Gumport, P. J. & Berdahl, R. O. (Eds.), *American higher education in the twenty-first century: Social, political, and economic challenges* (pp.433-464). Baltimore: John Hopkins University Press.

Sounders, D. B. (2011). *Students as customers: The influence of neoliberal ideology and free-market logic on entering first-year college students* (Unpublished doctoral dissertation). University of Massachusetts, Massachusetts, United States.

Stabile, D. R. (2007). *Economics, competition and academia.* Northampton, MA: Edward Elgar.

Steger, M. B. and Roy, R. K. (2010). *Neoliberalism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Stevens, J. P. (2002). A*pplied multivariate statistics for the social sciences* (Fourth Edition). New Jersey: Lawrance Erlbaum Association, Inc.

Şimşek, H. (1997). *Paradigmalar Savaşı ve Kaostaki Türkiye.* Ankara: Sistem Yayıncılık.

Taşkın, Ü. (2008). Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1/3 Bahar,* 343-366.

Tekeli, İ. (2010) *Eğitim Üzerine Düşünmek*. Ankara: TUBA.

Teichler, U., Arimoto, A., & Cummings, W. K. (2013). *The changing academic profession: Major findings of a comparative survey*. Dordrecht: Springer.

Thelin, J. R. (2017). *American higher education*. New York: Routledge.

Thelin, J. R. (2011). *A history of American higher education*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education (2019). *Classification Summary Tables*. http://carnegieclassifications.iu.edu/downloads.php

Throw, M. (2001) From mass to universal access. In Altbach, P. G., Gumport, P. J., & Johnstone, D. B. (Eds.), *In defense of American higher education (pp.110-139).* Baltimore: John Hopkins University Press.

Thune, T., Brandt, E. (2011) Volatile markets and reluctant entrepreneurs. In Teixeira, P. N. and Dill, D. D. (Eds.), *Public vices, private virtues?: Assessing the effects of marketization in higher education* (pp.255-270). Boston: Sense Publishers.

Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler.* Ankara: İmge.

Turan, O. (2014). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tutkun, Ö. F. (1998). *A historical investigation of the birth of Turkish higher education* (Unpublished doctoral dissertation). Pittsburgh Üniversitesi, Pittsburgh, USA.

Türel, O. (2003). Türkiye'de Yükseköğretimin Yeniden Kurumsallaşması Üzerine Düşünceler. *Mülkiye,* 242, 151-180.

Ünal, L. I. (2011). Yükseköğretim Finansmanı: Neoliberal "Çözüm" ve Tehditler. Fuat Ercan ve Serap Korkusuz Kurt (Editörler), *Metalaşma ve İktidar Bakısındaki Ünivesite.* (ss. 93-120) İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Walton, G. M. & Rockoff, H. (2010). *History of the American economy*. Ohio: South-Western, Cengage Learning.

Wang, Z. H. (2008). *The impact of marketisation on higher education on post-Mao China, with case studies of universities in Yunnan Province* (Unpublished doctoral dissertation) The University of Birmingham, Birmingham, UK.

Yao Ho, C. (2006). *China's higher education excellence in the context of globalization: The world-class university* (Unpublished doctoral dissertation) The University of Texas at Austin, Austin, United States.

Yenal, O. (2001). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayınları.

Zhu F., & Li S. (2012) Marketization in Chinese Higher Education. In Schuetze H.G., Mendiola G.Á. & Conrad D. (Eds.), *State and Market in Higher Education Reforms. Comparative and International Education (A Diversity of Voices)*, (pp. 181-199). Sense Publishers: Rotterdam.

EKLER

EK 1. Türkçe Anket

YÜKSEKÖĞRETİMDE PİYASANIN ETKİSİ KONUSUNDAKİ ALGI

Değerli Katılımcı,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde "ABD ve Türkiye'deki Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasanın Yükseköğretime Etkisi Üzerine Algılarının Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi" başlıklı doktora tez çalışmasının bir parçası olan bu araştırma, yükseköğretim yöneticilerinin ve öğretim elemanlarının piyasanın yükseköğretime etkisi konusunda algılarını incelemek amacıyla yapılmaktadır. Araştırma sonuçlarının piyasanın yükseköğretime etkisiyle ilgili üniversite yöneticilerine, öğretim elemanlarına, politika yapıcılara ve yükseköğretimin diğer bileşenlerine fikir vermesi beklenmektedir. Ankette toplanan bilgiler grup olarak değerlendirileceği için ad-soyad dahil kişisel bilgilerinizi vermeniz gerekmemektedir. Araştırma kapsamında vereceğiniz bilgilerin gizliliğine özen gösterilerek bu bilgiler araştırma dışında başka bir amaçla kesinlikle kullanılmayacaktır. Bulguların geçerliği ve güvenilirliği açısından, her soruyu dikkatlice okuduktan sonra yanıtlamanız son derece önemlidir.

Katılımınız için teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Abdullah Bağcı
Hacettepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, İngilizce Okutmanı
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Programı, Doktora Öğrencisi
E-mail: abagci@hacettepe.edu.tr

BÖLÜM 1
KİŞİSEL SORULAR

1. Cinsiyetinizi belirtiniz.

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek

2. Ne kadar süredir bir yükseköğretim kurumunda çalışmakta olduğunuzu belirtiniz.

- ☐ 1-5 yıl arası
- ☐ 6-10 yıl arası
- ☐ 11-15 yıl arası
- ☐ 16-20 yıl arası
- ☐ 21 yıl ve üzeri

3. Varsa yönetim görevlerinizi belirtiniz.

- ☐ Rektör yardımcısı
- ☐ Dekan
- ☐ Dekan yardımcısı
- ☐ Enstitü müdürü
- ☐ Yüksekokul müdürü
- ☐ Bölüm başkanı
- ☐ Bölüm başkan yardımcısı
- ☐ Anabilim dalı başkanı

4. Kurumunuzdaki kadro durumunuzu belirtiniz.

- ☐ Kadrolu
- ☐ Yarı zamanlı

5. Unvanınızı belirtiniz.

- ☐ Prof. Dr.
- ☐ Doç. Dr.
- ☐ Yrd. Doç. Dr.
- ☐ Öğretim Görevlisi
- ☐ Okutman
- ☐ Araştırma Görevlisi
- ☐ Uzman

6. Akademik disiplininizi belirtiniz.

- ☐ Eğitim bilimleri
- ☐ Sosyal bilimler
- ☐ Sanat ve beşeri bilimler
- ☐ İktisadi ve idari bilimler
- ☐ Hukuk
- ☐ Fen bilimleri
- ☐ Mimarlık ve mühendislik
- ☐ Tıp
- ☐ Sağlık bilimleri
- ☐ Eczacılık
- ☐ Diş hekimliği
- ☐ İlahiyat
- ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz) .....

BÖLÜM 2 PİYASA ETKİSİ ALGISI							
		Katılma Düzeyi					
	Lütfen aşagıdaki önermelere ilişkin görüşlerinizi karşısındaki maddede uygun seçeneği işaretleyerek belirtiniz.	(1) Kesinlikle katılmıyorum	(2) Katılmıyorum	(3) Kısmen katılıyorum	(4) Katılıyorum	(5) Kesinlikle katılıyorum
1	Yükseköğretim kamusal bir hizmet olarak düşünülmelidir.	○	○	○	○	○
2	Kâr amacı güden özel üniversiteler de açılmalıdır.	○	○	○	○	○
3	Devlet üniversiteleri daha girişimci olmalıdır.	○	○	○	○	○
4	Devlet üniversiteleri sanayiyle işbirliği yapmalıdır.	○	○	○	○	○
5	Devlet üniversiteleri yalnız devlet desteği almak yerine kendi kaynaklarını oluşturmalıdır.	○	○	○	○	○
6	Devlet üniversiteleri öğrencilerine müşteri gibi davranmalıdır.	○	○	○	○	○
7	Yükseköğretim, alınıp satılan özel bir mal/hizmet olarak düşünülmelidir.	○	○	○	○	○
8	Devlet, kâr amacı gütmeyen vakıf üniversitelerini maddi olarak desteklemelidir.	○	○	○	○	○
9	Üniversite rektörleri, üniversiteleri büyük şirketlerin CEO'ları gibi yönetmelidir.	○	○	○	○	○
10	Devlet üniversiteleri piyasadaki şirketler gibi sundukları hizmetlerde kâr etmeye odaklanmalıdır.	○	○	○	○	○
11	Devlet üniversiteleri pazarlama etkinliklerine vakıf/özel üniversiteler kadar bütçe ayırmalıdır.	○	○	○	○	○
12	Sunulan hizmetlerin reklamı, tanıtımı ve pazarlanması devlet üniversiteleri için çok önemlidir.	○	○	○	○	○
13	Devlet üniversiteleri piyasadaki büyük işletmeler gibi etkinlik göstermelidir.	○	○	○	○	○
14	Devlet üniversiteleri gelirlerini artırmak için daha çok uluslararası öğrenci çekmelidir.	○	○	○	○	○
15	Devlet üniversiteleri çeşitliliği artırmak için daha çok uluslararası öğrenci çekmelidir.	○	○	○	○	○
16	Piyasa etkisi devlet üniversitelerinde sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi insan bilimlerine verilen önemi azaltmaktadır.	○	○	○	○	○
17	Araştırma üretkenliğini artırmaya dönük beklentiler araştırmaların niteliğine bir tehdittir.	○	○	○	○	○
18	Vakıf üniversitelerinin sayılarının artması eğitimin niteliğini olumsuz etkilemektedir.	○	○	○	○	○
19	Vakıf üniversiteleri kâr amacı gütmemektedir.	○	○	○	○	○
20	Öğretim elemanı açığını kapatmak için yarı zamanlı sözleşmeli statüde öğretim elemanları istihdam edilmelidir.	○	○	○	○	○
21	Özel üniversitelerin kurulması üniversitelerde eğitimin niteliğini olumsuz etkileyecektir.	○	○	○	○	○
22	Kadrolu öğretim elemanlarının yerine sözleşmeli öğretim elemanlarının istihdam edilmesi eğitimin niteliğini olumsuz etkilemektedir.	○	○	○	○	○
23	Araştırma üretkenliğini artırmaya dönük piyasa beklentileri intihal ve benzeri akademik usulsüzlükleri artırmaktadır.	○	○	○	○	○
24	Devlet üniversitelerinde öğrencilerden harç/öğretim ücreti alınmalıdır.	○	○	○	○	○
25	Piyasa koşullarında rekabet, devlet üniversitelerini daha verimli kılmaktadır.	○	○	○	○	○
26	Devlet bütçesinden üniversitelere ayrılan kaynağın azaltılması onları daha verimli kılmaktadır.	○	○	○	○	○
27	Akademik teşvik uygulamaları devlet üniversitelerini daha verimli kılmaktadır.	○	○	○	○	○
28	Devlet üniversiteleri, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler için erişilebilirdir.	○	○	○	○	○
29	Araştırma, topluma hizmet ve eğitim-öğretim amaçlarındaki önceliklerine göre farklı statülerde devlet üniversiteleri oluşturulmalıdır.	○	○	○	○	○
30	Diğer (Lütfen belirtiniz)	○	○	○	○	○

	Aşağıda verilen kavramlar yükseköğretimde piyasalaşmayla ne ölçüde ilişkilidir?	(1) Hiçbir zaman	(2) Nadiren	(3) Bazen	(4) Çoğu zaman	(5) Her zaman
1	Özelleştirme	○	○	○	○	○
2	Ticarileşme	○	○	○	○	○
3	Metalaşma	○	○	○	○	○
4	Şirketleşme	○	○	○	○	○
5	Kitleselleşme	○	○	○	○	○
6	Uluslararasılaşma	○	○	○	○	○
7	Yükseköğretimde piyasalaşmayla ilişkili olduğunu düşündüğünüz diğer kavramları lütfen belirtiniz.	_____				
	Aşağıda verilen politika ve uygulamalar ne ölçüde yükseköğretimde piyasalaşmanın yansımasıdır?	(1) Hiçbir zaman	(2) Nadiren	(3) Bazen	(4) Çoğu zaman	(5) Her zaman
8	Yerinden Yönetim (Adem-i merkeziyetçilik)	○	○	○	○	○
9	Hesap verebilirlik	○	○	○	○	○
10	Performans değerlendirmesi	○	○	○	○	○
11	Harçlar/Harç artışları	○	○	○	○	○
12	Performansa dayalı finansman	○	○	○	○	○
13	Rekabet artışı	○	○	○	○	○
14	Pazarlama etkinlikleri	○	○	○	○	○
15	kseköğretimde piyasalaşmayla ilişkili olduğunu düşündüğünüz diğer politika ve uygulamaları lütfen belirti	_____				

EK 2. İngilizce Anket

MARKET PERCEPTIONS QUESTIONNAIRE

Dear Participant,

As a component of my PhD dissertation, this reserach aims to explore the perception of higher education administrators and faculty members on the impact of economic market on public higher education. The findings of the research are expected to provide valuable feedback to university administrators, faculty members, policy makers and other stakeholders of higher education. The answers you provide will be anonymous, and thus you are not expected to write your personal information including name. There are no foreseeable risks associated with the survey questions or participation in this study. The data will be kept highly confidential and will certainly not be used for any other purposes but research. For the validity and reliability of the findings, it is important that you respond the questions after reading each carefully.

Thank you very much for your contribution.

Yours Sincerely,

Researcher: Abdullah Bagci
Visiting Scholar
University of Pittsburgh, IISE
E-mail: bagcia@pitt.edu
Phone: 412 757 5431

PART ONE
PERSONAL QUESTIONS

1. Since your first degree (bachelor's degree), how long have you been employed in a higher education institution?
   - ○ Zero to two years
   - ○ Three to nine years
   - ○ Ten years and more

2. What is your current position at your current institution? (Choose the option(s) that apply your situation.)
   - ☐ Administrative/Management position
   - ☐ Full-time faculty
   - ☐ Part-time faculty
   - ☐ Research/Teaching assistant

3. Please, identify your academic discipline?
   - ☐ Educational sciences
   - ☐ Social sciences
   - ☐ Humanities and art
   - ☐ Economics and administrative sciences
   - ☐ Law
   - ☐ Natural sciences
   - ☐ Engineering and architecture
   - ☐ Medical sciences
   - ☐ Other (Please specify.) .....

	PART TWO MARKET IMPACT PERCEPTION					
	Please indicate your views on the following.	(1) Strongly disagree	(2)_	(3) __	(4) ___	(5) Strongly agree
1	Higher education should be regarded as a public service/good.	○	○	○	○	○
2	The government should subsidize private for-profit universities.	○	○	○	○	○
3	Public universities have to be more entrepreneurial.	○	○	○	○	○
4	Public universities have to collaborate with the industry.	○	○	○	○	○
5	Public universities have to generate their own revenues rather than relying on government subsidies.	○	○	○	○	○
6	Public universities should treat its students as customers.	○	○	○	○	○
7	Higher education should be regarded as a private service/good.	○	○	○	○	○
8	The government should subsidize private non-for-profit universities.	○	○	○	○	○
9	The presidents/chancellors of public universities should act like the CEOs of business corporations.	○	○	○	○	○
10	Public universities should focus on making profits for the services that they provide like companies in the market.	○	○	○	○	○
11	The expansion of for-profit higher education institutions is a threat to public universities.	○	○	○	○	○
12	Public universities should spend as much money on marketing as private universities.	○	○	○	○	○
13	Marketing is essential for universities.	○	○	○	○	○
14	Public universities should function like business corporations.	○	○	○	○	○
15	Public universities should attract more international students in order to increase revenues.	○	○	○	○	○
16	Public universities should attract more international students in order to achieve diversity.	○	○	○	○	○
17	Certain disciplines are relegated to background because of the demands of market forces.	○	○	○	○	○
18	Market influence weakens the position of humanities in public universities.	○	○	○	○	○
19	Market expectations to increase research productivity is a treat to research quality.	○	○	○	○	○
20	Expansion of for-profit higher education institutions affect the quality of teaching and research negatively.	○	○	○	○	○
21	Higher education institutions should guarantee graduation as long as the students meet their financial responsibility.	○	○	○	○	○
22	There has been a decrease in the number of tenured and tenure-tract positions in public universities.	○	○	○	○	○
23	The decrease in the number of tenured and tenure-tract faculty affect the quality of research negatively.	○	○	○	○	○
24	The decrease in the number of tenured and tenure-track faculty affect the quality of teaching negatively.	○	○	○	○	○
25	Market expectations to increase resreach productivity increases plagiarism and other forms of academic dishonesty.	○	○	○	○	○
26	Market competition makes public universities more efficient.	○	○	○	○	○
27	Reductions in public funding makes public universities function more efficiently.	○	○	○	○	○
28	Competition for private funding contributes to the efficiency of public universities.	○	○	○	○	○
29	Tuitions/Fees of public universities are affordable for students from low socio-economic backgrounds.	○	○	○	○	○

PART THREE MARKET IMPACT CONCEPTS						
	To what extent are the following concepts related with the marketization of higher education?	(1) Not at all	(2) _	(3) __	(4)___	(5) Very much
1	Privatization	○	○	○	○	○
2	Commercialization	○	○	○	○	○
3	Commodification	○	○	○	○	○
4	Corporatization	○	○	○	○	○
5	Massification	○	○	○	○	○
6	Internalization	○	○	○	○	○
	To what extent can the following practices and/or policies be regarded as a manifestation of marketization in higher education?	(1) Not at all	(2) _	(3) __	(4)___	(5) Very much
7	Decentralization	○	○	○	○	○
8	Increasing demand for accountability	○	○	○	○	○
9	Performance evaluation	○	○	○	○	○
10	Increased tuition fees	○	○	○	○	○
11	Performance-based funding	○	○	○	○	○
12	Increased competition	○	○	○	○	○
13	Marketing					

EK 3. Türkçe Görüşme Formu

PİYASANIN YÜKSEKÖĞRETİME ETKİSİ

GÖRÜŞME FORMU

Sayın Hocam,

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Programında yürütülmekte olan "ABD ve Türkiye'deki Yükseköğretim Yöneticilerinin Piyasanın Yükseköğretime Etkisi Üzerine Algılarının Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi" başlıklı doktora tez çalışmasının bir parçası olan bu görüşme, yükseköğretim yöneticilerinin ve öğretim elemanlarının piyasanın yükseköğretime etkisi konusunda algılarını incelemek amacıyla yapılmaktadır. Araştırma sonuçlarının piyasanın yükseköğretime etkisiyle ilgili üniversite yöneticilerine, öğretim elemanlarına, politika yapıcılara ve yükseköğretimin diğer bileşenlerine fikir vermesi beklenmektedir. Ankette toplanan bilgiler grup olarak değerlendirileceği için ad-soyad gibi kişisel bilgilerinizi vermeniz gerekmemektedir. Araştırma kapsamında vereceğiniz bilgilerin gizliliğine özen gösterilerek araştırma dışında başka bir amaçla kesinlikle kullanılmayacaktır. Görüşme formunda yer alan sorulara vereceğiniz içten yanıtlar bilgilerin gerçeği yansıtması ve bulguların geçerliği açısından son derece önemlidir.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Abdullah Bağcı
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Programı,
Doktora Öğrencisi; Hacettepe Üniversitesi YDYO,
İngilizce Okutmanı
E-mail: abagci@hacettepe.edu.tr
Cep Tel: 505 526 3153

PİYASANIN YÜKSEKÖĞRETİME ETKİSİ
ÖĞRETİM ELEMANLARI GÖRÜŞME FORMU

Görüşme Tarihi:
Görüşme Yeri:
Görüşülen Kişi:
Kurum:
Unvan:

GÖRÜŞME SORULARI
1. Eğitim ve mesleki özgeçmişinizden kısaca bahsedebilir misiniz? (Mezun olduğunuz okullar? Aldığınız diplomalar? Çalıştığınız kurumlar? Yaptığınız görevler?)
2. Yükseköğretimde piyasalaşmayla en yakından ilişkili olduğunu düşündüğünüz başlıca kavramlar nelerdir?
3. Türkiye'de yükseköğretimin piyasalaşmasının yansımaları olarak değerlendirilebilecek politika ve uygulamalar size göre nelerdir?
4. Türkiye'de yükseköğretimde eşitlikle ilgili sorunların neler olduğunu düşünüyorsunuz? Bu sorunların yükseköğretimin piyasalaşmasıyla ilişkisini değerlendirebilir misiniz?
5. Türkiye'de yükseköğretimin verimliliği (daha az finansal kaynak kullanarak daha çok hizmet sunabilmek ve ürün ortaya koyabilmek) ile ilgili tartışılan konular nelerdir? Bu konuların yükseköğretimin piyasalaşmasıyla ilişkisini değerlendirebilir misiniz?
6. Türkiye'de yükseköğretimde eğitim-öğretim etkinliklerinin niteliğiyle ilgili başlıca kaygılar size göre nelerdir? Bu kaygıların yükseköğretimin piyasalaşmasıyla ilişkisini değerlendirebilir misiniz?
7. Türkiye'de yükseköğretimde araştırma etkinliklerinin niteliğiyle ilgili başlıca kaygılar size göre nelerdir? Bu kaygıların yükseköğretimin piyasalaşmasıyla ilişkisini değerlendirebilir misiniz?
8. Görüşme kapsamında değinilmeyen bilmemizi istediğiniz konular nelerdir?

EK 4. İngilizce Görüşme Formu

MARKET IMPACT ON HIGHER EDUCATION

INTERVIEW QUESTIONS

Date of the interview(s):

1. What do you consider to be the most relevant and dominant concepts that would best be associated with the marketization of higher education? How?

2. What are the public policies and/or practices that can be regarded as a manifestation of marketization in higher education in the USA?

3. What do you consider to be the issues regarding the equity in higher education? How are they related to the marketization of higher education?

4. What do you consider to be the issues regarding the efficiency in higher education? How are they related to the marketization of higher education?

5. What do you consider to be the major and growing concerns about the quality of teaching in higher education? How are they related to the marketization of higher education?

6. What do you consider to be the major and growing concerns about the quality of research in higher education? How are they related to the marketization of higher education?

7. What else would you like me to know that we haven't covered in the interview?

EK 5. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurul Onayı

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172/ 240-624 14 Şubat 2017

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Ekonomisi ve Planlaması doktora programı öğrencilerinden Abdullah BAĞCI'nın **Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK** danışmanlığında yürüttüğü "ABD ve Türkiye'deki **Yükseköğretim Yöneticilerinin** ve **Öğretim Elemanlarının** Piyasanın Yükseköğretime **Etkisi Üzerine Algılarının Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 31 Ocak 2017 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Rahime M. NOHUTCU
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Görevi	Adı Soyadı	Paraf
Memur	07.02.17	
Şef	7.2.17	
Ş. Müd.	7.2.17	
Gen. Sek. V.	10.2.17	
Gen. Sek.	10.2.17	

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon: 0 (312) 305 3001 - 3002 • Faks: 0 (312) 311 9992
E-posta: sarnedi@hacettepe.edu.tr • www.hacettepe.edu.tr

Ayrıntılı Bilgi için:
Yazı İşleri Müdürlüğü
0 (312) 305 1098

EK 6. Pittsburgh Üniversitesi Araştırma Onayı

Pitt Seal

University of Pittsburgh
Institutional Review Board

3500 Fifth Avenue
Pittsburgh, PA 15213
(412) 383-1480
(412) 383-1508 (fax)
http://www.irb.pitt.edu

Memorandum

To: Abdullah Bagci
From: IRB Office
Date: 8/10/2016
IRB#: PRO16040609
Subject: AN ANALYSIS OF THE ECONOMIC MARKET IMPACT ON HIGHER EDUCATION

The above-referenced project has been reviewed by the Institutional Review Board. Based on the information provided, this project meets all the necessary criteria for an exemption, and is hereby designated as "exempt" under section

45 CFR 46.101(b)(2)

Please note the following information:

- Investigators should consult with the IRB whenever questions arise about whether planned changes to an exempt study might alter the exempt status. Use the "**Send Comments to IRB Staff**" link displayed on study workspace to request a review to ensure it continues to meet the exempt category.
- It is important to close your study when finished by using the "**Study Completed**" link displayed on the study workspace.
- Exempt studies will be archived after 3 years unless you choose to extend the study. If your study is archived, you can continue conducting research activities as the IRB has made the determination that your project met one of the required exempt categories. The only caveat is that no changes can be made to the application. If a change is needed, you will need to submit a NEW Exempt application.

Please be advised that your research study may be audited periodically by the University of Pittsburgh Research Conduct and Compliance Office.

BENZERLİK BİLDİRİMİ

"Yükseköğretimde Piyasalaşma Üzerine Amerika Birleşik Devletleri Ve Türkiye'deki Yükseköğretim Yöneticilerinin Görüşleri" başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihali Engelleme Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) "Beş sözcükten daha az olan benzeşmeler" (2) "Kaynaklar" (3) "Doğrudan Alıntılar" dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 03.09.2019
Gönderim Numarası	: 1166574904
Sayfa Sayısı	: 179
Sözcük Sayısı	: 45196
Karakter Sayısı	: 345256
Benzerlik Oranı	: %4
Savunma Tarihi	: 11.11.2019

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı'na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10'dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Abdullah Bağcı

Tarih: 11.11.2019

İmza: .....

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı **:** Abdullah Bağcı
E-Posta Adresi **:** bagciabdullah@yahoo.com

İş Deneyimi **:**

Unvan	**Görev Yeri**	**Yıl**
Okutman	Ankara Üniversitesi, TÖMER	2003-2005
Okutman	Çankaya Üniversitesi, Hazırlık Okulu	2005-2012
Öğretim Görevlisi	Hacettepe Üniversitesi, YDYO	2012-2019

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	**Bölüm/Program**	**Üniversite**	**Yıl**
Lisans	İngilizce Öğretmenliği	ODTÜ	2003
Yüksek Lisans	Eğitim Yönetimi ve Planlaması	ODTÜ	2009
Doktora	Eğitim Ekonomisi ve Planlaması	Ankara Üniversitesi	2019